

Tandem

Koordinační centrum
česko-německých
výměn mládeže

Koordinierungszentrum
Deutsch-Tschechischer
Jugendaustausch

Společnou cestou ke vzpomínkám II

**Metodické podklady pro česko-německá
setkání na památných místech**

Společnou cestou ke vzpomínkám II

Metodické podklady pro česko-německá
setkání na památných místech

Tiráž

Společnou cestou ke vzpomínkám
Metodické podklady pro česko-německá setkání na památných místech
II. díl

Vydavatelé
Václava Kutter Bubnová a Bernhard Schoßig

na zakázku pro
Koordinierungszentrum Deutsch-Tschechischer Jugendaustausch – Tandem
Maximilianstraße 7 · 93047 Regensburg

Koordinální centrum česko-německých výměn mládeže Tandem
Západočeská univerzita v Plzni
Riegrova 17 · 306 14 Plzeň

Překlad
Milada Vlachová

Copyright
Tandem a autoři

Sazba
Marko Junghänel, Mnichov

Titulní foto
Památník Buchenwald/Katharina Brand

Tisk
Hofmann Druck & Verlag, Regensburg

Náklad
1. vydání 2021

ISBN
978-3-9819456-3-8

V české verzi této publikace používáme tzv. generické maskulinum, kterým souhrnně označujeme jak muže, tak ženy. Mluvíme-li tedy v textu o žácích, studentech, učitelích, pracovnících či jazykových animátorech apod., vždy jimi míníme i žákyně, studentky, učitelky, pracovnice i jazykové animátorky apod. Pro tento způsob pojmenování určité profesní, funkční, statusové či jiné skupiny jsme se rozhodli na základě důkladného rozvažování, zejména s ohledem na srozumitelnost, přehlednost a úspornost textu, stejně jako souvislostí v něm tak, aby se čtenáři (a čtenářky!) v textu bez problémů orientovali a chápali jeho smysl.

Koordinální centra česko-německých výměn mládeže Tandem Plzeň a Regensburg podporují sbližování a rozvoj všestranných styků a přátelských vztahů mezi mladými lidmi z Česka a Německa.

Koordinální centra poskytují poradenské služby a podporují státní a nestátní instituce a organizace obou zemí při uskutečňování a zintenzivňování česko-německých výměn mládeže a mezinárodní spolupráce v oblasti práce s mládeží. Jsou celostátními odbornými pracovišti České republiky a Spolkové republiky Německo. Cílem jejich činnosti je setkávání mladých lidí.

Podpořeno Spolkovým
ministerstvem pro rodinu,
seniory, ženy a mládež
a Ministerstvem školství,
mládeže a tělovýchovy ČR

Obsah

Předmluva 6

Úvod 9

I Uvedení do tématu 11
Češi, Slováci a Němci. Nový sborník Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků představuje „materiály k výuce dějepisu“. 11

II Místa a zařízení 18
Židovské muzeum v Praze 18
Živá paměť 22
Další místa v Praze 29
- Prohlídky Prahy zaměřené na historii 1938 – 1945/48 29
- Památník ticha – Nádraží Bubny 29
- Národní památník hrdinů heydrichiády při pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje 30
- Petschkův palác „Pečkárna“ – památník Českého odboje 1939 – 1945 30
- Kobyliská střelnice – Národní kulturní památka 30
Muzeum romské kultury v Brně 31
Hodonín u Kunštátu. Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě 33
Lety u Písku. Památník holokaustu Romů a Sintů v Čechách 37
Památník Buchenwald 40
Památník Flossenbürg/doplnění k 1. dílu 48
Dokumentační centrum nucené práce Berlín 52
Dokumentační centrum národního socialismu Mnichov 57
Dokumentace Obersalzberg 63

III Další historická místa v České republice 72
Památník Ležáky 72
Národní památník 2. světové války v Hrabyni – část Slezského zemského muzea 72
Podzemní továrna Rabštejn – Muzeum pobočného tábora Rabstein (pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg) 73
Tvrz Hanička 73

IV Příloha 74
Časová osa 74
Glosář 77
Literatura 80
Autoři 81
Historické mapy 82
Obsah I. dílu 83

Předmluva

Vzdělávací instituce a organizace působící v oblasti česko-německých výměn mládeže a také školy zapojené do česko-německých výměn žáků dostávají díky druhému dílu publikace „Společnou cestou ke vzpomínkám“ k dispozici doplnění k materiálům a metodám, které byly představeny v prvním stejnojmenném dílu z roku 2015. Nyní již velmi rozsáhlá sbírka materiálů a metod má pedagogickým pracovníkům, vedoucím skupin a učitelům umožnit tematizovat nejhorší období historie česko-německých vztahů, ať už při práci s binationálními skupinami, nebo se svou vlastní skupinou v sousední zemi, a dát tak podnět k tomu, aby se mladí lidé zabývali tehdejšími událostmi a jejich dopady na současnost. Již v „Prohlášení ministra školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a spolkové ministryně pro rodinu, seniory, ženy a mládež Spolkové republiky Německo o záměru zřídit koordináční centra pro česko-německé výměny mládeže“ bylo uvedeno, že koordináční centra mají „(...) podporovat rozvoj všestranných styků a přátelských vztahů mezi mladými lidmi v obou státech.“ Předpokladem přátelských vztahů je odbourávání vzájemných předsudků, klišé a stereotypů. Právě v oblasti česko-německé spolupráce je tedy zapotřebí věnovat pozornost i minulosti.

Na vyrovnaní se s minulostí byla zaměřena práce koordináčních center v letech 2017 až 2019 v rámci stěžejního tématu Tandemu „Společnými vzpomínkami ke společné budoucnosti“. Díky tomu došlo k upevnění spolupráce s památníky koncentračních táborů v Německu, s památníky Terezín a Lidice v České republice, ale i s dalšími místy paměti. Postupně se ke spolupráci přidaly i další památníky a místa paměti, zapojili se noví partneři, především Česko-německá a Slovensko-německá komise historiků. Zájem o tuto oblast, vyvolaný aktivitami kanceláří Tandemu, předčil všechna očekávání. Počet žádostí o finanční podporu setkávání mládeže a programů pro pracovníky s mládeží z prostředků KJP (Plán dětí a mládeže) se rok od roku zvyšoval a i v České republice tento program Tandemu vzbuzoval čím dál tím větší pozornost. Celková bilance je tedy velmi pozitivní a je možné se s ní seznámit na webové stránce <http://gemeinsam-erinnern.eu>.

I když momentálně v době pandemie historicko-politické přeshraniční vzdělávání nemá v práci s mládeží nejvyšší prioritu, bude poté potřeba navázat na dosavadní zkušenosti v této oblasti. V letech 2017 – 2019 obě kanceláře Tandemu pozvaly organizace pracující v oblasti mimoškolních výměn mládeže a školy z obou zemí, aby se spolu s koordináčními centry vydaly na cestu společných vzpomínek. Úspěch prvního dílu s příspěvky z Dachau, Flossenbürgu, Lidic, Norimberku, Ravensbrücku, Sachsenhausenu a Terezína si v loňském roce vyžádal druhé vydání. Pracovní skupina, která fungovala v letech 2012 až 2015 a která se skládala ze zástupců výše zmíněných památníků a míst paměti, evidentně přesně vystihla existující potřebu. Od začátku bylo v plánu během stěžejního tématu v letech 2016 – 2019 vypracovat rozšíření prvního dílu, v němž by byly zahrnuty další památníky a místa paměti. Vydáním tohoto druhého dílu Tandem uzavírá své předchozí stěžejní téma. Vyrovnaní se s minulostí a zároveň i problematika současného pravicového extremismu však i nadále zůstávají úkolem přeshraniční česko-německé spolupráce. Přestože se obě kanceláře Tandemu od roku 2020 zaměřují na otázky demokracie, diverzity a participace, víme, že témata z oblasti historicko-politického vzdělávání budou ještě nadlouho významnou součástí této bilaterální spolupráce.

Aby tato reflexe historie mohla proběhnout úspěšně, obsahuje tento druhý díl texty k Památníku Buchenwald, Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě v Hodoníně u Kunštátu, Dokumentačnímu centru národního socialismu v Mnichově, Muzeu romské kultury v Brně, k činnosti obecně prospěšné společnosti Živá paměť, k Dokumentaci Obersalzberg v Berchtesgadenu, Památníku holokaustu Romů a Sintů v Čechách v Letech u Písku, Dokumentačnímu centru nucené práce v Berlíně, Židovskému muzeu v Praze, doplnění k Památníku koncentračního tábora Flossenbürg a informace o různých menších památných místech v Praze. Navíc zde naleznete také tipy na další historická místa paměti v České republice.

Kromě informací v této publikaci poskytuje již zmiňovaný web <http://gemeinsam-erinnern.eu/> řadu tipů na možné partnery pro realizaci projektů

setkávání v tomto kontextu. Organizacím pracujícím s dětmi a mládeží můžeme také doporučit, aby se zapojily do aktuálního stěžejního tématu v česko-německé spolupráci v oblasti politiky mládeže s názvem „Mládež utváří budoucnost“ (2020 – 2022), v němž je kladen důraz na témata demokracie, participace a diverzita. I když jde zejména o otázky týkající se občanského vzdělávání (přičemž „klasické“ historicko-politické přístupy zůstávají i nadále relevantní), lze výborně navázat na zkušenosti ze stěžejního tématu „Společnými vzpomínkami ke společné budoucnosti“, v neposlední řadě prostřednictvím speciálního programu podpory z prostředků KJP (bližší informace najdete na internetových stránkách Tandemu Regensburg).

Přátelské vztahy mezi lidmi v České republice a ve Spolkové republice Německo mají budoucnost jen tehdy, pokud si budeme neustále připomínat naši společnou historii. Jen když se pokusíme vyvodit z této historie správné závěry a přiblížit mladým lidem v obou zemích důsledky scestné nacionalistické politiky, můžeme dostat své odpovědnosti za společnou Evropu budoucnosti.

Na závěr této předmluvy by ředitelé koordináčních center chtěli vyjádřit svůj dík. Nejprve bychom rádi poděkovali autorům a autorkám tohoto druhého dílu, kteří si i přes svou vytíženost v různých institucích a památnících našli čas na to, aby přispěli do naší publikace: Děkujeme K. Erikovi Franzenovi, sekretáři Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků, který nás během stěžejního tématu podporoval svými bohatými zkušenostmi, a také všem zaměstnancům institucí, míst paměti, památníků a organizací, kteří se na tomto sborníku podíleli.

Zvláště bychom chtěli poděkovat Dr. Václavě Kutter Bubnové a Dr. Bernhardu Schoßigovi, které Tandem pověřil redakcí této publikace. Bez jejich dlouholetých zkušeností a hlubokých znalostí historických souvislostí by tato publikace nevznikla. Proto je také uvádíme jako vydavatele.

Plzeň a Regensburg, prosinec 2020

Jan Lontschar

Thomas Rudner

» Památník ticha – Nádraží Bubny, Foto: Václava Kutter Bubnová

» Národní památník hrdinů heydrichiády při pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje, Foto: Václava Kutter Bubnová

» Kobyliská střelnice – Národní kulturní památka, Foto: Václava Kutter Bubnová

» Národní památník hrdinů heydrichiády při pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje, Foto: Václava Kutter Bubnová

» Petschkův palác „Pečkárna“ – památník Českého odboje 1939 – 1945, Foto: Václava Kutter Bubnová

Bližší informace k těmto historickým místům v Praze naleznete na S. 29 a 30.

Úvod

Tento druhý díl publikace „Společnou cestou ke vzpomínkám“ doplňuje přehled památných míst v České republice a v Německu a přináší další materiály a metody pro transnacionálně zaměřené historicko-politické vzdělávání. Zatímco první díl se soustředil zejména na německé památníky koncentračních táborů (Dachau, Flossenbürg, Ravensbrück a Sachsenhausen) a na dva nejvýznamnější památníky v České republice (Terezín a Lidice), obsahuje tento díl příspěvky k velmi různorodým památným místům. Na německé straně se jedná o Památník Buchenwald, dvě dokumentační centra nacismu nacházející se na někdejších místech pachatelů (Mnichov a Obersalzberg) a Dokumentační centrum nucené práce v Berlíně. Kromě toho tato publikace obsahuje také doplnění k textu o Památníku koncentračního tábora Flossenbürg z prvního dílu.

Za Českou republiku zde naleznete příspěvky k Židovskému muzeu v Praze, jehož součástí je několik synagog, hřbitovů a různé expozice, ale i k celé řadě méně známých historických míst na území města Prahy a také příspěvek věnovaný Muzeu romské kultury v Brně. Kromě toho jsou zastoupena i dvě historická místa holocaustu Romů a Sintů, Hodonín u Kunštátu a Lety u Písku, kde památníky fungují jen krátce a stále ještě získávají svou podobu. Nechybí ani podrobné informace k obecně prospěšné společnosti „Živá paměť“ a stručné představení dalších historických míst.

Základní koncept prvního dílu zůstal pokud možno zachován. Příspěvky k jednotlivým místům vždy obsahují

- informace k historii daného místa
- informace k dnešním památníkům a institucím
- informace k pedagogické nabídce
- biografie obětí, s nimiž je možné pracovat při česko-německých setkáních na památných místech

Úvodní příspěvek představuje sborník „Deutsche, Tschechen und Slowaken im 20. Jahrhundert“ (Češi, Slováci a Němci ve 20. století). Tento sborník vyšel teprve nedávno a obsahuje rozsáhlé materiály k výuce dějepisu. Byl vydán z pověření Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků.

Několik map, které nám dal k dispozici „Historický ústav Akademie věd České Republiky, v.v.i.“, ukazuje změny hranic ve střední Evropě ve 20. století. Velice jim za to děkujeme. Nabídku informací doplňují časová osa, glosář a seznam další literatury.

Zejména u projektů s německými a českými účastníky nabízí dvoujazyčné vydání možnost pracovat se stejným materiálem.

Děkujeme všem autorkám a autorům a všem kooperačním partnerům, kteří nás v tomto projektu podpořili. Zvláštní dík patří překladatelce Miladě Vlachové a Markovi Junghänelovi, který z jednotlivých textů dokázal vytvořit tuto knihu.

Nyní doufáme, že si tato publikace najde cestu do oblasti historicko-politického vzdělávání v obou zemích, že najde využití při mnoha česko-německých setkáních a že přispěje k pochopení společné minulosti i současnosti.

Václava Kutter Bubnová

Bernhard Schoßig

I Uvedení do tématu

Češi, Slováci a Němci ve 20. století

„Češi, Slováci a Němci ve 20. století“: takto jednoduše a zároveň komplexně zní název nového sborníku. Jeho podtitul již prozradí o něco víc: jsou v něm obsaženy „materiály k výuce dějepisu“, které vznikly v rámci projektu společné Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků. Tento projekt, který finančně podpořila Německá akademická výměnná služba (Deutscher Akademischer Austauschdienst, DAAD) z pověření Spolkového ministerstva zahraničních věcí, se věnuje historicko-politickému vzdělávání a jeho cílovou skupinou tedy není pouze odborné vědecké publikum, ale má oslovit také žáky a studenty.

Co je cílem této obsáhlé, informativní publikace, která alespoň částečně pokrývá časové období od 19. do 21. století? O co v této publikaci jde? Ne, nejde o klasickou učebnici. Sborník obsahuje více než 400 stran příspěvků českých, slovenských a německých autorů – některé psané ve dvojici. V šesti kapitolách, které na sebe chronologicky navazují, je popsán historický vývoj, který formoval vzájemné soužití těchto sousedních zemí, respektive jejich život vedle sebe i proti sobě. Tento vývoj je zároveň zařazen do evropských souvislostí. Tyto výukové materiály jsou zvláštní jednak svou strukturou a jednak tím, jaké na sebe tato publikace klade nároky, a také způsobem práce s obsahem.

Tato trilaterální, nadnárodní komise nikdy neusilovala o to najít vždy jednoho „nejmenšího společného jmenovatele“. Kriticky se analyzují a diskutují různé pohledy na minulost – zahájí se dialog a v něm se pokračuje, a tímto způsobem se společně kráčí cestou vzpomínek.

Není neobvyklé, že se historie líčí tak, jako by historický vývoj téměř nevyhnutelně směřoval k „uskutečnění“ společenství v národním státě: Dřívější epochy se pak zdají být především dějinami, jež modernímu národnímu útvaru předcházely. Podobnému zúženému úhlu pohledu se tyto výukové materiály vyhýbají. Kromě sledování národních cest je věnována pozornost zejména imperiálním uspořádáním: mimo jiné

mnohonárodnostní habsburské monarchii, rasisticky expanzivní, národně socialistické „Třetí říši“ a sovětské hegemonii během studené války. Na následujících stranách vám ve stručnosti představíme obsah jednotlivých kapitol výukových materiálů a zároveň pro lepší ilustraci uvedeme pár příkladů z příslušné dokumentační části.

První kapitola, jejímž autorem je Miloš Řezník, se věnuje také 19. století a počátku 20. století – a tím hned v úvodu dochází k rozšíření úhlu pohledu. Zde se totiž ukazuje, že k zavedeným národním narativům existují i alternativní vyprávění: v České republice, na Slovensku a v Německu.

U Čechů a Slováků existovaly austroslavistické, respektive panslavistické – kulturní a politické – inklinace ke Slovanům v Rakousku-Uhersku, respektive ke Slovanům mimo habsburskou monarchii. České země a Slovensko byly součástí tohoto zmiňovaného impéria, i když patřily k různým částem (Češi k západní polovině říše ovládané z Vídně, Slováci k východní polovině, kde mělo dominantní postavení Maďarsko). Habsburská monarchie se vyznačovala silnými regionálními centry a relativně slabým ústředním politickým rozhodováním. V kulturní oblasti se vedle konkurence na národní úrovni mnohdy vytvořil zčásti jednotný prostor, například v architektuře. Existovaly tedy i alternativy k čistě národním narativům.

Prostřednictvím pohledu na divadelní budovy ve Lvově, v Mnichově a v Praze mohou uživatelé výukových materiálů ještě hlouběji proniknout do tématu. Politický vývoj je možné přiblížit pomocí umělecko-dokumentárních děl, například prostřednictvím dobového vyobrazení bojů na barikádách a pouličních bojů v Praze v roce 1848. Karikatura z roku 1861, která vyšla v německém satirickém časopise „Kladderadatsch“, tematizuje soutěžení mezi jednotlivými národními hnutími v habsburské říši.

Kapitola dvě se zabývá 1. světovou válkou: konfliktní linie a spojenectví, společnosti, revoluce v Německu, rozpad Rakouska-Uherska a následně vznik první Československé republiky. Miloš Řezník popisuje snahy o ekonomickou expanzi, které na sebe od 19. století v Evropě a v jiných částech

světa narážely, a rychle se rozvíjející zbrojní programy evropských armád – na pozadí upevňování spojení mezi Německou říší a Rakousko-Uherskem na jedné straně a Velkou Británií, Francií a Ruskem na straně druhé. V roce 1914 světová válka nebyla jen ve vzduchu, bylo pravděpodobné, že k ní dojde.

Pro válku bylo charakteristické nemilosrdné využívání lidských životů a materiálních zdrojů (mj. kulometů, tanků, ponorek, jedovatého plynu). Často se používalo označení „totální válka“. Vojenské „ztráty“ na životech dosáhly téměř nepředstavitelných rozměrů. Proto je dodnes možné téměř ve všech obcích v České republice, na Slovensku a v Německu (ale i jinde) najít symboly připomínající památku občanů, kteří v 1. světové válce zahynuli.

Čím déle válka trvala, tím více opadalo počáteční téměř euforické nadšení: Především výrazné zhoršení sociálních poměrů vedlo k politické radikalizaci, která po skončení války poskytla základ pro svržení monarchií. Skutečnost, že se válečný proces dotýkal téměř celého společenského života, nakonec vedla k brutalizaci na mnoha úrovních společnosti: ochota uchýlit se k násilí rostla.

Až do roku 1917 bylo české národní hnutí vůči Rakousku ještě loajální. Se vstupem USA do války se však zvyšovala možnost prosadit plány na samostatný český, respektive československý stát – jehož šance se zvýšily i díky tomu, že americký prezident Woodrow Wilson vyžadoval pro národy habsburské monarchie autonomii. Mezinárodně uznávaná Československá národní rada, založená v Paříži v roce 1916, byla v roce 1918 přetvořena v prozatímní vládu. Dne 28. října 1918 pak Národní výbor v Praze vyhlásil samostatný československý stát – rakouské orgány proti tomu byly bezmocné.

Politici zástupci Němců na české půdě se nyní obávali české dominance a domáhali se práva na sebeurčení: nově vyhlášené provincie Německé Čechy (Deutschböhmen) a Sudety (Sudetenland) byly prohlášeny za součást Německého Rakouska (Deutschösterreich). Tyto snahy však při mírových jednáních selhaly a oblasti Německých Čech a Sudet se staly součástí, respektive i nadále příslušely Československu a z Německého Rakouska se stala Rakouská republika – habsburská říše se rozpadla.

Podmínky Versaillské mírové smlouvy vzbuzovaly v Německu, zejména v konzervativních pravicových kruzích, rozhořčení: s odstoupením území, reparacemi a demilitarizací se mnozí nechtěli smířit, hovořili o „Versaillském diktátu“ a tohoto diskurzu v následujících letech využili k radikalizaci svých politických příznivců.

Události 1. světové války všemi zúčastněnými společnostmi otřásl. Obrovský počet obětí, ohromné škody a sociální dopady vedly nejen k postupnému etablování mezinárodního mírového hnutí, ale také k založení Společnosti národů. Především umělci, malíři, spisovatelé, hudebníci a další aktéři reagovali na nesmírnou hrůzu této války po svém a dodnes ovlivňují náš pohled na historii a připomínají nám minulost. Po dlouhou dobu byla 1. světová válka hodnocena jako „prvotní katastrofa“ 20. století – náhlý přechod ze „starého“ světa 19. století do moderny. Nyní se tato perspektiva mění. 1. světová válka je spíš považována za kulminaci bod již existujícího hospodářského, sociálního, vojenského, technického a politického vývoje, který již delší dobu vedl k destabilizaci a který pak měl kruté vyústění.

Na fotografii skupiny usmávajících se vojáků, kteří šli v roce 1914 do války, je zachycena mobilizace během 1. světové války, záznam v deníku řadového vojáka krátce před jeho smrtí v roce 1916 přináší protiobraz. Báseň Ericha Mühsama týkající se zbrojení v Evropě a ilustrace Josefa Lady ve slavném románu Jaroslava Haška „Osudy dobrého vojáka Švejka“ umožňují změnit úhel pohledu.

„Období mezi světovými válkami“, tak zní název třetí kapitoly, je často popisováno pouze jako období, které následovalo po 1. světové válce a předcházelo 2. světové válce. Autoři této kapitoly popisují jak vnitropolitické a ekonomické krize poválečného období ve Výmarské republice, tak i krizové situace v nově vzniklé Československé republice – ty však byly ve srovnání s Německem mnohem mírnější, protože celkově si občané Československa svého nového státu velmi vážili. Hospodářská krize však zasáhla i Československo a radikalizovala nově uspořádanou společnost.

Prostor v této kapitole dostává i cesta ke 2. světové válce tím, že se v Německu etablovala nacistická diktatura. Důraz je kladen zejména na zahraničněpolitické přípravy, během nichž má pro

» Titulní strana knihy "Deutsche, Tschechen und Slowaken im 20. Jahrhundert"

česko-slovensko-německé vztahy dodnes velký význam Mnichovská dohoda z roku 1938. Ale i ve třetí kapitole výukových materiálů, jejímiž autory jsou Martin Schulze Wessel a Dušan Kováč, jsou jasně zdůrazněny kulturní aspekty. Toto období nového začátku lze právem označit za „zlaté dvacáté roky“: tolik radikality, radosti z experimentování a kreativity v oblasti umění bylo vzácné. Na příkladu filmové produkce v Německu a v Česku autoři ukazují jednak rozkvět filmové tvorby a zároveň i jakési vymezení se, respektive střet ve filmové politice mezi oběma zeměmi. Nezamlčuje se ani bujení nacionalismu jak v Německu, tak i v Československu. Rasově-biologický antisemitismus pravicových radikálů ve Výmarské republice vedl k holocaustu. Na tomto místě je třeba uvést značný rozdíl oproti Československu, kde se antisemitské nálady mezi obyvateli výrazně zmírnily. Pokud jde o rozhodnou politiku prezidenta Tomáše G. Masaryka, zní hodnocení následovně: „Antisemitismus a xenofobie se nevyvíjejí jako nezastavitelné procesy.“

Ano, v meziválečném období v Československu došlo k řadě vyhrocených situací a nacionalistických konfliktů mezi většinovým československým a menšinovým německým obyvatelstvem. Pro vztah Čechů a Němců bylo ale často příznačné soužití plné úcty, respektu a soudržnosti.

Na konci 1. světové války zanikla čtyři impéria: Ruská říše, habsburská monarchie, Německé císařství a Osmanská říše. Pro Čechy, Slováky a Němce, to znamenalo život v národních státech, v parlamentních demokraciích, což pro ně bylo nové. Výmarská republika nakonec neztroskotala jen kvůli vytrvalé síle monarchistů a pravicových radikálů, ale i kvůli slabosti demokratů a chybnému demokratickému řádu.

Politický systém v Československu se ukázal jako stabilnější, v neposlední řadě díky úřadu prezidenta, který měl sice méně pravomocí, ale těšil se větší úctě než prezident v sousedním Německu. Tento systém úspěšně obstál až do roku 1938, a to i z toho důvodu, že české, respektive československé politické strany dobře spolupracovaly. Co nakonec kvůli etnickému směřování společnosti tak úplně nefungovalo, byla dostatečná podpora těch sudetoněmeckých stran, které se rozhodly pro demokratickou spolupráci. Co by se bývalo stalo, kdyby se podařilo nadchnout pro novou republiku více sudetských Němců?

Úryvek z programu Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP) a agitáční plakát Komunistické strany Německa (KPD)/

Spartakovců (Spartakusbund) se zaměřují na politické extrémny. Projev Gustava Stresemanna, který v roce 1926 pronesl na shromáždění Společnosti národů, umožňuje seznámit se s mírovými protinávry a úryvky ze vzpomínek německých žáků, kteří v meziválečném období strávili nějaký čas na výměně v českých rodinách, líčí „pozitivní zkušenosti“.

Období 2. světové války prožili obyvatelé Německa a obyvatelé českých zemí a Slovenska různě: Němci byli příslušníci národa pachatelů, který uvrhl svět do války. Češi prožili válku na území okupovaném Německem, zatímco Slováci žili ve státě, který byl spojencem Německa.

» Socha „Quo Vadis“ českého výtvarníka Davida Černého v zahradě Velvyslanectví Spolkové republiky Německo, Foto: Václava Kutter Bubnová

Také ve čtvrté kapitole výukových materiálů je kladen důraz na různé zkušenosti, které lidé v jednom a tom samém historickém období měli. I zde je zvláštní pozornost věnována situaci ve společnosti.

Německé „národní společenství“ na „domácí frontě“ těžilo z velkorysé sociální politiky na úkor židovského obyvatelstva a obyvatel okupovaného území. Během prvních několika let lidé díky masovému zábavnímu průmyslu přišli na jiné myšlenky a válka se jich tolik nedotýkala. To se však změnilo nejpozději s nálety spojenců, které se od roku 1942 zaměřily na německá města. Smrt

a destrukce byly nyní součástí každodenního života i v nacistickém Německu, kde to významně ovlivnilo také život dětí a mladých lidí.

Život v Němci okupovaném „Protektorátu Čechy a Morava“ byl ve srovnání s jinými okupovanými společnostmi zvláštní tím, že zde nedocházelo ke krvavému pronásledování obyvatelstva, protože bylo zapotřebí zajistit klid nezbytný k tomu, aby Češi, kteří byli nuceni pracovat pro německý zbrojní průmysl, byli poslušní. Bylo možné navštěvovat kulturní a sportovní akce, neexistovala žádná vojenská služba a zásobování potravinami fungovalo dobře. Docházelo však k pronásledování židovského obyvatelstva. Na druhou stranu

okupační mocnost svou politikou trestu a násilí (zatýkání a popravy) nenechala nikoho na pochybách, co by se stalo, kdyby někdo podmínky nedodržoval či dokonce plánoval vzpouru.

Občané Slovenska žili ve svém vlastním státě, satelitním státě Německé říše, a po dlouhou dobu na tom byli lépe než lidé v protektorátu – v neposlední řadě proto, že zdejší ekonomika z války profitovala, vznikala díky ní pracovní místa a lidé měli práci. I zde však existovali poražení: zejména židovské obyvatelstvo. V roce 1943 však došlo ke zhoršení zásobování, a tím pádem se zhoršila i nálada mezi lidmi. Po potlačení Slovenského národního

povstání v létě 1944 se Slovensko po obsazení wehrmachtem také ocitlo pod přímou německou kontrolou. Genocidě a masovému vraždění věnuje Volker Zimmermann samostatnou kapitolu. Vraždění osob s postižením se netýkalo jen lidí žijících v říši samotné, ale i nemocných v českých zemích. Pozornost je věnována také vyvražďování Židů v Německu, v okupovaných oblastech východní Evropy, zejména v českých zemích a na Slovensku. Pronásledování Sintů v říši a Romů v českých zemích bylo čím dál tím horší a vyústilo až v genocidu. Na Slovensku sice od roku 1944 také docházelo k násilnostem vůči Romům, ale většina z nich přežila, jelikož válka skončila.

Explicitně jsou zde vysvětleny různé fáze odsunu a nuceného vysídlení Němců z českých zemí: Po různých plánech exilových vlád a spojenců, které se přirovnávaly v důsledku německé politiky vyhazování a násilí, následoval nejprve „divoký odsun“ v roce 1945 a od roku 1946 pak organizované vysídlení. Celkově zde však převládá velmi komplexní situace, „koneckonců se jednalo ... o směsici evakuace, útěku, násilných excesů, (často lidsky nedůstojné) internace v táborech, nucených prací, „dobrovolného“ a nuceného vycestování, „divokého odsunu“ a organizovaného nuceného vysídlení“. Vždy je třeba vnímat to jako důsledek války, během níž Německo ve velkých částech východní Evropy kromě vyhazovací války a genocidy radikálně uplatňovalo či chtělo uplatňovat princip „rasové segregace“.

V neposlední řadě se kapitola „2. světová válka“ zabývá různými formami a podobami odboje proti nacistickému režimu – vždyť právě tento fenomén revolty je důležitým styčným bodem pro sebeurčení občanské společnosti. Dokonce i v této kapitole, která se zaměřuje na barbarství, dostávají prostor konkrétní pozitivní příklady vzájemného soužití Čechů, Slováků a Němců.

Úryvek ze zprávy pražského velitele německé bezpečnostní policie týkající se zničení Lidic v roce 1942 je příkladem nacistického barbarství. Na titulní stránce dokumentu, který vydal pražský úřad nazývaný Treuhandstelle, který zodpovídal za správu židovského majetku v Protektorátu Čechy a Morava, je vyobrazen systém „arizace“. Plakát místního národního výboru z května 1945 vysvětluje, jak v budoucnu jednat s Němci.

Konflikt mezi Východem a Západem – což je i název páté kapitoly – strukturoval po 2. světové válce zhruba po dobu čtyřiceti let vztahy mezi státy na celém světě. Svět byl rozdělen na dvě poloviny. Německo a Československo ležely přímo na hranici (v případě SRN a NDR je tato hranice od sebe dělíla). Volker Zimmermann precizně popisuje první poválečná léta se složitými novými začátky: Německo obsazené spojenci a rozdělené na čtyři zóny muselo hlavně zvládnout velký úkol a přijmout 12 milionů uprchlíků a vysídlenců, poskytnout jim ubytování a na mnoha úrovních řídit integrační proces.

V NDR a v Československu od roku 1948, respektive od roku 1949 existovaly „lidové demokracie“ závislé na Moskvě, kde se dodržovaly přísné hospodářské plány, které sázely hlavně na těžký průmysl a zbrojní výrobu a které se nakonec ukázaly jako extrémně neflexibilní. Chyběla zde svoboda projevu, svoboda cestování, svobodná média, nezávislé soudnictví a parlamentní opozice. Spolková republika Německo profitovala z budovatelských ambicí a finanční pomoci Spojených států amerických, které nutně potřebovaly západní Německo jako svého spojence ve studené válce. Nastolený politický systém se ukázal jako stabilní: zastupitelská demokracie se silnými federalistickými prvky, nezávislý ústavní soud, svoboda projevu a svobodná média v kombinaci s konceptem „sociálně-tržního hospodářství“ vedly k vnitřní i vnější prosperitě. Existovala však i kritika, nesouhlas a protesty proti mnohému, co bylo vnímáno jako nespravedlivé, rušivé nebo znevýhodňující.

Zejména mladá generace ve Spolkové republice Německo si kladla otázku, jak se chovali jejich rodiče a prarodiče v době nacismu a při protestech poukazovala na nedostatečnou denacifikaci. Od 60. let 20. století byly v mnoha oblastech zpochybňovány stávající normy: trestní a rodinné právo, kriminalizace homosexuality, právní, ekonomické a sociální postavení žen – to je jen několik příkladů. Také jaderné zbrojení na obou stranách železné opony a znečištění životního prostředí vedly k masovým protestům, které hluboce zasáhly sociální a rodinné struktury.

Zatímco na Západě byla svoboda projevu povolena, na východě narážely protesty na tvrdé reakce ze strany státu: Německá demokratická republika i Československo byly represivními režimy.

Povstalecké chování proti etablovaným pozicím komunistické strany – například protesty dělníků v NDR v roce 1953 nebo „pražské jaro“ v roce 1968 v ČSSR – bylo potlačeno. Navzdory tomu – nebo snad právě proto – to v 80. letech v obou socialistických státech mezi lidmi vzbuzovalo čím dál tím větší nevoli: Podobně jako na Západě se i na Východě zejména mladí lidé obávali jaderné války a ničení životního prostředí.

Společenský a kulturní život na Východě a na Západě se od sebe velmi lišil: ve východních státech měla i kultura za úkol vzdělávat a formovat „socialistického člověka“ – i když alternativní kultury nemohly být zcela potlačeny. Kontrolnímu pohledu státu mnozí unikli díky „ústupu do soukromí“, které bylo i za socialismu někdy politické.

Ve Spolkové republice Německo se populární kultura vydala na své nezádržitelné vítězné tažení. Hudba, výtvarné umění a literatura, často ovlivňované Amerikou, měly jak kritický potenciál, tak i čistě komerční masové průmyslové tendence.

V socialistických státech byli cizinci navzdory smluvním dělníkům vzácnější. Celkově byly tyto společnosti etnicky a kulturně mnohem homogennější a izolovanější než jejich západní protějšky. Příliv „gastarbeiterů“ do SRN nedoprovázela vyvážená integrační politika. V rozporu se skutečným vývojem se tvrzení, že Německo není přistěhovaleckou zemí, udrželo i po roce 2000, a to bezmála celou dekádu.

Uprostřed Evropy tedy žili západní Němci, východní Němci, Češi a Slováci v centru studené války, která zasáhla všechny generace. Přestože se každodenní život v těchto zemích velmi lišil, existovaly zde společné obavy a hodnotové představy, zejména u mladší generace.

Mnoho národnostních postojů však bylo specifických, například německo-sudetoněmecko-český konflikt nebo vzájemný vztah Čechů a Slováků. Po ukončení konfliktu mezi Východem a Západem v roce 1989 bylo nutné – a zároveň i možné – provést celou řadu změn.

Ekonomiku nedostatku v NDR dokládá tabulka, plakát západoněmeckého Spolkového ústředí pro službu vlasti (Bundeszentrale für Heimatdienst) ilustruje protesty, k nimž v NDR došlo v roce

1953. Složitým způsobem zacházení s nacistickou minulostí se zabývá text Eugena Kogona, oproti tomu karnevalový hit „Wir sind die Einwohner von Trizonesien“ (volně přeloženo: My jsme obyvatelé třízónového státu) z roku 1948 s textem Eugena Kogona ostře kontrastuje. Povídka Anny Seghersové „Die Umsiedlerin“ (Přesídlenkyně) z roku 1950 umožňuje pohled na téma „Útěk a odsun“ v NDR, zatímco fotografie karnevalového průvodu v Badenu na konci 40. let zachycuje nepřátelství místních obyvatel na Západě vůči nově příchozím. Obálka československého časopisu z roku 1951 naznačuje socialistickou budovatelskou vůli a fotografie československé undergroundové kapely „Plastic People of the Universe“, pořízená v roce 1975, tematizuje mladá opoziční hnutí v době socialismu, stejně jako text východoněmecké hudební skupiny „Renft“.

„Sousedství po ukončení konfliktu mezi Východem a Západem“: tak svůj příspěvek pojmenovali dva autoři šesté a zároveň poslední kapitoly výukových materiálů. Tato kapitola se věnuje období transformace, pro které jsou význačné události roku 1989 a následujících let. Tato fáze skončila přijetím několika východoevropských zemí do Evropské unie. Autoři popisují vlny protestů a reformních aktivit, odborovým hnutím v Polsku počínaje, přes takzvanou mírovou revoluci v NDR a demonstrace v Praze a Bratislavě, až po demonstrace proti devastaci životního prostředí v Bulharsku.

Změna systému vedla ve východní Evropě k demokracii a k tržnímu hospodářství. Kromě politických a ekonomických změn došlo i ke kulturním změnám, které se v oblasti hudby, výtvarného umění, literatury a filmu vyznačovaly jasnou orientací směrem na Západ – což zároveň u části populace vyvolalo nostalgické pocity na dobu před rokem 1989.

Měnil se i Západ. Zejména četné migrační toky z Východu na Západ, ale i ze Západu na Východ, vedly ke změně demografické struktury. Západní ekonomika profitovala z „dobyti“ nového trhu.

Dále se tato kapitola zabývá šancemi a problémy přistoupení NDR ke Spolkové republice Německo dle článku 23 ústavy Spolkové republiky Německo a popisuje změny stranického systému v Německu. Zmiňuje také finanční investice

proudící ze západního do východního Německa v rámci projektu „Aufbau Ost“, jakož i obrovské problémy privatizace v rámci Úřadu pro správu státního majetku (Treuhandanstalt). Zátěž byla na Východě rozložena nerovnoměrně: někteří z převratu vyšli jako poražení.

Snad nejviditelnější „ranou“ sjednocení SRN a NDR je násilí vůči cizincům (přetrvávající dodnes), které vyvrcholilo na začátku/v polovině 90. let – a to po celém Německu. Odpovědné za to byly nacionalistické a pravicově extremistické kruhy, scény a uskupení, jejichž aktivity i poté nabývaly hrozivých rozměrů – mj. až po násilné činy páchané neonacistickou teroristickou skupinou „Národně socialistické podzemí“ (NSU), jejíž kořeny leží na počátku 90. let.

Co se týče vývoje v Německu, celkově autoři transformační fázi hodnotí ambivalentně: Na jedné straně k sobě oba německé státy opět našly cestu, na východě republiky panuje svoboda, demokracie a účast na globálním trhu. „Na druhou stranu byla tato změna spojena s vysokými náklady, nejistotami a obavami ... Východ se musel vzdát téměř všeho, na co byl zvyklý, a vyrovnat se s radikálním novým začátkem. Západ dominoval i po kulturní stránce.“

„Sametová revoluce“ vedla k rozpadu Československa a novému začátku se dvěma samostatnými státy: Českou a Slovenskou republikou. Běžní občané z radikální ekonomické transformace, respektive z privatizace v České republice zpočátku téměř neprofitovali. Co se zahraniční politiky týče, přeorientovala se na Západ. Státní nový začátek byl složitý a v oblasti kultury – i přes veškeré nové možnosti – došlo ke ztrátě tradičních hodnot. Oba státy, které se v roce 2004 staly členy Evropské unie, ekonomicky prosperovaly – Česká republika však do eurozóny nepřistoupila. Spolková republika Německo se stala nejdůležitějším obchodním partnerem obou států.

Dokonce i co se týče ožehavého tématu vyrovnání se s minulostí, došlo po několika letech k průlomu a nyní jsou vzájemné vztahy harmonické. Zejména Česko-německá deklarace z roku 1997 dodnes tvoří pevný základ: Obě strany vyjádřily lítost nad křivdami, kterých se na sobě navzájem dopustily. Řada omluv deklaraci předcházela a následovala i poté: Václav Havel se ve

své funkci prezidenta již záhy omluvil sudetským Němcům, Bernd Posselt, mluvčí Sudetoněmeckého landsmanschaftu, se omluvil v roce 2002 za zločiny nacistů a sudetských Němců a v roce 2005 se česká vláda omluvila sudetoněmeckým antifašistům.

Fotografie památníku s názvem „Offene Tür – Offenes Tor“ (Otevřené dveře – Otevřená brána) v Hoyerswerdě, který byl slavnostně odhalen v roce 2014, vytvářejí prostor pro diskusi o pravcovém násilí a o tom, jak přistupovat k násilným excesům vůči smluvním dělníkům a vůči žadatelům o azyl, ke kterým ve Spolkové republice Německo docházelo v 90. letech. Pro debatu o sociální politice v SRN je možné využít projev tehdejšího spolkového kancléře Gerharda Schrödera o sociální reformě „Hartz IV“, za kterou zodpověděl. Fotografie sochy „Quo Vadis“ z dílny Davida Černého tematizuje cestu nového uspořádání po skončení konfliktu mezi Východem a Západem, která byla v roce 1990 stále ještě nejistá.

Budoucnost vztahů mezi Čechy, Slováky a Němci hodnotí autoři pozitivně: Na základě dosud nebývalého společného hodnotového základu panuje na mnoha úrovních pragmatický přístup – vyznačující se respektem a klidným dialogem. Kultura vzpomínání vyžaduje práci. Svým dílem se pokusila přispět i v roce 1990 založená Československá (od roku 1993 Česko-německá a Slovensko-německá) komise historiků.

K. Erik Franzen

Bibliografické údaje

SCHULZE WESSEL, Martin/ ŘEZNÍK, Miloš/ KOVÁČ, Dušan (vydáno ve spolupráci se Stefanem Stadlerem): Deutsche, Tschechen und Slowaken im 20. Jahrhundert. Materialien für den Geschichtsunterricht, Frankfurt am Main 2020.

další informace

www.dt-ds-historikerkommission.de

II Místa a zařízení

Židovské muzeum v Praze

Židovské muzeum v Praze patří k nejstarším evropským židovským muzeím a bylo založeno v roce 1906. U jeho zrodu stáli historik a hebrejista Salomon Hugo Lieben a představitel českožidovského hnutí, magistrátní rada August Stein. Základem jeho sbírky se staly předměty ze synagog a modliteben, jež zanikly v důsledku asanace pražského židovského ghetta.

Po nacistické okupaci českých zemí a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava byl muzejní spolek na podzim roku 1939 zrušen a muzejní sbírku převzala pražská židovská obec. Ta v průběhu roku 1942 ústy vedoucího odboru pro záležitosti venkova Karla Steina iniciovala vznik tzv. Židovského ústředního musea. Nacisté projekt schválili, i když byli vedeni jinými záměry než jeho tvůrci. Židovské ústřední museum se tak stalo krycím názvem a bezpečným úložištěm pro liturgické předměty, knihy a archiválie protektorátních židovských obcí pro dobu po válce a pro vybrané předměty z majetku Židů deportovaných z Prahy a okolí do koncentračních a vyhlazovacích táborů. Díky úsilí historika umění a hlavního kurátora Josefa Poláka a jeho kolegů pracovalo toto muzeum jako nanejvýš profesionální instituce a položilo základ dnešní odborné práce.

Po válce byla na muzeum uvalena národní správa. Stát následně vytvořil takové podmínky, že znemožnil právnímu nástupci všech židovských korporací, Radě židovských náboženských obcí v zemích České a Moravskoslezské, aby se před komunistickým převratem v únoru 1948 správy muzea účinně ujal.

V roce 1950 bylo nakonec muzeum zestátněno, a to včetně svých rozsáhlých sbírek. Jeho další působení bylo poznamenáno ideologickým nátlakem, který významně ovlivnil rejstřík režimem povolených témat a jejich zpracování a pracovníkům muzea znemožnil vyvíjet nezávislou odbornou a vědeckou činnost.

K té se mohli vrátit teprve v roce 1994, kdy byly muzejní budovy vráceny pražské židovské obci a převážnou část muzejních sbírek převzala zpět od státu Federace židovských obcí v České republice.

K 1. říjnu tohoto roku vzniklo Židovské muzeum v Praze jako nestátní instituce a zahájilo tak další kapitolu své více než stoleté existence.

Expozice Židovského muzea v Praze jsou umístěny ve čtyřech historických synagogách (synagoga Maiselova, Klausová s obřadní síní, Pinkasova a Španělská), do prohlídkového okruhu muzea dále patří Starý židovský hřbitov a Galerie Roberta Guttmana.

» Pinkasova synagoga, Židovské muzeum v Praze

Kontakt

Židovské muzeum v Praze
U Staré školy 141/1, Josefov, 110 00 Praha 1
tel: +420 222 749 211
E-Mail: office@jewishmuseum.cz
Oddělení pro vzdělávání a kulturu:
E-Mail: education@jewishmuseum.cz
tel. +420 222 749 350
Web: www.jewishmuseum.cz

Otevírací hodiny

Návštěvnícké objekty – památky, stálé expozice a Galerie Roberta Guttmana – jsou veřejnosti otevřeny po celý rok denně s výjimkou sobot a dalších židovských svátků.
říjen – březen: 9:00 – 16:30
duben – září: 9:00 – 18:00

Vstupné, poplatky za pedagogické programy:
Vstupenky si můžete zakoupit na následujících prodejních místech: Informační a rezervační centrum, Klausová synagoga a Pinkasova synagoga.

Prohlídkový okruh Židovské muzeum v Praze – Maiselova synagoga/Pinkasova synagoga/Starý židovský hřbitov/Španělská synagoga/Klausová synagoga/Obřadní síň
+ krátkodobé výstavy v Galerii Roberta Guttmana
Cena: 350 Kč, snížená cena: 250 Kč

Pro žáky, studenty, ale i předškoláky máme připraveny nejrozličnější tematické přednášky a interaktivní programy – výtvarně-dramatické dílny, workshopy a semináře. Tyto aktivity následně doplňuje prohlídka vybraných stálých expozic muzea. Délka trvání jednotlivých programů (včetně prohlídky): 3–4 hodiny (pro předškoláky cca 2 hodiny). Vstupné do objektů je již zahrnuto v ceně. Pedagogický doprovod má vstup zdarma. Cena: 100 Kč za osobu. Přednášky jsou realizovány při minimálním počtu 15 posluchačů, výtvarně-dramatické dílny a interaktivní programy při minimálním počtu 15 účastníků.

Oddělení pro vzdělávání a kulturu

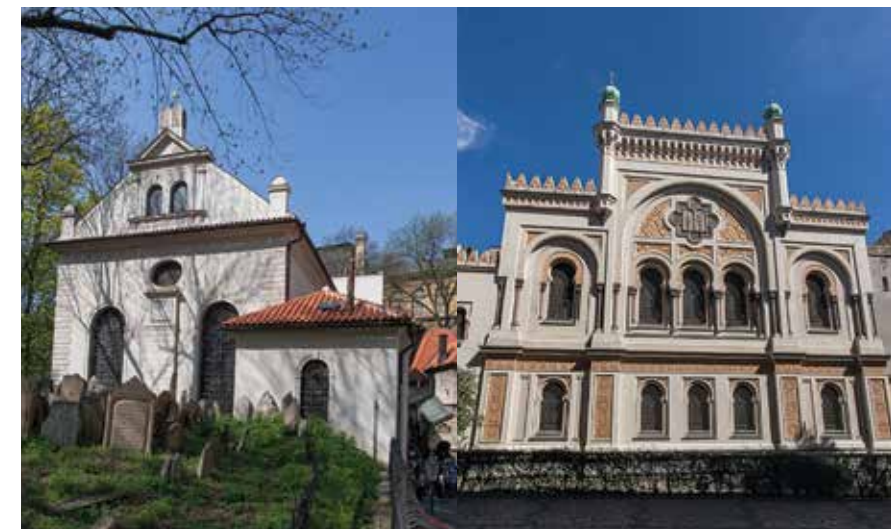
Významnou část práce Židovského muzea v Praze představuje osvětová a vzdělávací činnost, kterou v oddělení pro vzdělávání a kulturu rozvíjíme nejen v Praze, ale od roku 2006 i v Brně. Naše vzdělávací programy jsou určeny nejrozličnějším cílovým skupinám a provádíme je v češtině a v angličtině.

Nejmenší děti seznamujeme s židovskou kulturou, tradicemi a zvyky hravou formou v podobě pravidelných nedělních dílen pro ně i jejich rodiče. Pro žáky a studenty základních a středních škol máme připraveny interaktivní programy a přednášky. Programy v Praze jsou doplněny prohlídkou vybraných expozic muzea.

Příklady z nabídky

Ghetto Lodž

Žáci a studenti se na základě analýzy archivních dokumentů, fotografií a vzpomínek přeživších seznámí s historií ghetta v Lodži a s osudy protektorátních Židů, kteří tam byli deportováni v říjnu a listopadu 1941. Součástí programu je i promítání krátkého dokumentu vzniklého z materiálů pro film „Ghetto jménem Baluty“ režiséra Pavla Štingla. Program dále využívá původních archivních materiálů z projektu Tereziánské album ze vzdělávacího portálu www.holocaust.cz.

» Klausová synagoga, Židovské muzeum v Praze » Španělská synagoga, Židovské muzeum v Praze

Vhodné pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ a SŠ. Prohlídka v Praze: Staronová synagoga, Pinkasova synagoga, Starý židovský hřbitov a Stolpersteiny obyvatel Prahy transportovaných do Lodže.

Hanin kufřík

Žáci a studenti se na základě vlastního pátrání v dokumentech seznámí s osudy konkrétních rodin z Protektorátu Čechy a Morava za 2. světové války. Jedním z výstupů programu jsou samostatné práce studentů. Program vznikl na základě knihy Karen Levinové „Hanin kufřík“.

Vhodné pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ a SŠ. Prohlídka v Praze: Staronová synagoga, Pinkasova synagoga, Starý židovský hřbitov.

Stereotypy

Stereotypy je program zaměřený především na fenomén moderního a současného antisemitismu. Co je to stereotyp? A jak se liší od předsudku? K čemu může jednání na základě stereotypů vést? Workshop zahrnuje práci s graffiti, články, webovými stránkami, příspěvky na internetu a dalšími materiály vykazujícími projevy antisemitismu, se kterými se studenti nejen v České republice, ale i v celé Evropě mohou v současné době setkat. Workshop je zaměřený na kritické myšlení a pochopení mechanismů, na kterých antisemitismus stojí.

Vhodné pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ a SŠ. Prohlídka v Praze: Staronová synagoga, Pinkasova synagoga, Starý židovský hřbitov.

» Jména obětí holocaustu v Pinkasově synagoze, Židovské muzeum v Praze

Tradice a zvyky Židů

Přednáška představuje židovský národ v dějinném kontextu, vysvětluje základní pojmy judaismu a přibližuje významné události života Židů a svátky židovského roku. Přednáška je doplněna ukázkami judaik, předmětů náležejících k židovské tradici.

Vhodné pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ a SŠ. Prohlídka v Praze: Staronová synagoga, Klausová synagoga, Starý židovský hřbitov.

Hebrejská abeceda

V této dílně se žáci a studenti seznámí s hebrejskou abecedou. Dozvědí se o původu Tóry i celé Bible, o jejím vzhledu a významu. V praktické části projdou základními pravidly psaní a čtení.

Vhodné pro žáky 5. až 9. tříd ZŠ a SŠ. Prohlídka v Praze: Staronová synagoga, Klausová synagoga, Starý židovský hřbitov.

Na základě rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR bylo Židovské muzeum v Praze již v roce 1996 zařazeno do soustavy vzdělávacích zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Součástí naší nabídky tak tvoří i pravidelné vzdělávací semináře pro pedagogy s názvem „Židé, dějiny a kultura“. Nezapomínáme ani na večerní vzdělávací pořady pro širokou veřejnost. V nich dáváme nahlédnout do bohatství židovské vzdělanosti, připomínáme významná výročí, upozorňujeme na aktuální aspekty současného židovského náboženského i kulturního života. Školám i kulturním institucím nabízíme naše putovní výstavy.

Příklady putovních výstav

Židovské tradice a zvyky

Výstava seznamuje s židovskými tradicemi, náboženstvím a historií na území Čech a Moravy. Vychází přitom především ze sbírek a stálých expozic židovského muzea v Praze.

Každý panel výstavy je věnován jednomu tématu, které je vyznačeno v jeho záhlaví – pramenům judaismu, židovskému kalendáři, oslavě šabatu a jednotlivým nejvýznamnějším svátkům (Nový rok a Den smíření, Pesach, Šavuot, Sukot, Chanuka a Purim). Druhá část expozice se věnuje hlavním událostem životního cyklu, tj. narození, svatbě a úmrtí.

Součástí každého panelu je vysvětlující text a téměř dvacet vyobrazení nejzajímavějších kulturních předmětů, rukopisů a památek. Výstava je pouze v českém jazyce.

Historie Židů v Čechách a na Moravě

Výstava seznamuje s židovskými tradicemi, náboženstvím a historií na území Čech a Moravy, vychází ze sbírek a stálých expozic Židovského muzea, s nimiž se návštěvníci mohou seznámit v památkových objektech v Praze.

Výstava se postupně chronologicky zaměřuje na jednotlivá historická období – středověk, novověk, období emancipace, předválečné Československo a na holocaust. V druhé části poskytuje hlubší pohled na vybraná témata židovského života a historie – samosprávu židovských obcí, povolání a hospodářská činnost, židovská sídliště, tradiční kulturu a školství, antisemitismus a diskriminaci Židů v českých zemích. Výstava je pouze v českém jazyce.

Medailonky pamětníků, které mohou být využité při výuce

Pavel Werner

Pavel Werner se narodil roku 1932 v Pardubicích, kde žil se svými rodiči a mladší sestrou Lenkou až do deportace do Terezína na podzim roku 1942. V Pardubicích navštěvoval českou základní školu a poté, co byly židovské děti vyloučeny z českých škol, chodil na tajné vyučování v domě rabína poblíž synagogy. Vyrůstal v rodině, která nebyla ortodoxní, ale na svátky navštěvovala synagogu. Rodina nebyla bohatá, ale ani netrpěla nedostatkem. To se však změnilo, když otce propustili

» Pavel Werner v roce 2015, Židovské muzeum v Praze

z práce a všichni se museli vystěhovat daleko od centra města.

Na podzim roku 1942 přišlo Wernerovým, stejně jako ostatním Židům z okolí, předvolání do transportu. Už na okolnosti příjezdu má Pavel Werner nepříjemné vzpomínky: dlouhý pochod, křik a pláč. V Terezíně onemocněla a zemřela jeho mladší sestra Lenka. V květnu roku 1944 byl s rodiči deportován do Osvětimi-Březinky, kde byli umístěni do tzv. rodinného tábora. Pavel byl vybrán společně s několika dalšími mladými chlapci na práci, což mu zachránilo život. Jeho rodiče zde však byli zavražděni. V Osvětimi pak zůstal až do ledna 1945, kdy společně s ostatními vězni nastoupil tzv. pochod smrti, který mířil do koncentračních táborů v Rakousku. Pavel Werner se nakonec dočkal osvobození v Gurskirchenu, kam přišla americká armáda v dubnu 1945.

Po osvobození se vydal ještě s dalšími chlapci pěšky do Bratislavy. Nakonec se vrátil zpět do Pardubic. Nikdo z jeho rodiny ani známých nepřežil. Vzhledem k tomu, že Pavel byl ještě chlapec, byl mu přidělen poručník prof. Alfréd Eisner. Po válce nastoupil Pavel Werner znovu do školy, do 4. třídy základní školy. Návrat byl těžký, ale přesto se mu povedlo vyučit se obuvníkem, na obchodní akademii složit maturitní zkoušku a nakonec vystudovat Vysokou školu ekonomickou. Po celý život pak Pavel Werner pracoval v oblasti zahraničního obchodu. Pavel Werner zemřel 1. dubna roku 2017.

» Pavel Stránský v roce 2015, Židovské muzeum v Praze

Pavel Stránský

Pavel Stránský se narodil roku 1921 v Praze. Zde žil až do prosince 1941, kdy byl transportován do Terezína. Tam mu byla velkou oporou jeho přítelkyně Věra, kterou poznal v roce 1938, když mu bylo 17 a jí 16 let. Jediným způsobem, jak při deportaci zůstat spolu, byla svatba. V prosinci roku 1943 byli již jako manželé deportováni do Osvětimi-Březinky. V Osvětimi se Pavel Stránský stává učitelem v tzv. terezínském rodinném táboře. Snaží se dětem vytvořit co nejlepší prostředí pro únik z hrůz každodenního života. V červnu roku 1944 je v táboře nařízena selekce, v rámci které byli fyzicky zdatní vězni včetně Pavla Stránského převezeni do pracovních táborů.

Pavel Stránský se zúčastnil pochodu smrti zpět do Terezína, při němž ušel nejméně 200 km. Ještě před příchodem do Terezína se z pochodu-jících vězňů stali rukojmí vojáků SS, kteří je chtěli vyměnit za možnost návratu do Německa. V této době měl Pavel pouhých 35kg. V červenci 1945 se Pavel Stránský opět setkal s Věrou a o rok později si nechali úředně potvrdit své manželství. Po válce pracoval jako překladatel z angličtiny, němčiny, francouzštiny a španělštiny. Od roku 1997 jezdil jako průvodce do Terezína a přednášel o holocaustu v Česku i v zahraničí. Svůj životní příběh popsal v knize Poslové obětí: z Terezína do Terezína se zastávkou v Osvětimi-Březince a Schwarzhede (Perla, 1999). Pavel Stránský zemřel v březnu roku 2015.

Kolektiv autorů Židovského muzea

Živá paměť

Obecně prospěšná společnost Živá paměť se od svého vzniku v roce 2003 věnuje vedle péče o přeživší nacistické perzekuce také odborným činnostem a vzdělávání.¹ S projekty sociálních služeb, kontaktních center pro oběti nacismu a služeb dobrovolníků jsme během své existence oslovili více než 19 000 přeživších, dalším téměř 2300 klientům jsme nabídli pomoc v rámci speciálních výplatních projektů.

Naším stěžejním tématem je nucená a otrocká práce za druhé světové války. Věnujeme se vzdělávacím aktivitám, vývoji inovativních výukových pomůcek pro školy, realizaci odborných konferencí, workshopů a seminářů pro žáky, studenty a učitele jak z České republiky, tak z Německa. Kromě toho vytváříme výstavy a pořádáme besedy s přeživšími 2. světové války. Zaměřujeme se také na odborný výzkum, provádění rešerší, zpracování studií a analýz a natáčení rozhovorů s přeživšími nacistické perzekuce metodou orální historie. Shromažďujeme a využíváme dobové dokumenty a fotografie k tématu.

Dlouhodobě spolupracujeme se základními a středními školami, gymnázii, vysokými školami, vědeckými knihovnami, odbornými institucemi, muzei a památníky jak v České republice, tak v zahraničí. Naše aktivity jsou financovány z českých a evropských grantových prostředků. Jsme držitelem akreditace MŠMT ČR k provádění vzdělávacích programů v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (č. j. MSMT-33262/2015-1).

Kontakt

Živá paměť, o.p.s.

Na Poříčí 12, 100 00 Praha 1

E-Mail: info@zivapamet.cz

Web: www.zivapamet.cz

VÝTAH Z NAŠICH AKTIVIT

KNIŽNÍ PUBLIKACE A DVD

Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí – knižní publikace (2006)

Studijní materiál určený učitelům dějepisu se zabývá nejen lety 1938 – 1945, ale mapuje také

události, které toto období předznamenaly. Jednotlivé tematické kapitoly popisují životní situaci různých skupin obětí nacismu na našem území. V elektornické podobě je ke stažení na www.zivapamet.cz.

Učení se z historie – výukové DVD (2010)

Tato výuková pomůcka je určena přímo pro výuku a navazuje na knižní studijní příručku pro učitele dějepisu „Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí“. Cílem výukového materiálu je přiblížit nacistickou perzekuci českého obyvatelstva v kontextu klíčových historických událostí. Zvláštní pozornost je věnována perzekuci židovského a romského obyvatelstva a představeny jsou i mechanismy vedoucí k totálnímu nasazení obyvatel českých zemí. Součástí výukového materiálu jsou zcela unikátní osobní výpovědi pamětníků, kteří byli bezprostředně postiženi nacistickou perzekucí.

NAHRÁVÁNÍ VZPOMÍNEK PAMĚTNÍKŮ A FILMOVÉ PROJEKTY

Živá paměť archivuje v současné době více než 160 audio a videonahrávek se vzpomínkami pamětníků 2. světové války, které jsme natáčeli postupně v posledních patnácti letech. Nahrávky vznikaly v rámci vlastních projektů nebo ve spolupráci s českými a zahraničními institucemi či na zakázku (např. Akademie věd České republiky, Slezské zemské muzeum Opava, Dálková univerzita v Hagenu, Památník Flossenbürg, Památník Sachsenhausen, Dokumentační centrum nacistické nucené práce v Berlíně-Schöneweide, Dokumentation Obersalzberg).

Zvláštní akce Studenti (2013)

Dokumentární film Petra Záruby, na kterém se podílela také naše společnost, byl dokončen v roce 2013 a zachycuje autentické vzpomínky šesti vysokoškolských studentů, přímých aktérů událostí 17. listopadu 1939, s nimiž Živá paměť dlouhodobě spolupracovala. Druhá část dokumentu se zabývá tím, jak se vyvíjel pohled na události 17. listopadu 1939 a osud Mezinárodního dne studentstva po 2. světové válce, v období socialismu a po roce 1989.

Češi nuceně nasazení v Biesenthalu (2018 – 2019)

V rámci společného projektu se spolkem wild frei grün e.V. z Biesenthalu jsme natočili vyprávění bývalých nuceně nasazených v tomto městě, vzdáleném asi 40 km od Berlína. Rozhovor nám poskytli pan Pravoslav Dočkal (*1923) z Holešova a pan Oldřich Náhunek (1925 – 2019) z Brna. Obě interview, jejich transkripce a překlady do němčiny, stejně jako dobové materiály a fotografie, které nám pamětníci poskytli, slouží nyní jako podklady pro výuku na Freie Naturschule Barnim.

Spolupráce s ORF (2018)

V rámci spolupráce s rakouskou veřejnoprávní televizí ORF jsme se v roce 2018 podíleli na natáčení dvou interview s pamětníky první Československé republiky, panem Bohumilem Pufferem (*1918) z Rudolfova a paní Vlastou Šumovou (*1916) z Litoměřic. Části rozhovoru s B. Pufferem byly použity v rámci série dokumentárních filmů Roberta Gokla s názvem „Menschen & Mächte“ – Dokumentation „1918 – Depression und Jubel“.

PŘÍKLADY VÝSTAVNÍCH PROJEKTŮ

Výstava „PAMĚŤ TVÁŘE / TVÁŘE PAMĚTI“ (2009)

Putovní fotografická výstava Paměť tváře / Tváře paměti ...nejen nuceně nasazených a související tematické besedy u kulatého stolu si kladly za cíl seznámit veřejnost prostřednictvím životních příběhů jedenácti přeživších obětí nacismu s různými formami nacistické perzekuce a zejména upozornit veřejnost na aktuální životní situaci a potřeby přeživších. Výstava vznikla díky spolupráci s fotografkou Janou Stachovou. Výstava je jen v češtině, ale doprovodný katalog je jak v češtině, tak v angličtině.

Výstava „Osudy Romů za druhé světové války“ (2019)

Putovní fotografická výstava k tématu romského holokaustu vznikla za podpory MZV ČR. V centru výstavního projektu jsou fotografické portréty sedmi přeživších obětí romské genocidy, pořízené fotografkou Janou Stachovou v roce 2019. Každý z portrétů doprovází stručné biografické shrnutí, přibližující osudy pamětníka za druhé světové války a jeho aktuální životní situaci. Sérii fotografií doplňuje informační panel zasazující fenomén romské genocidy do historického a mezinárodního kontextu. Výstavní texty jsou v češtině a angličtině.

BESEDY S PAMĚTNÍKY A VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY

Besedy s pamětníky nacistické perzekuce – program pro základní a střední školy po celé ČR.

Cílem tohoto programu je předávání historických zkušeností pamětníků 2. světové války mladé generaci a zlepšení mezigeneračního dialogu. Setkání s pamětníky nuceného nasazení, holokaustu a jiné nacistické perzekuce jsou uvedeny přednáškou historika a doplněny diskusí se všemi účastníky programu. Zážitková metoda umožňuje žákům a studentům navázat osobní kontakt s přímým svědkem událostí 2. světové války a seznámit se s jeho životním příběhem.

Zmizelí Romové a Romové dnes – program pro žáky 2. stupně základních škol, středních škol a gymnázií, studenty pedagogických fakult a učitele dějepisu a společenských věd.

Projekt Zmizelí Romové a Romové dnes, který realizujeme od roku 2004, si klade za cíl zlepšit vzájemné vztahy české společnosti s romskou minoritou a tím přispět k národnostní toleranci a prevenci rasismu v České republice. Tento interaktivní vzdělávací program, jehož součástí je multimediální přednáška historika, se zaměřuje na historii Romů a Sintů s důrazem na dějiny 20. století. Poté následuje moderovaný interaktivní workshop, který rozvíjí získané kompetence. Program doplňují osobní příběhy romských pamětníků, kteří byli pronásledováni z rasových důvodů během 2. světové války, přičemž jsou nastíněny i jejich další osudy po válce. Zájem o téma zvyšuje i vyhlášení žákovské soutěže, kdy účastníci programu samostatně zpracovávají téma životního příběhu přeživšího romského holokaustu formou eseje. Partnerem projektu je Muzeum romské kultury v Brně.

Zážitkovým učením proti pravicovému extremismu – program pro žáky základních a středních škol a studenty vysokých škol v ČR.

Tento vzdělávací program, jehož součástí je beseda s pamětníky nacistického pronásledování za 2. světové války, má za cíl seznámit školní mládež s tematikou holokaustu a totalit a zlepšit jejich dovednosti rozpoznat průvodní znaky extremistických hnutí, zvláště pravicových. Sekundárním přínosem projektu je také posílení mezigenerační solidarity. Celá koncepce projektu založeného na unikátních výpovědích pamětníků nacistické

¹ Posláním společnosti je:

... péče o společný odkaz osob pronásledovaných totalitními režimy a s ní související informační a vzdělávací činnost,

... zprostředkování dialogu mezi mladou generací a posledními žijícími svědky nacistického pronásledování,

... poskytování poradenských a asistenčních služeb osobám pronásledovaným totalitními režimy, zejména nacionálním socialismem.

perzekuce tak přispívá ke zvýšení prevence patologických jevů u mládeže, jakými jsou extremismus, xenofobie a rasismus.

Workshopy pro německé dobrovolníky ASF

Naše organizace pořádá i semináře k tématu českých dějin pro mladé německé dobrovolníky, kteří přijíždějí každý rok pomáhat do ČR pod hlavičkou organizace ASF (Aktion Sühnezeichen Friedensdienste). Část z nich pracuje rovněž s klienty Živé paměti a jsme s nimi celý rok v kontaktu.

V lednu 2018 jsme se např. při semináři v Terezíně zaměřili na práci s naší online výukovou platformou a věnovali jsme se životním příběhům pamětníků, kteří prošli terezínským ghettem. O rok později se pak uskutečnil seminář ve spolupráci s Památníkem Lidice přímo v Lidicích, jehož vrcholem bylo výjimečné setkání dobrovolníků s jednou z posledních žijících pamětnic lidické tragédie, paní Jaroslavou Skleničkovou.

Online výuková platforma „Příběhy pamětníků ve výuce“ a semináře pro učitele

Vznik a jazykové verze platformy

Online výuková platforma vznikala jako mezinárodní projekt ve spolupráci české a německé, později také ruské a polské strany. Českou verzi této platformy s názvem „Nucená práce 1939 – 1945. Příběhy pamětníků ve výuce“ připravila v letech 2015 – 2016 Živá paměť, a to ve spolupráci s Centrem pro digitální systémy (CeDiS) Svobodné univerzity Berlín, s didaktiky a odborníky z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze i pedagogy z praxe. Cílovou skupinou jsou žáci vyšších ročníků druhého stupně základních škol, středních škol a gymnázií, stejně jako studenti pedagogických škol a pedagogických fakult na univerzitách. Platformu ale může využívat každý, kdo má zájem o moderní dějiny.

Kromě české verze online výukové platformy mohou učitelé a lektori využívat verzi německou, ruskou a od května 2019 také polskou. Jednotlivé jazykové mutace využívají stejné elektronické prostředí, nejsou ale pouhým překladem – zohledňují

paměťovou kulturu jednotlivých zemí, rozdílné didaktické přístupy a liší se i výběrem pamětníků.²

Obsah výukové platformy

Platforma přináší vzpomínky pamětníků na různé formy nucené práce a – protože se jedná o rozhovory vedené formou životopisného vyprávění – také na život před rokem 1939 a na poválečné období, především rok 1968, kdy někteří pamětníci reflektují události související s okupací tehdejšího Československa armádami Varšavské smlouvy a následující období tzv. normalizace. Vybrané rozhovory reprezentují hlavní skupiny obětí nacistického režimu z českých zemí, od civilně nuceně nasazených po vězně koncentračních táborů. Každý filmový rozhovor je doprovázen životopisem, mapou, historickými dokumenty a fotografiemi, odbornými texty a úkoly pro žáky. Informační film o nucené práci (35 min.), archivní materiály, online lexikon a časová osa pomáhají zasadit interview do historického kontextu. Pro pedagogy nabízí platforma didaktické komentáře, tematický vyhledávač, možnost zapisování vlastních komentářů k jednotlivým úkolům, zadávání vlastních úkolů pro žáky a průběžné sledování výsledků jejich práce přímo pod svým učitelským profilem. Učitelé si mohou vybírat úkoly podle své volby tak, aby vyhovovaly záměrům a cílům výuky pro danou skupinu žáků. To vše v rámci přehledného online výukového prostředí.

Online výuková platforma přibližuje životní osudy přeživších nacistické perzekuce žákům v rámci školní výuky, ukazuje, jak efektivně pracovat s prameny orální historie a přistupovat k nim kriticky, stejně jako k ostatním historickým pramenům. Platforma umožňuje doplnit výuku dějepisu založenou na klasických historických pramenech o osobní pohled na dějiny, ukázat vliv „velkých dějin“ na životní osudy jednotlivce ve druhé polovině 20. století a zároveň nabízí smysluplné využití moderních technologií ve výuce.

Webové stránky k tématu nucené práce

Webovou stránku, která je dostupná na www.zwangsarbeit-archiv.de (resp.

www.nucenaprace-archiv.cz), provozuje Center für Digitale Systeme (CeDiS), Freie Universität Berlin. Od roku 2017 jsou stránky dostupné také v české jazykové verzi, kterou připravila Živá paměť. Stránky nabízejí odborné texty k tématu nucené práce, rozhovory s odborníky, mapy, tematická videa a mnoho dalšího. Především pak vstup do vlastního archivu nahrávek rozhovorů s pamětníky nucené práce, který po registraci zpřístupňuje téměř 600 rozhovorů s pamětníky z 26 zemí.

Semináře pro učitele k online výukové platformě

Od roku 2016 pořádáme vzdělávací semináře k využití online výukové platformy ve výuce. Jsou určeny učitelům a pedagogickým pracovníkům 2. stupně ZŠ, středních škol a gymnázií, vyučujícím na pedagogických fakultách univerzit, pracovníkům muzeí a památníků, stejně jako budoucím učitelům. Pro učitele je připravena rovněž přehledná tištěná publikace, jak s výukovou platformou pracovat.³ Semináře získaly akreditaci MŠMT v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Soutěž Karla Holomka a Emílie Machálkové

Soutěž pro studenty HAMU a Akademie výtvarných umění (AVU) v Praze, která nese jméno dvou významných romských osobností žijících na Moravě, vyhlásila v roce 2019 Živá paměť, o.p.s., jako součást projektu s názvem Lačno d'ives! Dobrý den!, který zlepšuje kvalitu života přeživších romského holokaustu v České republice formou úhrad zdravotních pomůcek.

Cílem soutěže byla připomínka genocidy romské populace během 2. světové války v kontextu se vzrůstajícím nacionalismem a populismem dnešní doby.

V rámci soutěže složil Pavel Nesit, student Katedry skladby HAMU, hudební skladbu věnovanou obětem internačního tábora pro Romy v Hodoníně u Kunštátu. Ve výtvarné kategorii se romským holokaustem zabývali studenti Ateliéru figurálního sochařství na AVU a vytvořili šest modelů – návrhů památníků či soch. Všechny výtvarné příspěvky studentů reflektují nejen utrpení obětí nacistické perzekuce z rasových

důvodů, ale i současný komplikovaný vztah k důstojné připomínce a uctění obětí holokaustu romského původu v České republice.

Živá paměť připravila pro soutěžící řadu doprovodných aktivit, např. přednášky na dané téma na obou fakultách, setkání s potomky obětí či přímo návštěvu památníku v Hodoníně u Kunštátu. Tyto akce soutěžícím přiblížily téma romského holokaustu a podnítily dlouhodobý zájem nejen studentů, ale i pedagogů vysokých škol, kteří její konání na svých fakultách podpořili. Finančně projekt podpořila nadace EVZ.

AKCE PRO SKUPINY ŽÁKŮ, STUDENTŮ A UČITELŮ

Dlouhodobě se věnujeme práci s českými a německými skupinami žáků, studentů a učitelů. Následující akce se proto mohou konat v češtině i němčině.

- *Besedy s přeživšími nacistické perzekuce*
- *Workshopy pro žáky od 15 let k tématu nucené práce za 2. sv. války (půldenní, vícedenní)*
- *Semináře pro učitele k tématu nucené práce a využití online výukové platformy Příběhy pamětníků ve výuce (půldenní nebo akreditované celodenní)*

Společným setkáním žáků ve smíšených česko-německých skupinách jsme se začali věnovat teprve nedávno. Obsah, délku a náročnost programu vždy přizpůsobíme dané skupině po dohodě s vedoucím skupiny, zohledňujeme při tom jak jejich znalosti, tak i jejich jazykové dovednosti. Tematicky se věnujeme především různým formám nucené práce za 2. světové války a holokaustu Romů a Sintů. Pro úspěšné česko-německé setkání je důležité dodržení několika pravidel.

Věk účastníků

Připravujeme akce pro žáky a studenty ve věku od 15 let, pro smíšené česko-německé skupiny preferujeme věk od 18 let, tedy poslední ročník středních škol. Je to především proto, že v tomto věku jsou už jazykové znalosti na vyšší úrovni, žáci mohou komunikovat a zpracovávat historická témata v cizím jazyce (obvykle angličtině) bez větších problémů.

² Česká výuková platforma: www.nucenaprace.cz

Ruská výuková platforma: www.obuchenie-na-osnove-intervyu.org

Německá výuková platforma: www.lernen-mit-interviews.de

Polská výuková platforma: www.edukacja.wojnaipamiec.pl

Webová stránka k tématu nucené práce a online archiv téměř 600 rozhovorů v plném znění: www.nucenaprace-archiv.cz; www.zwangsarbeit-archiv.de

³ Publikace je k dispozici v elektronické podobě na stránkách výukové platformy a Živé paměti, popř. můžeme zájemcům sešit zaslat poštou.

Velikost skupiny

Pro kratší jednorázové akce jako besedy s pamětníky nehraje velikost skupiny zásadní roli, besedy je možné pořádat i pro velký počet účastníků. Pro smíšené česko-německé skupiny a několikadenní akce je optimální menší skupina cca 20 účastníků.

Typ školy

Pro společná česko-německá setkání je důležité vybrat žáky ze stejného typu škol v obou zemích, jelikož úroveň historických znalostí je na různých typech škol různá, ale roli hrají i různorodé dovednosti a zájmy žáků z odlišných škol.

V rámci jednotlivých workshopů propojujeme různorodé aktivity, které jsou níže představené.

Příprava skupin na seminář již ve škole (optionální)

Lektor zašle tematické podklady k workshopu e-mailem a žáci se s tématem mohou seznámit přímo ve škole nebo při domácí přípravě. Součástí může být splnění dílčího úkolu, s nímž se pak v průběhu workshopu dále pracuje. K přípravě tématu nucené práce je také možné využít online výukové platformy „Příběhy pamětníků ve výuce“ (www.nucenaprace.cz) nebo obdobnou platformu v němčině (www.lernen-mit-interviews.de).

Propojení skupin

Seznámení žáků je v česko-německých setkáních jedním z klíčových okamžiků pro navození dobré pracovní atmosféry při workshopech i mimo ně. Osvědčenou metodou je například jazyková animace jako úvodní aktivita celého setkání, v průběhu akce společné sportovní hry, kulturní akce či prohlídka místa pobytu.

Obsah a náročnost

Obsah a náročnost workshopu konzultujeme od začátku s vedoucími žákovských skupin a podklady připravujeme podle znalostí a věku žáků.

Jazyk

Jedním z nejdůležitějších podmínek pro úspěšný průběh česko-německých setkání je zjištění skutečných jazykových dovedností žáků a výběr správného jazyka jak pro běžnou komunikaci během akce, tak pro komunikaci během náročnějších aktivit, jako je historický výklad, práce s texty a biografiemi nebo beseda s pamětníkem tak, aby nedošlo ke zkreslení, nepochopení anebo nezájmu o téma z důvodu jazykového bariéry. Musíme

dobře zvážit, pro které aktivity zvolíme mateřský jazyk žáků a zařídíme tlumočení, a pro které části workshopu si vystačíme s jazykovými znalostmi účastníků.

Sjednocení základních znalostí

Při pořádání workshopů pro smíšené skupiny je nutné doplnit oběma zúčastněným stranám znalosti o sousední zemi a její roli v moderních dějinách. Čeští a němečtí žáci přicházejí často s rozdílnými základními znalostmi dějin středoevropského prostoru za 2. světové války. Nejen každá země, ale i každá škola klade jiný důraz na znalosti některých historických událostí. Např. rok 1938 v českém pohraničí, Mnichovská dohoda a její důsledky, a nebo rok 1968 v Československu jsou pro německé žáky často málo známé události.

Různorodost aktivit

Při přípravě workshopů se snažíme využít různorodých aktivit a metod, aby se účastníci nenudili, vzbudili jsme jejich zájem a podpořili aktivní spolupráci. Práci na historickém tématu vyvažujeme například společným prožitím volného času nebo sportem, práci v učebně pak exkurzí na památné místo a psané texty fotografiemi a filmovými ukázkami. Dále využíváme hry na hraní rolí, jak by se účastníci např. zachovali v určité situaci bez toho, že vědí, jaký bude další historický vývoj, jaké by volili strategie přežití, záchrany, pomoci nebo odboje.

Životní příběhy pamětníků (biografie)

Práce s životními příběhy přeživších – ať už v písemné formě nebo jako audio či videonahrávky – je základem všech našich seminářů. Zprostředkování dobové reality prostřednictvím osobních zkušeností a zážitků je velice efektivní, tvoří jakýsi most mezi generacemi, zpřístupňuje realitu doby i osobní prožitky (emoce) přímých aktérů určitého období. Osobní příběhy (malé dějiny) tak doplňují „učebnicové“ znalosti tzv. velkých dějin z hodin dějepisu. Osobní příběhy vybíráme tak, abychom představili bohatou paletu aktérů 2. světové války, zprostředkovali různé pohledy na stejnou událost, přinášeli netypické a doposud opomenuté biografie osobností z českého i německého prostředí.

Společný výstup

Společný výstup je nedílnou součástí každého semináře nebo workshopu, protože je motivací pro vlastní iniciativu účastníků při zapojení se do

činnosti skupiny. Typ výstupu je potřeba vybrat s ohledem na typ školy, zájmy zúčastněných a možnosti lektorů. Může se jednat např. o vytvoření časové osy událostí, biografických map, plakátů k tématům či osobnostem, střih filmových ukázek či přímo animovaných krátkých filmů, vznik divadelních nebo hudebních představení, fotografií či literárních výstupů.

Termíny akcí

Termíny akcí je potřeba zvolit s ohledem na možnosti skupiny tak, aby vyhovovaly všem zúčastněným, v nábožensky smíšených třídách také s ohledem na náboženské svátky a zvyklosti, které by mohly narušit navykklý chod workshopu.

Besedy s pamětníky

Před vlastní besedou je důležitá příprava k historickému tématu, ať už na škole nebo v rámci besedy. Při vícedenních seminářích se věnujeme nejen přípravě na besedu, ale i jejímu zhodnocení.

BIOGRAFIE

Níže uvedené biografie jsou součástí online výukové platformy „Příběhy pamětníků ve výuce“ (www.nucenaprace.cz). Kromě filmových interview s těmito pamětníky je zde k dispozici řada zajímavých dobových fotografií a materiálů, které můžete využít přímo ve výuce.

Marie Jeníková (1924 – 2016)

Marie Jeníková se narodila 3. října 1924 v Hrochově Týnci ve východních Čechách. Její rodiče Marie a Josef Křiklavovi tam hospodařili na malém statku a v době druhé světové války podporovali potravinami své známé. Marie se nejprve vyučila dámskou krejčovou a poté studovala Vyšší hospodyňskou školu v Chrudimi, zároveň přitom pracovala v rodinném hospodářství.

V únoru 1944 byla Marie Jeníková v rámci tzv. ročníkové akce, do níž byli plošně zahrnuti příslušníci ročníku 1924, nuceně přikázána na práci do „říše“. Jeden z německých zaměstnanců úřadu práce tehdy manželům Křiklavovým nabídl, že jejich dceru vyřadí z evidence, když jej budou zásobovat zemědělskými produkty. Marie to však odmítla, jelikož nechtěla své rodiče vystavit vydírání, a odjela na nucenou práci do zbrojní továrny v Basdorfu u Berlína, kde se vyráběly letecké motory. Ubytována byla v tzv. lágru, provizorní ubytovně, která byla od samotné továrny vzdálená

» Marie Jeníková v mládí a v době natáčení interview, *Živá paměť*

několik kilometrů. Marie zažívala špatné hygienické a ubytovací podmínky v dřevěných lágrových barácích a byla vystavena bombardování spojeneckých letadel. Nejprve pracovala v továrně jako soustružnice, později získala zaměstnání ve skladu a v kanceláři.

Počátkem prosince 1944 se spolu s dalšími českými nuceně nasazenými ročníku 1924 vrátila do protektorátu. O tři měsíce později se provdala za Arnošta Jeníka a v následujících letech se v domácnosti starala o dvě děti. Od roku 1959 pracovala nejprve jako dámská krejčová a posléze jako telefonistka ve stavebním podniku. Z tohoto zaměstnání byla v roce 1970 jako „nespolehlivá“ propuštěna, jelikož se její syn po potlačení takzvaného pražského jara nevrátil do Československa a emigroval do Kanady. Marie Jeníková poté pracovala jako ošetřovatelka v psychiatrické léčebně a v roce 1981 odešla do penze. Jako aktivní důchodkyně se následně podílela na organizaci kulturního života v Havlíčkově Brodě. Marie Jeníková zemřela v roce 2016.

Bedřich Blasko (1918 – 2009)

Bedřich Blasko se narodil 12. srpna 1918 v Praze v rodině obchodníka Adolfa Blaskopfa jako Bedřich Blaskopf.

Jeho rodiče pocházeli ze židovských rodin, nicméně ve třicátých letech se již k tomuto náboženství nehlásili. Po maturitě na reálném gymnáziu v Praze zahájil Bedřich Blaskopf na podzim 1937 studium chemie na ČVUT, v důsledku uzavření

českých vysokých škol v listopadu 1939 studia nedokončil. V té době byl již diskriminován pro svůj židovský původ a nemohl pracovat jinak nežli jako stavební dělník. Od roku 1936 byl členem KSČ.

V prosinci 1940 byl na půl roku internován v tzv. přeškolovacím táboře Lípa u Německého Brodu (dnes Havlíčkova Brodu), kde pracoval jako zemědělský dělník na statku spravovaném příslušníky SS. V listopadu téhož roku byl zařazen do jednoho z prvních transportů do právě budovaného terezínského ghetta. Jeho úkolem bylo doprovázet pěší kolony nově příchozích Židů, kteří přijeli na nádraží do Bohušovic, na několikakilometrové cestě do ghetta. Díky tomu pomohl zprostředkovat zakázaný kontakt obyvatel ghetta s vnějším světem. Tato činnost se mu v roce 1942 stala málem osudnou, neboť s velkým štěstím unikl trestu smrti za pronesení balíčku do ghetta. Později pracoval jako topič v kuchyni ghetta, ve volném čase se účastnil terezínského kulturního života.

» Bedřich Blasko v mládí, Živá paměť

Dne 16. října 1944 byl jedním z posledních transportů poslán spolu se svým otcem do vyhlazovacího tábora Osvětim-Březinka, kde jeho otec zahynul. Odtud byl Bedřich Blaskopf záhy převezen do koncentračního tábora Friedland ve Slezsku. Vězni zde pracovali ve zbrojní továrně na letecké motory. Počátkem května 1945 Bedřich Blaskopf uprchl z obavy, že ostražba tábora ještě před příchodem Rudé armády vězně zavraždí. Osvobození se dočkal v Náchodě a 10. května se vrátil do Prahy. Většina jeho příbuzných se konce války nedožila.

Hned v létě 1945 nastoupil na univerzitu a v následujícím roce dokončil studia chemie. Na podzim 1945 si změnil příjmení na Blasko. V roce 1945 se oženil a o tři roky později se manželům Blaskovým narodila dcera Eva. Po absolvování vojenské služby začal pracovat v různých laboratořích a jako chemik se podílel na vývoji očkovacích látek a sér. V roce 1968 nesouhlasil s okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy. Po nástupu tzv. normalizačního režimu v roce 1970 byl vyloučen z KSČ, musel odejít z laboratoře a následujících 20 let pracoval jako dělník v pražské spalovně. Po pádu komunistického režimu byl sice již v důchodovém věku, nicméně i nadále pracoval jako redaktor a překladatel. Bedřich Blasko zemřel v prosinci 2009 v Praze.

Peter Demetz (*1922)

Peter Demetz se narodil 21. října 1922 v Praze v národnostně smíšeném prostředí. Matka pocházela ze židovské rodiny z východních Čech, otcovi předkové zase přišli do Prahy ze severní Itálie, hlásili se ke katolické církvi a hovořili německy. Část rodiny Petera Demetze tak byla za druhé světové války pro židovský původ pronásledována, zatímco druhá část měla v téže době říšskoněmecké občanství. Peter Demetz vyrůstal v uměleckém prostředí – teta z matčiny strany vystupovala jako herečka na berlínských avantgardních scénách, otec zase působil v meziválečném období jako dramaturg a režisér v německých divadlech v Praze a v Brně; spisovatel Max Brod jej označil za „jednu z nejzajímavějších osobností pražského divadelního života“. Peterovi rodiče se však rozvedli a matka se v roce 1937 znovu provdala za lékaře Josefa Mandela. Peter navštěvoval zpočátku německé, později české školy a v září 1938 se dobrovolně přihlásil ke službě ve zbraní na obranu republiky. Jeho nevlastní otec uprchl po okupaci Čech a Moravy před nacistickým pronásledováním do Velké Británie a Peter s matkou následně odešli z Brna do Prahy. Tam Peter zahájil studia na Akademickém gymnáziu Na Příkopěch a již v té době se zajímal o literaturu, a to především o německou poezii a pražský německý literární kruh.

Školu však nedokončil a jako nezaměstnaný byl v září 1941 přikázán na práci do Berlína, kde působil v továrně firmy Siemens, a to nejprve jako dělník, později jako kancelářská síla. O dva měsíce později se vrátil do Prahy, aby se mohl starat

» Peter Demetz v době natáčení interview, Živá paměť

o matku a babičku, jejichž situace byla již značně ztížena protizidovskými opatřeními. V letech 1942 – 1944 byl Peter Demetz zaměstnán jako obchodní příručí v jednom pražském antikvariátu a v říjnu 1944 byl jako tzv. poloviční Žid deportován do internačního tábora Klein-Stein ve Slezsku, kde pracoval v kamenolomu. Zanedlouho zde byl zatčen a přes Opole a Osvětim transportován do Brna a posléze do Prahy, kde byl vyslýchán gestapem pro podezření ze spolupráce s komunistickým odbojem. Počátkem ledna 1945 byl odeslán do dalšího internačního tábora pro tzv. židovské mišence v Kalku nedaleko Chomutova a pracoval tam jako dřevorubec. V závěru války byl zajat jednotkou SS a jen těsně unikl popravě. Po osvobození se vrátil do Prahy, kde na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy začal studovat religionistiku, germanistiku a bohemistiku. V roce 1948 byl promován doktorem filozofie, v říjnu následujícího roku se však spolu se svojí budoucí manželkou Hannou rozhodl z komunistického Československa odejít, což se jim za dramatických okolností podařilo. Peter Demetz poté působil v kulturní redakci Rádia Svobodná Evropa v Mnichově. V roce 1953 odešel do USA a vystudoval tam Kolumbijskou a Yaleovu univerzitu, na níž posléze působil jako profesor germanistiky. V exilu byl sledován komunistickou Státní bezpečností. Je autorem mnoha významných literárněvědných publikací a též vzpomínkové knihy Praha ohrožená 1939 – 1945. Politika, kultura, vzpomínky. Peter Demetz je poslední žijící spisovatel z okruhu pražské německé literatury. V současné době žije v New Jersey, USA.

Šárka Jarská a tým ŽP

Další místa v Praze

Prohlídky Prahy zaměřené na historii 1938 – 1945/48

V Praze není jen jedna firma, která se specializuje na prohlídky města v letech 1938 – 1945/48, a proto se zde jedná jen o pouhý malý výběr. Následující seznam není v žádném případě úplný a je abecedně uspořádán.

1. Avantgarda Prague – „Prohlídka Prahy – se zaměřením na 2. světovou válku.“ Tato prohlídka se koná dvakrát denně – v 10:00 a ve 14:00 hodin za každého počasí. Trvá dvě hodiny a je v angličtině

Cena: 700 CZK za osobu

Web: www.avantgarde-prague.cz/aktivity-zazitky/prohlidka-prahy-tema-druhe-svetove-valky/detail#datum

2. Soukromé prohlídky – „2. světová válka – procházka Prahou.“ Tato prohlídka je možná v českém nebo německém jazyce a trvá dvě hodiny. Možná sleva pro školní skupiny.

Cena: 500 až 1250 CZK za hodinu pro celou skupinu. Minimálně dvě hodiny. Cena je závislá od sezóny, velikosti skupiny, obsahu prohlídky.

Kontakt: Helena Chmelířová
helena.chmelirova@gmail.com,
prag.besuch@gmail.com
+420 608 828 848 a +420 251 626 403

Web: www.prag-touren.de/traseth8.html

3. Get tour guide – „Praha – Prohlídka 2. světová válka a operace Anthropoid.“ Prohlídka je v angličtině a trvá 3 hodiny.

Cena: od 24 EUR na osobu

Web: www.getyourguide.de/prag-l10/-t101840

Památník ticha – Nádraží Bubny

Tento památník se nachází momentálně ve výstavbě. Otevření je plánováno na rok 2021, ale návštěvníci si mohou již nyní prohlédnout na nádraží instalovaný pomník.

Kontakt:

Bubenská 177/8b, 170 00, Praha 7

E-Mail: info@bubny.org

Web: www.bubny.org/cz/pamatnik-ticha

Národní památník hrdinů heydrichiády při pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje

Po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, 27. května 1942 se sedm parašutistů z výsadkové operace Anthropoid ukrylo v kryptě chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. Jejich úkryt byl ale vyrazen a 18. června 1942 vtrhlo do kostela komando SS. Po hodinových bojích, když neviděli jiného východiska, si parašutisté vzali život.

Od roku 2010 je v těchto místech výstava, která dokumentuje na jedné straně české dějiny od Mnichovské dohody až po boje v této kryptě, na druhé straně ale i pomocníky z řad pravoslavné církve a ze sportovního oddílu Sokol.

Kontakt

Resslova 9a, 120 00, Praha 2
E-Mail: pamatnik-heydrichiady@vhu.cz
Web: www.vhu.cz/muzea/ostatni-expozice/krypta

Otevírací doba

celoročně: úterý–neděle 9:00 – 17:00
pondělí zavřeno
vstup zdarma

Pedagogická nabídka

Prohlídky pro školní skupiny, max. 30 osob po předchozí domluvě. Prohlídka trvá 60 až 90 minut a je možná jen od úterý do pátku. Nabídka je zdarma.

Petschkův palác „Pečkárna“ – památník Českého odboje 1939 – 1945

V roce 1939, krátce po zřízení Protektorátu Čechy a Morava zabrala státní tajná policie – gestapo, tuto velkolepou budovu, kterou navrhl na počátku 20. let architekt Max Spielmann pro potřeby bankovního domu Petschek a vytvořila zde svou centrálu pro Čechy a Moravu. Petschkův palác, mezi obyvatelstvem nazýván „Pečkárna“, byl místem teroru proti českému obyvatelstvu. Přímo ve středu Prahy byli lidé vyslýcháni, týráni a vražděni a nebo stanným soudem odsouzeni k smrti a nebo zavlčeni do koncentračních táborů. Okamžitě po válce zde byl zřízen malý památník. Od roku 1990 se nachází v autentických místnostech výstava, kterou mohou návštěvníci po předchozí domluvě navštívit.

Kontakt

Politických vězňů 20, 110 00, Praha 1
Tel.: +420 224 262 874
Sekretariát Svazu bojovníků za svobodu – pondělí – čtvrtek do 14:00
E-Mail: pamatnik.peckarna@seznam.cz
Web: www.bojasvobodu.cz/pamatniky/pamatnik-peckarna/

Otevírací doba

září – červen: pondělí – pátek (první prohlídka v 9:00 – poslední v 15:00), sobota (první prohlídka v 8:30 – poslední ve 12:00), červenec, srpen: jsou prohlídky možné jen výjimečně vstup zdarma

Pedagogická nabídka

Prohlídka pro 5 až 20 osob, trvá 90 až 120 minut a musí být objednaná nejméně 7 dnů dopředu. Prohlídky vedou výhradně členové Svazu bojovníků za svobodu v českém jazyce. Pokud je potřeba tlumočnický, musí si ho skupina zajistit sama. Nabídka je zdarma.

Kobyliská střelnice – Národní kulturní památka

Na tomto místě vznikla na konci 19. století střelnice pro Rakousko-Uherskou armádu, ale v čase Protektorátu Čechy a Morava zde bylo vytvořeno popraviště. Většina poprav se uskutečnila po atentátu na Heydricha. Mezi oběťmi bylo i několik občanů z Lidic, čtyři příslušníci pravoslavné církve, kteří poskytli parašutistům úkryt v chrámu sv. Cyrila a Metoděje.

Kontakt

Mezi ulicemi Žernosecká a Čumpelíkova v Praze 8
Web: www.m.praha8.cz/Kobyliska-strelnice-Narodni-kulturni-pamatka.html

Otevírací doba

duben – říjen: denně od 8:00 do 18:00, listopad – březen: denně od 9:00 do 16:00
vstup zdarma

Pedagogická nabídka

Před návštěvou se doporučuje přečtení informačního materiálu, který je bezplatně na stránkách města Prahy 8. Prospekt je jak v českém, tak v anglickém jazyce. www.m.praha8.cz/file/atw/Kobyliska-strelnice-skladacka-2016.pdf

Muzeum romské kultury v Brně

Muzeum romské kultury bylo založeno v roce 1991 z iniciativy romských intelektuálů jako nevládní nezisková organizace, od roku 2005 je státní příspěvkovou organizací Ministerstva kultury ČR, kde spadá pod obor příspěvkových organizací.

V evropském kontextu jde o jedinečnou instituci, která globálně dokumentuje kulturu Romů a Sintů, respektive mnoha různých romských subjektivních skupin a komunit. Sbirka muzea je zapsána v Centrální evidenci sbírek, obsahuje přes 28 000 sbírkových předmětů, je členěna do 4 podsbírek a v rámci nich do 13 sbírkových fondů.

Muzeum se od počátku snažilo především budovat sbírkové fondy, dokumentující kulturu a dějiny Romů. Dnes spravuje fondy tradičních řemesel a profesí, typů obydlí, vybavení interiéru, oděvu a šperku, výtvarného umění, písemného materiálu, plakátů a pozvánek, audio, foto a videodokumentace, knihovny, ohlasů kultury Romů v kultuře majoritní a sebedokumentace muzea.

Šíří svého sbírkového fondu muzeum prezentuje ve stálé expozici Příběh Romů, která představuje romské dějiny a kulturu od svých počátků ve starověké Indii do současnosti a tématem i rozměrem je světovým unikátem. Na časové ose

je návštěvníkům nabídnut Příběh Romů, který odkrývá nejen romskou historii na pozadí obecných dějin, ale také fakta týkající se vývoje a zákonitosti romské komunity a přináší pohled do nitra hmotné i duchovní kultury Romů.

Muzeum romské kultury také pořádá výstavy, které dále blíže a detailněji rozvádějí témata naznačená ve stálé expozici. Z poslední doby můžeme zmínit úspěšné výstavy:

- *Poklad Romů/Amare somnaka. Tajemství romského šperku, která představila historický romský šperk jednak jako formu rodového pokladu a ztělesnění mytické síly předků, symbolů moci představitele romské skupiny i jako odvěkou nezbytnou součást romského odívání mužů i žen různých romských skupin světa. K vidění byla také současná šperkařská tvorba romských autorů, respektive autorek.*
- *Andrej Pešta: Mire sveti – fotografická výstava přinesla autentický pohled na život Romů v Československu převážně v období 60. – 80. let 20. stol. Pešta na svých snímcích zachycoval realitu, která jej obklopovala na místech, kde žil, tvořil a byl aktivní (východní Slovensko, jižní Morava). Do 90. let 20. stol. je nám Pešta doposud jediným známým romským fotografem v prostoru bývalého Československa.*
- *Lavutara. Cestami romských muzikantů a jejich písní je výjimečný multimediální výstavní projekt, který vychází z bohatého sbírkového fondu a vlastního terénního lokálního výzkumu.*

» 1. sál stálé expozice Muzea romské kultury věnovaný dějinám Romů, 2017. Foto: Adam Holubovský

» 4. sál stálé expozice Muzea romské kultury věnovaný holocaustu Romů, 2017. Foto: Adam Holubovský

Výstava zachycuje fenomén romské hudby v obecné rovině a do tohoto kontextu je vložen vlastní výzkum, který probíhal v Brně a zaměřil se na slavné hudební rody. Na tvorbě výstavy se podíleli samotní hudebníci a nabízí tak jedinečný pohled do světa romské hudby.

K výstavám je pro návštěvníky připraven doprovodný program v podobě komentovaných prohlídek s kurátory, filmových projekcí, koncertů, literárních večerů nebo přednášek.

Nedílnou součástí činnosti muzea jsou také veřejné akce. Každoročně se muzeum podílí na Týdnu romské kultury v Brně, který slaví Mezinárodní den Romů jak v Brně, tak i v Praze, Brněnské muzejní noci, Ghettofestu a řadě dalších akcí.

Neopomenutelný podíl má také publikační činnost muzea. V roce 2018 muzeum vydalo knihu Amendar: Pohled do světa romských osobností, která byla oceněna v Národní soutěži muzeí Cenou Gloria musaealis v kategorii Muzejní publikace roku 2018. Kniha obsahuje 2 rozsáhlé životopisné rozhovory s Monikou Mihalíčkovou a Davidem Tišerem a 254 medailonů romských osobností, které se zapsaly do celospolečenského fungování. Ke knize vznikla stejnojmenná online galerie, která se bude nadále rozšiřovat. Pravidelně muzeum vydává Bulletin Muzea romské kultury, doprovodné publikace k výstavám a odborné publikace přibližující historii Romů. Ve stejném roce vydalo muzeum publikaci „Aby bylo i s námi počítáno“, která přináší texty tří historiků a zaměřuje se na společensko-politickou angažovanost Romů a snahu o založení romské organizace v poválečném Československu.

Kontakt

Muzeum romské kultury, státní příspěvková organizace
Bratislavská 67, 602 00 Brno

Pedagogické programy

MgA. Monika Křivánková
E-Mail: edukator@rommuz.cz
Tel.: +420 545 214 419

Otevírací doba

Úterý – Pátek – 10:00 – 18:00, Neděle – 10:00 – 18:00, každou první neděli v měsíci vstup zdarma.

VSTUPNÉ

Plné vstupné = 80 Kč, Snížené vstupné = 40 Kč, (senioři, studenti, děti do 15 let, ISIC), Rodinné vstupné = 180 Kč, (2 dospělí + max. 4 děti), Skupinové vstupné: (minimálně 10 osob, max. 20 – 30 osob dle druhu výstavy a jejich možnosti), Školní skupina = 30 Kč/os., Ostatní skupiny – plné vstupné = 60 Kč/os., Ostatní skupiny – snížené vstupné = 30 Kč/os.

Pedagogická nabídka

Příběh Romů

Scénograficky působivá výstava představuje historii Romů i jejich kulturu prostřednictvím množství exponátů a dokumentů. Stejnojmenný program nabízíme v několika variantách pro všechny věkové kategorie návštěvníků. Ti nejmenší se hravou formou dozvědí, odkud Romové pocházejí, o tradičním způsobu života Romů a řemeslech, jak vypadá romská vlajka... Starší studenti získají podrobný vhled do historie romského etnika od nejstarších dob až po současnost, seznámí se s romštinou, s tradiční kulturou a zvyky.

Holocaust Romů

Interaktivní program pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ nebo studenty SŠ, který se zaměřuje na často opomíjené téma holocaustu Romů v učebnicích dějepisu. Za pomoci časové osy, dobových dokumentů a jednotlivých příběhů se žáci seznámí se situací Romů před 2. světovou válkou a během ní. V rámci programu promítáme některé z dokumentárních filmů „To jsou těžké vzpomínky“, „Odtud nemáte žádné návrat...“ nebo „Žít! Ceija Stojka“. Program nabízíme i jako doprovodnou animaci k putovní výstavě Genocida Romů.

Počkej, až to domaluju!

Animační dílna zaměřená na výtvarná díla romských umělců. Seznámíme se blíže s různými technikami a materiály, vč. unikátní techniky tvorby Rudolfa Dzurka, významné osobnosti romského výtvarného umění. V ateliéru si vyzkoušíme práci se skleněnou drtí (kombinovaná technika, koláž). Program podporuje rozvoj slovní zásoby, imaginace a jemné motoriky.

Lačo lav sar maro/Dobré slovo je jako chléb

Program věnovaný literatuře Romů. Nejmenší děti se seznámí s romskou abecedou a poslechnou si příběh v romštině i češtině, starší žáci a studenti budou pracovat s medailony a ukázkami z díla romských autorů.

Můžeme se domluvit? 8. a 9. třída ZŠ, SŠ

Interaktivní formou se společně zamyslíme nad příčinami problematického soužití Romů a majority v naší společnosti a pokusíme se na situaci podívat z obou stran. Studenti sami navrhnou řešení, která by mohla přinést zlepšení.

Paťan – Ma paťan/ Věřte – nevěřte

Interaktivní workshop o Romech a médiích pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ nebo studenty SŠ. Budeme pracovat s údaji z mediálních analýz, s konkrétními články, zabývat se etickým kodexem novináře a principy využívanými při vytváření mediálního obrazu.

Bašev upre! Rozjed' to!

Edukační program pro základní střední školy k výstavě Lavutara. Cestami romských muzikantů a jejich písní. V rámci programu se interaktivní a hravou formou žáci dovědí základní fakta a příběhy o romské hudbě a jejím vývoji, specifikách, muzikantských osobnostech, o reflexi romské hudby majoritou. Samozřejmě včetně audio i videoukázek. Zopakují si názvy hudebních nástrojů, naučí se je i v romštině. V našem malém kině se seznámí se známými brněnskými romskými hudebníky. Budou moci sdílet také svoje zážitky a zkušenosti, ať už s romskou, nebo jinou hudbou. Do naší velké evropské Mapy hudebních zážitků zakreslí místa, kde se s oblíbenou hudbou setkávají.

Putovní výstavy:

- „Genocida Romů v době 2. Světové války“
- „Krásné časy...?“

Kolektiv autorů Muzea romské kultury

Hodonín u Kunštátu Památník holocaustu Romů a Sintů na Moravě

Dějiny

Tábor v Hodoníně u Kunštátu byl založen již v roce 1938, tehdy jako sídlo pracovního útvaru mužů nasazených na veřejně prospěšné práce. Dne 10. srpna 1940 byl přeměněn na kárný pracovní tábor. V něm byli internováni tzv. asociálové a osoby (vždy dospělí muži) štitící se práce, kteří nemohli prokázat zdroj obživy, a tak byli využíváni na práci. Romů a Sintů mezi nimi bylo přibližně

15 %. Na počátku roku 1942 byl tábor přejmenován na sběrný.

Dne 10. července 1942 byl vydán rozkaz o „potírání cikánského zlořádu“, který nově určil zjevně rasový proticikánský směr protektorátní politiky. Na jeho základě proběhl dne 2. srpna 1942 dosti přesný povinný soupis tzv. cikánů a cikánských míšenců v Protektorátu Čechy a Morava, již čistě na rasovém základě. Mnohé rodiny byly přímo z tohoto sčítání posílány do nově otevřených tzv. cikánských táborů, kdy jeden byl vytvořen v Čechách v Letech u Písku a druhý na Moravě v Hodoníně u Kunštátu. Již během několika prvních dnů byla mnohonásobně překročena kapacita tábora. V táboře pro cca 300 lidí bylo najednou internováno přes 1200 osob, z čehož 374 byly děti do deseti let. V průběhu činnosti tábora byly učiněny pokusy o navýšení kapacity, nicméně nikdy nebyly dostatečné. Po příchodu byli všichni internovaní během ponižujícího procesu ostříhání a odvěšivení. Muži dostali erární oblečení, ženám a dětem bylo dovoleno ponechat si své, všechn jejich majetek a cennosti jim byly zabaveny. Na místě chybělo hygienické zázemí, stejně jako adekvátní zdravotní péče, nedostatečné bylo také stravování, vězni trpěli nedostatkem pitné i užitkové vody, baráky byly přeplněné a zahmyzené. Jako důsledek těchto otřesných podmínek propukla na konci roku 1942 a na začátku roku

» Skupina vězňů tzv. cikánského tábora, 1942 – 1943, Hodonín u Kunštátu. Foto: MUDr. Josef Habanec, ze soukromého archivu MUDr. Borise Habance, DrSc.

1943 v táboře epidemie břišního tyfu. Kvůli tomu byl tábor od 17. února 1943 uzavřen v karanténě.

Muži, ženy a děti starší deseti let byli nuceni pracovat např. v kamenolomu, na stavbě silnic, nebo také uvnitř tábora. Náročná práce trvala každý den přibližně 10 – 12 hodin, sedm dní v týdnu. Všichni vězni byli pod neustálým dohledem bývalých českých četníků a členů táborové samosprávy, kteří byli rekrutováni z řad obzvláště sadistických internovaných či osob přivezených z koncentračního tábora Osvětim nebo jiných věznic. Všechny tyto aspekty měly za následek vysokou úmrtnost vězňů, hlavně dětí. Nejdříve byli pohřbíváni na farním hřbitově v Černovicích, nicméně kvůli epidemii tyfu a vysokému počtu zemřelých byl zřízen hromadný hrob nedaleko tábora.

Za období existence tzv. cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu jím prošlo přibližně 1396 osob, z nichž přibližně 207 internovaných zemřelo. Propuštěno bylo 262 osob, kolem 60 osob se pokusilo o útěk, často neúspěšně. Z hodonínského tábora bylo do Osvětimi odvečeno 863 osob ve dvou hromadných transportech v prosinci roku 1942 a srpnu roku 1943. V prosinci bylo odvečeno 60 mužů a 31 žen. V srpnovém transportu pak 767 mužů, žen a dětí, přičemž nejmladší dívka se narodila 18. dubna 1943 a v době transportu jí byly 4 měsíce. Další 18 Romů bylo do transportu přidáno v Brně.

Během nacistické perzekuce bylo zavražděno 90 % původních Romů a Sintů z našeho území. Z původních přibližně 6500 Romů se jich na naše území vrátilo ne více než 600. Podle odhadů si genocida vyžádala životy 300 000 až 500 000 evropských Romů a Sintů, nicméně odborníci se domnívají, že skutečné číslo může být daleko vyšší.

Tábor byl po deportaci a uzavření tzv. cikánského tábora dále využíván. Byli zde usídleni vojáci wehrmachtu, vojenská nemocnice Rudé armády či vojáci rumunské královské armády. Od prosince roku 1945 zde byli internováni „přestálí“ Němci, kteří nebyli schopni odsunu, a 80 Němců zde i zahynulo. Mezi lety 1949 – 1950 byl tábor užíván jako tábor nucené práce pro odpůrce komunistické strany. Dlouhá desetiletí sloužil tábor jako rekreační středisko.

Památník

Po 2. světové válce připomínal oběti tábora dlouhou dobu pouze prostý kříž z březového dřeva a kámen s vytesaným nápisem „Žalov obětí nacismu“ na místě hromadných hrobů nedaleko tábora. Dne 18. března 1973 se zde konalo první veřejné pietní shromáždění organizované Svazem Cikánů-Romů (1969 – 1973). Na tuto tradici od roku 1995 navázalo Muzeum romské kultury, které každoročně pořádá 20. srpna pietní shromáždění. Péčí Muzea romské kultury a Obecního úřadu Hodonín byl v roce 1997 na Žalově vztyčen památník v podobě kříže. Autorem památníku je romský sochař Eduard Oláh (1955 – 2018). V roce 1998 nechalo Muzeum romské kultury na hřbitově v Černovicích umístit pamětní desku, jejíž autorkou je nevidomá romská umělkyně Božena Příkrylová.

V roce 2009 byl díky dlouholeté snaze Muzea romské kultury a romských aktivistů státem vykoupen areál bývalého tábora a následně zde v letech 2012 – 2016 Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského budovalo památník a stálé expozice. Na přípravě se podílelo i Muzeum romské kultury. Na začátku roku 2018 areál památníku převzalo Muzeum romské kultury a zahájilo práce na dokončení expozice. V současné době se památník skládá z infocentra, ve kterém je multifunkční sál pro edukační

» Památník obětem romského holokaustu v místech hromadného pohřebiště, 2015, Žalov, Hodonín u Kunštátu. Foto: Lenka Grossmannová, ze sbírky Muzea romské kultury

programy a také stálá expozice. V areálu se nachází barák vězňů a barák dozorců, repliky původních baráků. Na prostranství lze vidět kůly, které svým počtem připomínají oběti, jež v táboře zahynuly, a také půdorysy původních baráků. Nalevo od areálu památníku se pak nachází pietní místo na hromadném pohřebišti Žalov s pomníkem Eduarda Oláha. Památník je pro veřejnost otevřen od dubna do října.

Časová osa

» **1938** – Počátky tábora v Hodoníně u Kunštátu – vznik pracovního útvaru k přechodnému zařazování nezaměstnaných mužů na veřejně prospěšné práce.

» **1940** – Zřízení kárných pracovních táborů v Letech u Písku (KPT I) a v Hodoníně u Kunštátu (KPT II). V táborech byli internováni na dobu 3 až 6 měsíců zdraví muži starší 18 let bez stálého zaměstnání či považovaní za asociály. KPT II byl otevřen dne 10. 8. 1940.

» **1942** – Dne 1. 1. byly KPT I a II přejmenovány na sběrné. Ty byly zrušeny 31. 7. téhož roku a 2. 8. 1942 byl zřízen tzv. cikánský tábor. V srpnu zde bylo internováno přibližně 1169 mužů, žen a dětí. V táboře byli násilně internováni moravští Romové a Sintové.

» **1942** – 7. 12. odjíždí první transport vězňů do koncentračního tábora Auschwitz I.

» **1943** – V noci z 21. na 22. 8. odjíždí největší hromadný transport, ve kterém je na téměř jistou smrt posláno 747 romských mužů, žen a dětí.

» **1943** – Ke dni 30. 9. je tzv. cikánský tábor zrušen.

» **1943** – Dne 1. 12. je oficiálně tábor zlikvidován.

» **1944** – Tábor je veden jako záložní a má sloužit v nepředvídaných případech.

» **1945** – V březnu byl tábor obsazen německou pohraniční stráží, na přelomu dubna a května se pak v táboře na několik dnů ubytovala ustupující jednotka německých granátníků.

» **1945** – Po odchodu nacistických Němců tábor využívaly jednotky rumunské armády bojující na straně Spojenců. Koncem května tábor zabírá Rudá armáda a zřizuje v něm vojenskou nemocnici. Tábor je zpuštěn a opuštěn na konci června.

» **1945** – Dne 10. 12. zde vzniká internační tábor pro „přestálé“ a nemocné československé Němce, kteří nebyli schopni odsunu.

» **1946** – Němci, kteří byli v táboře internováni, jsou postupně odesíláni do transportů k odsunu. Dne 1. 10. je tábor zrušen. Zemřelo zde 57 mužů a 23 žen.

» **1947** – V červnu zde mají brannou výuku studenti.

» **1948** – Tábor se využívá k rekreaci dětí.

» **1949** – Dne 1. 10. je na místě tábora otevřen tábor nucené práce pro zvláštní potřebu na pokyn ministerstva vnitra. V táboře jsou internováni odpůrci komunistického režimu.

» Pohled do areálu památníku s barákem vězňů, 2018, Hodonín u Kunštátu. Foto: Adam Holubovský, ze sbírky Muzea romské kultury

» **1950** – Dne 1. 12. je tábor zrušen pro špatnou využitelnost k práci.

» **50. léta** – Tábor slouží k rekreačním účelům a až do roku 2009 i jako dětský tábor.

» **1973** – Dne 18. 3. se na místě pohřebiště za areálem tábora koná první pietní akt, který zorganizoval Svaz Cikánů-Romů.

» **1995** – Muzeum romské kultury navazuje na tradici a pořádá pietní shromáždění.

» **1997** – Muzeum romské kultury umísťuje na pietním místě památník, který vytvořil romský sochař Eduard Oláh.

» **1998** – Osazení pamětní desky na hřbitově v sousedních Černovicích, kde je pohřbeno více než 70 dětí, které nepřežily internaci v tzv. cikánském táboře.

» **2009** – Areál je vykoupěn Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

» **2010/2011** – Na místě probíhá archeologický průzkum.

» **2012** – Dne 19. 8. je slavnostně zpřístupněn první objekt – zrekonstruovaný bývalý vězeňský barák z období tzv. cikánského tábora. Areál má ve správě Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského.

» **2016** – Stavba památníku ukončena.

» **2018** – Areál památníku přebírá Muzeum romské kultury na základě usnesení vlády České republiky č. 665 ze dne 18. 9. 2017.

Kontakty

Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě, Hodonín u Kunštátu

Hodonín 76, 679 75 Hodonín

Provozní doba: duben – říjen ve dnech středa – neděle v čase 09:00 – 17:00

Web: www.hodoninpatnik.cz

Kontakt pro rezervaci edukačních programů a domluvu prohlídek památníku:

Mgr. Radovan Krhovský, DiS. (vedoucí památníku Hodonín u Kunštátu)

E-Mail: hodonin@rommuz.cz

Tel.: +420 775 403 155

Muzeum romské kultury, státní příspěvková organizace

Bratislavská 67, 602 00 Brno

Kontakt na dotazy k edukačním programům, jejich přípravě a obsahu:

Mgr. et Mgr. Veronika Kolaříková (muzejní lektorka)

E-Mail: programy@rommuz.cz

Edukační aktivity v Památníku Romů a Sintů na Moravě, Hodonín u Kunštátu

Edukační nabídku programů a aktivit v Památníku holokaustu Romů a Sintů na Moravě zaštiťuje lektorské oddělení Muzea romské kultury. Aktivity se realizují ve spolupráci edukátorů muzea a zaměstnanců památníku. Edukační nabídka se primárně orientuje na žáky a studenty starší 13 let, kteří se v rámci studia na základní a střední škole setkávají s tématem druhé světové války a ve výuce otevírají problematiku holokaustu a válečného pronásledování lidí. Památník školní skupiny navštěvují s cílem seznámit se s událostmi souvisejícími s perzekucí Romů a Sintů, která na území Československa za války vyvrcholila zřízením tzv. cikánských táborů, ve kterých byly vězněny celé romské rodiny včetně dětí. Ty zde za těžkých životních podmínek čekaly na transport do koncentračního tábora Osvětim-Březinka.

Školním skupinám je od září 2020 nabízen edukační program s názvem Místo na mapě tragických dějin: tzv. cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu. Program je určen pro žáky 8. a 9. tříd základních nebo středních škol, ale po předchozí domluvě je možné jej přizpůsobit také starším návštěvníkům, např. skupinám z řad univerzit. Památník k edukačním účelům z části využívá přednáškovou místnost, větší část programu se ale realizuje v samotném areálu památníku. Edukační program se věnuje dobovým událostem spojeným s holokaustem Romů a Sintů – tématu, kterému v českém vzdělávacím systému stále není věnovaná dostatečná pozornost. Absolvování programu je proto jedinečnou příležitostí, v rámci které se účastníci nejen dozvědí potřebné informace a seznámí se s osudy lidí uvězněných v tzv. cikánském táboře uvězněných lidí, ale také stráví čas na autentických místech paměti – v prostorech dnešního památníku a pietního místa. Spolu s historickým exkurzem program otevírá diskuzi na téma předsudků, které byly v evropské a nevyjímaje i české společnosti zakořeněny už v předválečné éře první republiky a dále se prohlubovaly v době protektorátu. Program je vedle získání poznatků z historie zaměřen na rozvoj občanských kompetencí, kritického myšlení a tvořivosti účastníků. Ti v programu zaujímají roli badatelů a pracují s dobovými záznamy, fotografiemi a vzpomínkami pamětníků. U některých úkolů pracují účastníci také s tablety. Program je nabízen v délce 180 minut v českém jazyce.

Zkrátka si v památníku neprijdou ale ani běžní návštěvníci. Ti mohou využít prohlídky místa s průvodcem, nebo šáhnout po nabídce „muzejního košíku“. Muzejní košík nesoucí název Příběh Květy Ondrášové – dívky uvězněné v tzv. cikánském táboře v Hodoníně u Kunštátu je interaktivní variantou v muzejním prostředí známého muzejního kufříku. Muzejní košík, který si mohou návštěvníci vypůjčit na recepci, je plný didaktického materiálu – substitutů, které ilustrují život rodiny Ondrášové, která byla v hodonínském táboře uvězněna. S pomocí v košíku umístěných předmětů, dokumentů, fotografií, plánu areálu a také k aktivitě příslušajícím pracovním listům návštěvníci procházejí areál a postupně odkrývají osud Marie, řečené Květy Ondrášové, která byla spolu se svou matkou, babičkou a sourozenci v táboře uvězněna v srpnu 1942. Pracovní listy jsou samoobslužné. Návštěvníci tak procházejí areál samostatně, vlastním tempem a s ohledem na vlastní potřeby a zájmy. Proto si tento typ programu jistě užijí především rodiny s dětmi, pro které je nabízená aktivita určena. Mohou se jí ale účastnit jakékoli skupiny návštěvníků s doporučením věku od 13 let.

Příležitostně památník nabízí také další akce, jakými jsou komentované prohlídky s historikem či etnografem, workshopy, každoročně organizovaný pietní akt a s ním spojený doprovodný program apod. Do budoucna památník plánuje nabídku edukačních aktivit dále rozšiřovat, a to především ve snaze navázat edukační aktivity na stálou expozici, která bude veřejnosti přístupná od roku 2021.

Kolektiv autorů Muzea romské kultury

Lety u Písku. Památník holokaustu Romů a Sintů v Čechách

Dějiny

Počátek tzv. cikánského tábora, který byl pojmenovaný podle nedaleké obce Lety, začíná na začátku 40. let 20. století. Tábor byl založen 8. srpna 1940 jako kárný pracovní tábor pro osoby, které byly úředníky definovány jako osoby „práce se štítící“. Rozhodnutí měli v ruce úředníci, nikoliv soud a propuštění nesmělo nastat dříve, než po třech měsících pobytu. Do kárného tábora směli být přijímáni jen lidé, kteří byli práceschopní. Dne 9. března 1942 se tábor změnil se zpětnou platností k 1. 1. 1942, díky vládnímu nařízení

č. 89/1942 o preventivním potírání zločinnosti, na sběrný tábor, který měl sloužit především pro preventivní policejní vazbu. Podmínky internace ve sběrném táboře byly srovnatelné s kárným pracovním táborem a počet internovaných Romů byl menšinový.

Od srpna 1942 se sběrný tábor mění v tzv. cikánský tábor jako instrument pro potírání cikánské otázky v Protektorátu Čechy a Morava. Tím se ovšem změnila nejenom skladba vězňů v táboře, ale i hygienické a životní podmínky – internovány byly osoby, které protektorátní úřady definovaly jako "Cikány", a k mužům přibýly ženy (včetně těhotných), děti i staří lidé. V táboře byly zadržovány celé rodiny, které zde však nebydly pohromadě, a všichni, včetně dětí starších 12 let, museli pracovat nejméně 10 hodin denně. Muži pracovali převážně na stavbě silnic, v blízkém kamenolomu, v zemědělství a na těžbě dřeva v lese. Ženy a děti pak v lesním hospodářství, v zemědělství a přímo v táboře. Nedostatek jídla, špatné hygienické podmínky a těžká tělesná práce měly za následek mnoho nemocí. Např. v lednu 1943 byla nad celým táborem vyhlášena karanténa kvůli rozšíření břišního a skvrnitého tyfu.

Tzv. cikánský tábor existoval od 2. srpna 1942 do 6. srpna 1943 a za tuto dobu zde bylo registrováno přibližně 1309 osob. Z tohoto počtu byla necelá čtvrtina propuštěna nebo se jim podařilo utéct, nejméně 326 osob ale v táboře zemřelo. Jednalo se převážně o děti a staré lidi. V táboře se také narodilo 36 dětí, z toho ovšem 28 přímo v táboře zemřelo, ostatní byly transportovány do koncentračního tábora Osvětim-Březinka. První transport do koncentračního tábora Osvětim I odjel z Let v noci z 2. na 3. prosince 1942. Hlavní transport více než 500 osob byl vypraven z tzv. cikánského tábora do koncentračního a vyhlazovacího tábora v noci ze 4. na 5. května 1943. Krátce poté byl tábor zrušen, místo bylo srovnáno se zemí a spáleno.

Lety po roce 1945

Historie místa od roku 1945 do současnosti se dá rozdělit na dvě časová období – před rokem 1989 a po roce 1989.

V první fázi bylo tohle místo a události, které se zde oficiálně staly, ze strany státu ignorovány

a přehlíženy. Ne ale ze strany Romů, i když jim k tomu v bývalém Československu nebyl dán prostor. Dnes se mluví o tzv. vytěsněném holocaustu. Přeživší nebo jejich potomci přicházeli, aby v těchto místech zapálili svíčku na památku zemřelých, anebo jinak uctili jejich památku. Např. z iniciativy rodiny Čermákových, jejíž členové byli v tzv. cikánském táboře internováni, byl na místě hromadných hrobů vztyčen dřevěný kříž s trnovou korunou z ostnatého drátu a v roce 1973 se na mirovickém hřbitově konal první neveřejný pietní akt pro oběti z Let. To vše ovšem skončilo, když byl v bezprostřední blízkosti bývalého tábora zřízen velkokapacitní vepřín pro ca. 10 000 prasat.

Sametová revoluce v roce 1989 přinesla mnoho změn nejen v politice a ve společnosti, ale i v kultuře vzpomínání, kde se ke slovu konečně dostaly dlouho zapomenuté oběti. V 90. letech 20. století začala probíhat diskuze o důstojné připomínce obětí tzv. cikánského tábora v Letech a jako první úspěšný krok správným směrem je jistě památník akademického sochaře Zdeňka Hůly, který byl 13. května 1995 slavnostně odhalen tehdejším prezidentem republiky Václavem Havlem. Památník je umístěn na provizorním hřbitově tehdejšího tzv. cikánského tábora.

Větších stavebních změn se dočkalo pietní místo ale až v roce 2009, kdy nad ním převzal péči Památník Lidice. Přístupové cesty byly opraveny,

byla vytvořena parkoviště a přírodní amfiteátr. Kromě toho byly vytvořeny dvě repliky původních ubikací s menší stálou expozicí a sociálním zařízením. Další informace na téma Romové za 2. světové války si mohou návštěvníci přečíst na informačních tabulích na naučné stezce, která vede od Obecního úřadu v Letech přes bývalý tzv. cikánský tábor až k památníku od sochaře Zdeňka Hůly.

Současnost

Od roku 1998 pořádá každoročně Výbor pro odškodnění romského holocaustu v ČR v čele s Čeňkem Růžičkou v areálu památníku veřejné pietní setkání, často za přítomnosti českých politiků.

Po mnoha letech a dlouhých diskuzích se v roce 2017 konečně podařilo České republice vykoupit za více než 400 000 000 Kč areál vepřína o velikosti 7,1 hektaru. Od 1. 1. 2018 se Muzeum romské kultury stává oficiálním správcem památníku v Letech u Písku. 14. října 2019 vyhlásilo Muzeum romské kultury ve spolupráci s firmou ONplan zadání krajinářsko-architektonické soutěže „Lety u Písku. Památník holokaustu Romů a Sintů v Čechách“. Předmětem soutěže bylo hledání optimální podoby památníku a okolní krajiny. Do dvoukolové soutěže bylo přihlášeno 41 návrhů a porota vybrala sedm, které postoupily do druhého kola. 9. června 2020 byl veřejnosti představen

» Pomník na hřbitově v Mirovicích v roce 2010. Tento pomník znázorňující utrpení Romů vytvořil Čeňk Růžička s pomocí akademického sochaře Michaela Moravce a stojí na místě, kde bylo uloženo nejméně 150 pozůstatků dětských obětí z tábora v Letech. Foto: Václava Kutter Bubnová

vítěz.¹ S rekonstrukcí areálu památníku by se mělo začít ještě v roce 2020 a od roku 2023 by měl být přístupný veřejnosti.

Časová osa

- » **1940** – 8. srpna byl založen kárný pracovní tábor v Letech.
- » **1942** – 9. března byl tábor přejmenován na sběrný tábor.
- » **1942 – 1943** – Tzv. cikánský tábor existoval od 2. srpna 1942 do 6. srpna 1943.
- » **1972 – 1974** – Zřízení velkokapacitního vepřína
- » **1995** – Odhalení památníku od akademického sochaře Zdeňka Hůly.
- » **2009** – Památník Lidice se stal správcem Památníku Lety.
- » **2017** – Česká republika vykoupila areál vepřína.
- » **2018** – Muzeum romské kultury se stalo správcem Památníku Lety.
- » **2020** – Začíná přestavba areálu Památníku Lety
- » **2023** – Památník Lety by měl být otevřen pro veřejnost.

Kontakt

E-Mail: lety@rommuz.cz
Tel.: +420 731 969 910

Biografické medailonky: (Informace o níže představených osobách byly čerpány z rozhovorů v projektu „United States Holocaust Memorial Museum Collection, courtesy of the Jeff and Toby Herr Foundation – Museum’s Czech Roma Documentation“).

» Památník od akademického sochaře Zdeňka Hůly, 2010. Foto: Václava Kutter Bubnová

Antonín Vinter²

Narodil se 30. března 1934 v Žebráku, okr. Beroun do usazené romské rodiny. Otec s matkou vlastnili obchod s oblečením, ve kterém prodávali, když zrovna nejezdili po trzích a poutích. Měl tři sourozence a před deportací do Let navštěvoval základní školu.

V roce 1943 byla celá jeho rodina zatčena a převezena do koncentračního tábora v Letech. Zde se setkal s několika dalšími rodinnými příslušníky. Pobyt v táboře přežil hlavně díky pomoci svého tatínka, který pracoval v kuchyni a svým dětem přilepšoval kradeným jídlem.

Před likvidací tábora byl i se svými sourozenci a tatínkem z tábora propuštěn, ale následky si nesl celý život. Měl psychické problémy, a proto strávil několik let v psychiatrických zařízeních, kde byl částečně zbaven svéprávnosti. V dospělosti se vyučil kuchařem, ale v tomto oboru nikdy nepracoval.

Pan Vinter je rozvedený a má jednoho syna, se kterým se ale jen zřídka stýká. Zpracování vzpomínek na Lety mu trvalo několik desetiletí. Po válce se vrátil jen jednou na toto místo a nikdy o svých zážitcích až do poloviny 90. let nemluvil. I v jeho rodině se jednalo o tabuizované téma. Za pobyt v táboře byl odškodněn částkou ve výši 20 000 korun.

» Přijezdová cesta k Památníku Lety v roce 2010, dnes je již plně vystavěna. Foto: Václava Kutter Bubnová

¹ <https://letypamatnik.cz/architektonicka-soutez/>, dne 10.8.2020.

² <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn513238>, dne 10.8.2020.

Božena Růžicková³

Narodila se 20. ledna 1924 v Sobotce a měla osm sourozenců, z nichž jeden v útlém věku zemřel. Rodina Růžickových patřila ke kočovným Romům, bydleli v maringotce a jezdili s ní po Čechách a Moravě. Otec opravoval kotle, maminka byla v domácnosti a děti pracovaly doma nebo v zemědělství při příležitostných pracích. Ona ani její sourozenci nikdy nechodili do školy.

Po zákazu kočování na konci roku 1939 byla rodina násilně rozdělena a Božena se svým snoubencem našli bydlení v Lobči u Mělníka. Rodiče se sourozenci zůstali bydlet v maringotce v Neveklovicích u Hradiště a později byli všichni deportováni do koncentračního tábora Osvětim, kde byli zavražděni.

Božena se dostala v roce 1942 těhotná do Let, kde se jí narodila dcera, která za krátký čas zemřela. Snoubenec byl poslán na práci ke statkářům. Paní Růžicková pracovala v Letech v kamenolomu a v lese, kde kácela s jinými ženami stromy, a to i krátce před porodem a po porodu.

Po nějaké době se jí podařilo z Let utéct a dostat se až k rodičům, u kterých ale ze strachu před prozrazením nemohla zůstat. Toho času se podařil i útěk jejímu snoubenci, se kterým se potkala v nedalekých lesích, kde nějaký čas společně žili, než se u ní projevil tyfus, kterým se nakazila v táboře.

Po vyléčení v nemocnici v Železném Brodě byli jak ona, tak její snoubenec zatčeni a převezeni do věznice na Pankráci, kde jim byl udělán proces. On byl odsouzen k trestu smrti a popraven, ona dostala šest let v káznici a potom převedení do koncentračního tábora.

Božena prošla několika věznicemi – v Bremách, Hamburku, Lübecku – a přežila několik pochodů smrti, než byla osvobozená a vrátila se do Prahy. Zde se seznámila se svým budoucím manželem, který za války ztratil manželku a dítě, a společně se odstěhovali do Liberce, kde se jim narodil syn. Velmi brzy ovdověla a již se podruhé nevдалa. Celý život pracovala jako uklízečka.

Václava Kutter Bubnová

Památník Buchenwald

Koncentrační tábor Buchenwald byl založen v roce 1937 v bezprostřední blízkosti Výmaru (Weimar). V koncentračním táboře na kopci Ettersberg SS nejprve věznili muže, pro něž nebylo v propagovaném „národním společenství“ místo: politické odpůrce, Židy, Sinty a Romy a další jedince označované za „osoby společnosti cizí“, jako jsou homosexuálové, svědci Jehovovi, recidivisty a společností vyvrhelové. Za 2. světové války nacisté do Buchenwaldu deportovali lidi téměř ze všech evropských zemí, mezi nimi i mladistvé a děti. V roce 1944 navíc nacistická správa Buchenwaldu převzala i pobočné tábory, v nichž musely ženy a dívky pracovat pro německý zbrojní průmysl. Koncentračním táborem Buchenwald nebo jeho 139 pobočnými tábory v letech 1937 až 1945 prošlo téměř 280 000 osob z více než 50 zemí.

59 000 osob deportaci do koncentračního tábora Buchenwald nepřežilo. Staly se oběťmi teroru a nucených prací; zemřely hladem a vyčerpáním, v důsledku nemoci či lékařských experimentů nebo byly cíleně zavražděny. Zhruba 2000 mužů, žen a dětí poslala SS na smrt do koncentračního a vyhlazovacího tábora Osvětim. Krátce před koncem války vyhnala SS 28 000 buchenwaldských vězňů na pochody smrti. Když 11. dubna 1945 do tábora dorazila 3. americká armáda, SS utekla a vězni, kteří byli členy tajných odbojových organizací, otevřeli brány tábora. Osvobozeno bylo 21 000 vězňů, mezi nimi přes 900 dětí a mladistvých.

Po amerických jednotkách, které se z Durynska stahovaly, sem v červenci 1945 dorazila Rudá armáda. Sovětská tajná policie v bývalém koncentračním táboře Buchenwald zřídila speciální tábor č. 2. V letech 1945 až 1950 v něm bylo internováno přibližně 28 500 osob. Většinu vězňů tvořili muži ve věku 40 až 60 let, kteří byli členy NSDAP, zastávali stranické funkce nebo byli součástí nacistického správního aparátu. Vazební podmínky ve speciálním táboře Buchenwald byly extrémně špatné. Zemřelo zde více než 7100 osob.

Po zrušení speciálního tábora byl v roce 1952 usnesením politbyra Jednotné socialistické strany Německa (SED) z velké části demontován a na

» Prohlídky na nádraží bývalého koncentračního tábora Buchenwald, Foto: Claus Bach, Památník Buchenwald

jižním svahu Ettersbergu byl v roce 1958 zřízen památník. „Národní památník Buchenwald“ se stal největším německým památníkem koncentračního tábora.

Dnes je památník, který po roce 1990 změnil svou koncepci, součástí Nadace památníků Buchenwald a Mittelbau-Dora. Díky výstavám a široké informační nabídce se návštěvníci mohou s historií Buchenwaldu seznámit nejrůznějšími způsoby. Stálá výstava „Buchenwald. Vyloučení ze společnosti a násilí v letech 1937 až 1945“, která byla otevřena v roce 2016, představuje historii koncentračního tábora a zároveň se tu návštěvníci dozvídají, jak k němu přistupovala německá společnost. Další stálé expozice se zabývají historií speciálního tábora a historií památníku. Na stálé umělecké výstavě jsou k vidění díla táborových vězňů, přeživších i díla současných umělců.

Vzdělávací nabídka

Památník Buchenwald je místem mimoškolního vzdělávání, které je k dispozici všem zájemcům o návštěvu. Vzdělávací oddělení památníku nabízí celou řadu možností vzdělávání a získání informací: kromě prohlídek s průvodcem se zde organizují jednodenní a vícedenní studijní programy. Jednodenní akce, semináře a projekty umožňují zejména mladým lidem (ve věku od 15 let) interaktivní učební zkušenost prostřednictvím individuálně přizpůsobených programů, které vychází z jejich zájmů a z prostředí, v němž vyrostli. Součástí pedagogické nabídky jsou také semináře,

projekty a odborné konference pro dospělé a pro multiplikátory. Naše vzdělávací akce – a zejména mezinárodní setkávání – pro mladé lidi i pro dospělé probíhají po domluvě mezi zaměstnancem památníku a konkrétní skupinou a vždy zohledňují její zájmy, přání a předpoklady. Před konáním mezinárodní akce by se česko-německé nebo české skupiny měly obrátit na památník kvůli včasné rezervaci termínu (alespoň rok předem). Zároveň je díky tomu možné zajistit poradenství i společnou kvalitní přípravu (viz kontakty).

Na základě materiálního svědectví o historii se účastníci na místě nynějšího památníku zabývají aspekty historie nacismu, které mají význam i dnes: koncentračním táborem Buchenwald v kontextu nacistické společnosti a jeho působením a důsledky až do současnosti. Je možné se věnovat také historii sovětského speciálního tábora č. 2 nebo s přihlédnutím ke kultuře vzpomínání zkoumat historii Buchenwaldu v období NDR až do současnosti. Zejména poslední aspekt může být v transnacionálním pedagogickém kontextu – s ohledem na různý pohled na historii – zajímavý.

Cílem naší práce v oblasti občanského vzdělávání je, aby účastníci samostatně dospěli k pochopení historie a aby na základě znalostí minulosti získali politické povědomí a odvahu jednat. Rámcem naší práce jsou univerzální lidská práva, problematika vylučování menšin ze společnosti, odmítání rasismu a antisemitismu a podpora demokratických postojů.

Při našich vzdělávacích akcích se snažíme o to, abychom vycházeli ze zájmů účastníků a vytvářeli vzdělávací prostředí, které je založené na důvěře a které umožňuje samostatné heuristické učení a vzájemnou komunikaci; participace a maximální možná dobrovolnost jsou pro nás důležitými principy v rámci demokraticko-pedagogického přístupu. Naše vzdělávací centrum, Mezinárodní centrum setkávání mládeže (JBS), při své práci vychází z činnostního a procesně orientovaného učení. Kromě seznámení se s místem paměti, rozhovoru a reflexe a kromě práce s dokumenty a s literaturou je pro nás důležité také zpracování zážitků, ať už v podobě archeologických vykopávek a údržby areálu, výstav, uměleckých a kreativních prací, fotografie, videa apod.

³ <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn513262>, dne 10.8.2020.

Ubytování

Ve dvou bývalých kasárnách SS bylo v roce 1992 zřízeno Mezinárodní centrum setkávání mládeže (JBS). Toto centrum umožňuje strávit několik dní v památníku a intenzivněji se zabývat historií tohoto místa. V obou budovách, které v roce 1999 a 2007 prošly kompletní rekonstrukcí, je nyní k dispozici více než 70 lůžek v jednolůžkových a vícelůžkových pokojích. Pro seminární účely je možné využít několik seminárních místností, uměleckou dílnu a multimediální místnost. Stravování zajišťuje vlastní jídelna.

Kontakty

Infocentrum pro návštěvníky/rezervace termínu a informace k prohlídkám
Památník Buchenwald, 99427 Výmár
Tel.: +49 (0)3643 430 200
Fax.: +49 (0)3643 430 102
E-Mail: information@buchenwald.de
Web: www.buchenwald.de/171
Rezervační formulář pro skupiny:
www.buchenwald.de/756

Mezinárodní centrum setkávání mládeže (JBS)/ organizace a rezervace jednodenních a vícedenních akcí

Sylke Schmidt

Tel.: +49 (0)3643 430 190
Fax.: +49 (0)3643 430 100
E-Mail: jbs@buchenwald.de
Web: www.buchenwald.de/130

Kontaktní osoba v případě otázek k obsahovým aspektům česko-německých akcí:

Joachim Köinig

Pedagogický pracovník Památníku Buchenwald
Tel.: +49 (0)3643 430 116
E-Mail: jkoenig@buchenwald.de

Vzdělávací nabídky: prohlídky s průvodcem

Prohlídky s průvodcem nabízíme v různých jazycích (m.j. v němčině, angličtině, francouzštině, polštině a španělštině). Prohlídku je potřeba zamluvit si v infocentru předem. Je možné si rezervovat dvouhodinovou základní prohlídku nebo podrobnější zhruba tříhodinovou prohlídku areálu s různým tematickým zaměřením.

Vzdělávací nabídky: jednodenní akce (6–8 hodin)

Na téma koncentrační tábor Buchenwald v kontextu nacistické společnosti jsme realizovali mimo

jiné následující jednodenní akci s česko-německou skupinou:

Po asociačním seznámení se s Buchenwaldem prostřednictvím fotografií a obrazového materiálu a po prodiskutování zájmů a dotazů následuje dialogická prohlídka areálu památníku, která zohledňuje historii českých vězňů v koncentračním táboře Buchenwald. Po přestávce na oběd mohou účastníci v malých skupinách podle svých individuálních zájmů navštívit stálou výstavu věnovanou historii koncentračního tábora a zaměřit se při tom na biografie českých vězňů. Poté probíhá vyhodnocení workshopu. V podstatě jsou po dohodě možné různé programy, např. další workshopy na téma hudba v koncentračním táboře Buchenwald, návštěva umělecké výstavy nebo rešerše v areálu či rešerše literatury a dalších pramenů k tématům, které si účastníci sami zvolí.

Vzdělávací nabídky: vícedenní akce (projekty a semináře, 3 – 5 dní)

Při plánování projektových dnů, seminářů a kurzů dalšího vzdělávání v Mezinárodním centru setkávání mládeže se vychází ze zájmů účastníků. Sestavení programu na míru probíhá po dohodě mezi vedoucími projektu a pedagogickou pracovníci či pedagogickým pracovníkem památníku. Česko-německá nebo česká skupina může čerpat z našich vzdělávacích programových modulů, zároveň je však možné společně přijít i s dalšími nápady. Celá řada materiálů je k dispozici v němčině a v angličtině, některé podklady v současné době vznikají v češtině.

Vzdělávací moduly pro vícedenní akce

Úvod a seznámení

- (interkulturní) seznamovací aktivity (partnerské interview, jazyková animace apod.)
- diskuze o tom, co účastníky zajímá a na co by se rádi zeptali
- úvod do tématu prostřednictvím 85 fotografií a obrázků týkajících se Buchenwaldu, které jsou základem asociačního seznámení se s historií tohoto místa
- samostatný fotografický průzkum areálu v malých skupinách, diskuze nad fotografiemi, dojmy a dotazy v plénu
- dokumentární film „Koncentrační tábor Buchenwald – pošta Výmár“ (v originále: „KZ Buchenwald-Post Weimar“)

- v dalším průběhu akce metody na podporu interkulturní výměny (např. workshop věnovaný rodinným biografiím nebo porovnání kultur vzpomínání)

Prohlídky

Podle zájmů skupiny a otázek, na které by zde skupina ráda našla odpovědi, a také podle časových možností programu můžeme nabídnout prohlídky s různým tematickým zaměřením (nejrůznější aspekty týkající se koncentračního tábora Buchenwald, sovětský speciální tábor, dějiny paměti). Prohlídky probíhají pokud možno dialogicky a interaktivně.

Samostatné heuristické učení a workshopy

- rešerše v prostorách stálé výstavy „Buchenwald. Vyloučení ze společnosti a násilí v letech 1937 až 1945“ vycházející z vlastních zájmů (a/ nebo se zaměřením na biografie vězňů)
- informace k jednotlivým biografiím s využitím historických dokumentů, zpráv pamětníků a dalších biografických materiálů v seminárních místnostech
- tematické rešerše literatury, rešerše v archivu nebo rešerše zaměřené na konkrétní historická místa v areálu památníku
- rešerše na počítačích v databázi fotografií a nalezených předmětů
- workshop na téma hudba v koncentračním táboře Buchenwald
- workshop na téma umění v koncentračním táboře Buchenwald (v prostorách umělecké výstavy)

» Práce v restaurátorské dílně, Foto: Claus Bach, Památník Buchenwald

- kreativní možnosti vyjádření v umělecké dílně
- archeologická památková péče, jako například restaurování nalezených předmětů nebo údržba areálu památníku
- spolupráce v restaurátorské dílně
- workshop ke kultuře vzpomínání na příkladu památníku v Buchenwaldu (z roku 1958)
- workshop: Jak dnes může vypadat uctění památky?

Exkurze do Výmaru nebo do Erfurtu

- Výmar v období národního socialismu: prohlídka Výmaru, kterou připravují sami účastníci. Prohlídku lze také tematicky rozšířit a poznat Výmar prostřednictvím městské rallye. Kromě historie nacismu je možné věnovat pozornost Výmarské klasice, Bauhausu nebo historii NDR.
- Exkurze do Erfurtu: Možnost návštěvy místa paměti „Topf & synové – výrobce spalovacích pecí v Osvětimi“ a Památního a vzdělávacího centra Andreasstraße. Na obou místech se mohou konat workshopy pro skupiny.

www.topfundsoehne.de/ts/de/bildung_forschung/index.html

www.stiftung-etttersberg.de/bildung/angebote-fuer-schulen

Reflexe

Účastníci mají možnost vyjádřit své dojmy, myšlenky a pocity, klást otázky a představit svůj pohled na věc a své postoje. Postřehy a aspekty z jejich samostatného heuristického učení a z workshopů se mohou představit a probrat v plénu. Je zde prostor pro intenzivní diskuzi o minulosti a hlavně pro zamyšlení se nad tím, jak minulost souvisí s přítomností a co se v současné době děje. Pokud si to účastníci přejí, může se během reflexe podrobněji rozebrat jejich kritika a společně se zamyslet nad změnami v průběhu projektu.

Představení dvou vzdělávacích modulů:

Při práci v restaurátorské dílně účastníci pod odborným dohledem restaurují předměty nalezené při archeologických vykopávkách v Buchenwaldu, relikty z doby existence tábora, jako např. knoflíky, lžice nebo jídelní misku. Tato materiální svědectví o táborové realitě vyvolávají otázky, které je možné historicky rozklíčovat. Účastníci přemýšlí o funkci daného předmětu a o jeho konkrétním významu pro svého majitele.

Při údržbě areálu účastníci čistí a starají se o starou železniční trať z Výmaru do Buchenwaldu, tzv. Buchenwaldbahn. „Pamětní stezka

» Výroba pamětních kamenů na pamětní stezce Buchenwaldbahn, Foto: Katharina Brand, Památník Buchenwald

Buchenwaldbahn“ připomíná osud dětí a mladistvých, které buchenwaldští příslušníci SS nechali od srpna 1944 deportovat do Osvětimi-Březinky, kde byli zavražděni. Jako připomenutí mohou účastníci vytesat do pamětního kamene jméno deportovaných dětí.

www.gedenksteine-buchenwaldbahn.de/content/homepage.html

Vzdělávací nabídka: krátký popis projektu

Z jednotlivých vzdělávacích modulů lze pro česko-německá setkání poskládat různý program. Zde je stručný popis, jak by mohl například vypadat:

První den projektu je na programu vzájemné seznámení, včetně několika bloků jazykové animace. Dochází k výměně informací, co se týče zájmů, očekávání a obav účastníků. Asociační seznámení se s historií místa probíhá prostřednictvím práce s fotografiemi a obrazovým materiálem z Buchenwaldu, konkrétní bližší seznámení s místem probíhá prostřednictvím samostatného fotografického průzkumu areálu bývalého tábora. Program je zakončen společnou reflexí nad fotografiemi, reflexí dojmů, otázkami, společným plánováním prohlídek a poskytnutím informací k dalšímu dni i k průběhu celého týdne.

Druhý den, kdy jsou na řadě společné dialogické prohlídky areálu bývalého tábora a návštěva stálé expozice, přináší informace k historii koncentračního tábora Buchenwald v kontextu nacistické

společnosti. (Podle zájmů účastníků přichází v úvahu i další témata, jako např. období sovětského speciálního tábora nebo způsob, jakým se společnost vypořádala s nacistickými zločiny.) Během návštěvy výstavy mohou účastníci vycházet ze svého individuálního zájmu; je možné zaměřit se na biografie vězňů. Během reflexe se účastníci mohou podělit o své dojmy a je možné prodiskutovat případné dotazy.

Třetí den projektu si účastníci podle svých zájmů a otázek, na které se chtějí dozvědět odpovědi, mohou vybrat workshopy a řešerše (v malých skupinách). Výběr jednotlivých vzdělávacích modulů probíhá po dohodě se skupinou (viz moduly „Samostatné heuristické učení a workshopy“) a může se jednat o řešerše v archivu, v prostorách výstav a v areálu tábora, o workshopy, např. na téma umění v táboře, či o práci v restaurátorské dílně nebo o údržbu areálu. Výměna informací probíhá společně pomocí metody „Gallery-Walk“ a během reflexe.

Čtvrtý den jsou k dispozici dvě stěžejní témata. Účastníci se během workshopu a prohlídky zabývají dějinami paměti v souvislosti s Buchenwaldem; počínaje místem, kde stojí památník (z roku 1958) mohou přemýšlet o své současné představě o tom, jak má vypadat vzpomínání/uctění památky. Je možné porovnat, jakou podobu má kultura vzpomínání v České republice a v Německu. Odpoledne patří objevování města

Výmar prostřednictvím historické městské rallye. Malé skupiny vybavené plánem města a dalším materiálem se mohou samostatně vydat na fotografický průzkum; výsledky se pak představí v plénu.

Poslední den projektu se účastníci zamýšlí nad tím, jak to, co se zde dozvěděli, souvisí se současností. Na závěr probíhá vyhodnocení a reflexe projektu, případně i plánování navazujících aktivit, ať už v podobě společné výstavy, webové stránky nebo dalšího setkání.

Volnočasový program lze naplánovat podle přání skupiny. Pro úspěch projektu je důležité domluvit se na přípravě, cílech a realizaci projektu, případně je potřeba naplánovat i výsledné produkty (na kterých se pak během projektového týdne může cíleně pracovat).

Čeští vězni v koncentračním táboře Buchenwald

Z koncentračního tábora Dachau do koncentračního tábora Buchenwald na konci září 1939 dorazilo prvních asi 700 českých mužů. Byli zatčeni při cílených akcích, které od začátku války probíhaly na území Čech, které na jaře 1939 obsadili Němci, tedy v „Protektorátu Čechy a Morava“. Jednalo se o úředníky, politiky a duchovní. V táboře byli příslušníci SS vedeni jako „protektorátní vězni“. Zatímco Židé, kteří se mezi nimi nacházeli, museli hned od začátku sdílet těžký život v táboře s ostatními židovskými spoluvězni, měli ostatní na

nějaký čas zvláštní postavení a celou řadu privilegií. Nejpozději v roce 1942 však o své zvláštní postavení přišli.

Až od roku 1943 do koncentračního tábora Buchenwald opět přijížděly větší skupiny českých vězňů. Kromě přemístění z jiných koncentračních táborů začal vzrůstat počet vězňů, kteří byli z úřadovny gestapa v Praze, Plzni nebo v Brně posláni přímo sem. Mnoho mužů bylo zatčeno v souvislosti s potlačením odboje proti německé okupaci.

Do října 1944 se počet českých vězňů zvýšil téměř na 5000. K tomu je třeba připočítat několik stovek Čechů vězněných v ženských pobočných táborech. Navíc bylo do koncentračního tábora Buchenwald v souvislosti s rušením táborů v okupovaném Polsku na konci roku 1944 a začátkem roku 1945 deportováno mnoho českých a slovenských Židů. V té době se v koncentračním táboře Buchenwald nacházelo největší množství českých vězňů. Z celkem 7800 Čechů, kteří byli za války vězněni v koncentračním táboře Buchenwald, jich více než 900 nepřežilo.

Biografie

Jindřich Waldes

narozen 29.06.1876 v Nemyšli

zemřel 01.07.1941 v Havaně

Od přelomu století byl Jindřich Waldes úspěšným průmyslníkem. Jeho stiskací knoflíky se vyráběly v Praze, Drážďanech, Paříži, Londýně, Barceloně

» Čeští přeživší z koncentračního tábora Buchenwald na cestě domů v květnu 1945, Památník Buchenwald

a New Yorku. Byl to Žid a brzy rozpoznal nebezpečí, které jeho rodině hrozilo. Již koncem roku 1938 ji poslal do USA a on sám zůstal v Praze, aby se postaral o svou firmu „Waldes a spol.“.

Po vpádu německých vojsk do Československa začali němečtí okupanti vyvlastňovat zdejší podniky. Jindřich Waldes byl po začátku války zatčen a přes koncentrační tábor Dachau se dostal do Buchenwaldu. Zde utrpěl diabetický kolaps a byl nejprve převezen na ošetřovnu. To však SS nezabránilo v tom, aby ho vydírala. Aby mu SS pobyt ve vězení „ulehčila“, byl přeložen na psychiatrickou kliniku v Jeně. Na oplátku musel SS opakově převádět velké částky peněz maskované jako „dar“.

» Biografie Jindřicha Waldese v prostorách stálé expozice „Buchenwald. Vyloučení ze společnosti a násilí v letech 1937 až 1945“, Památník Buchenwald

S pomocí právníka se mu začátkem června 1941 konečně podařilo se za 250 000 amerických dolarů, což bylo v přepočtu asi milión říšských marek, vykoupit. Kromě toho se před svým propuštěním musel zříct svého majetku, patentů a všech továren v Evropě. Zdravotně na tom v té době byl již velmi špatně. V Lisabonu krátce poté nasedl na loď, která ho měla dovézt za rodinou. Krátce před příjezdem do USA Jindřich Waldes během mezipřistání na Kubě zemřel.

Robert Bardfeld

narozen 10.06.1925 v Dobřichovicích
zemřel 20.10.2019 v Praze

20. června 1942 byl Robert Bardfeld, syn strojího inženýra, bez předchozího upozornění společně s několika spolužáky zatčen. Udal je jejich učitel na škole v Roudnici nad Labem, Němec, který sympatizoval s nacisty. Studenti na něj měli údajně připravovat atentát. Nejprve je gestapo nechalo odvézt do policejní věznice „Malá pevnost“ v Terezíně.

Odtamtud se Robert Bardfeld se svými pěti spolužáky začátkem října 1942 jako politický vězeň dostal do koncentračního tábora Buchenwald. Zde musel ve svých sedmnácti letech pracovat

» Robert Bardfeld v roce 2015 v Památníku Buchenwald,
Foto: Peter Hansen, Památník Buchenwald

nejprve v kamenolomu, v jednom z nejtěžších pracovních oddílů. Kvůli onemocnění tuberkulózou se dostal na ošetřovnu. Po uzdravení tam až do osvobození pracoval jako pomocník v laboratoři a jako sanitář. Po osvobození tábora Robert Bardfeld pomáhal při poskytování zdravotní péče přeživším. V květnu 1945 se vrátil do Československa. Na Karlově univerzitě v Praze vystudoval medicínu, odpromoval a později pracoval jako profesor ve Výzkumném ústavu revmatických chorob v Praze, kde i žil se svou ženou, bývalou spolužačkou z Roudnice. Až do své smrti se angažoval ve sdruženích přeživších a zasazoval se o vypořádání se s nacistickými zločiny proti lidskosti.

Alena Divišová (vdaná Hájková)

narozena 11.10.1924 v Praze
zemřela 02.08.2012 v Praze

Alena Divišová pocházela z dělnické rodiny. Když Němci obsadili Prahu, právě se začala učit na švadlenu. Přes jednu židovskou kolegyni se dostala do kontaktu s komunistickou odbojovou skupinou. Pobouřená pronásledováním Židů se rozhodla pomáhat: pašovala jídlo do terezínského ghettá a židovským přátelům, kteří se skrývali, pomáhala sehnat falešné průkazy totožnosti.

Gestapo ji však odhalilo. Za „říši nepřátelskou činnost“ byla Alena Divišová zatčena a nejprve strávila několik měsíců v pankrácké věznici v Praze a v policejní věznici „Malá pevnost“ v Terezíně. V létě 1944

» Biografie Aleny Divišové v prostorách stálé expozice „Buchenwald. Vyloučení ze společnosti a násilí 1937 až 1945“, Památník Buchenwald

byla převezena do ženského koncentračního tábora Ravensbrück. Odtamtud ji SS postupně přemístila do pobočných táborů koncentračního tábora Buchenwald ve městech Schlieben a Altenburg, kde musela pracovat pro zbrojní továrny. V dubnu 1945 se jí podařilo uprchnout z pochodu smrti. S pomocí českých nuceně nasazených se dokázala skrývat až do konce války.

Po svém návratu do Prahy vystudovala, založila rodinu a později pracovala jako historička a zabývala se zejména německou okupací českého území a komunistickým odbojem. Izraelský památník holocaustu Jad Vašem udělil Aleně Hájkové v roce

1991 za její obětavou pomoc během válečných let titul „Spravedlivý mezi národy“.

Antonín Kalina

narozen 17.02.1902 v Třebíči
zemřel 01.01.1990 v Praze

Antonín Kalina pocházel ze skromných poměrů, byl ženatý a neměl děti. Stejně jako jeho otec se živil jako obuvník v továrně na boty. Protože se angažoval v odborech a v komunistické straně, byl jedním z mužů, které Němci na začátku války zatkl. Na konci září 1939 ho SS zaevidovala v koncentračním táboře v Buchenwaldu jako „nově přichozího vězně“.

Jakožto dlouholetý vězeň vykonával Antonín Kalina od léta 1944 funkci staršího na bloku číslo 66. V zimě 1944/45 do Buchenwaldu z evakuovaných táborů přijíždělo také stále více mladistvých a dětí. Aby měli šanci přežít, navrhl Antonín Kalina spolu s dalšími vězeňskými funkcionáři shromažďovat ty nejmladší v bloku 66, a tak je chránit. Od ledna 1945 se v „dětském bloku číslo 66“ někdy nacházelo až 1000 dětí a mladistvých. Mnozí z nich byli židovští sirotci, jejichž rodiče SS zavraždila v jiných táborech. Společně s některými ze svých spoluvězňů se o ně Antonín Kalina jakožto starší bloku až do osvobození tábora obětavě staral, a tím velmi riskoval. Po osvobození se vrátil do Československa. O tom, jak významnou měrou přispěl k záchraně dětí, až do své smrti nikdy nemluvil. Veřejného uznání se dočkal až po smrti. Některé z „dětí z Buchenwaldu“ se zasadily o to, aby mu v roce 2012 byl udělen titul „Spravedlivý mezi národy“.

Joachim König/Michael Löffelsender

» Antonín Kalina (vpředu vpravo) po osvobození tábora před blokem 66 v Buchenwaldu, National Archives at College Park, Maryland

Památník Flossenbürg

V koncentračním táboře Flossenbürg a jeho pobočných táborech bylo internováno více než 100 000 vězňů z 35 zemí. První transport sem dorazil 3. května 1938. Do roku 1939 vzrostl počet vězňů z původních 400 na 2500. Na konci války se na malém prostoru těsnalo 15 000 osob. Jednalo se o takzvané „kriminálníky“ a „asociály“, ale také o politické odpůrce režimu, homosexuály, Sinty a Romy („cikány“), válečné zajatce a Židy. Většina vězňů nepocházela z Německa, ale z Polska a ze Sovětského svazu, z Maďarska, z Česka a z jiných zemí Evropy. Minimálně 30 000 z nich zde přišlo o život.

Vedení SS zřídilo tento koncentrační tábor proto, aby vězni na nucených pracích v místním kamenolomu těžili zásoby žuly. Od roku 1943 pak pracovali ve výrobě letadel firmy Messerschmitt, která sem přemístila část své výroby. Z Flossenbürgu byl spravován systém asi 90 pobočných táborů v severním Bavorsku, v Čechách a v Sasku. V některých pobočkách byly vězněny také ženy. Při osvobození hlavního tábora 23. dubna 1945 zde vojáci americké armády našli pouze 1500 těžce nemocných vězňů. Všechny ostatní vězně vyhnala SS na pochody smrti směrem na jih.

Po roce 1945 byla velká část bývalého koncentračního tábora nadále cíleně využívána, zničena nebo zastavěna. V malém areálu se od roku 1946 nachází jeden z nejstarších památníků koncentračního tábora v Evropě. Na konci 50. let se areál rozrostl o hřbitovní prostranství a v roce 1985

» Vězni z vlaku smrti při svém prvním jídle na svobodě, Velešín, 8. května 1945,

Association des Déportés de Flossenbürg et Kommandos

přibyla malá výstava. Před několika lety se součástí památníku opět stal také bývalý „apelplac“, který přes padesát let sloužil jako průmyslový areál. Stálá výstava „Koncentrační tábor Flossenbürg 1938 – 1945“, umístěná v přízemí bývalé prádelny, mapuje od roku 2007 prostřednictvím celé řady působivých předmětů, fotografií, filmů, uměleckých děl, dokumentů, textů a multimediálních stanovišť historii tábora. V suterénu se nachází bývalá vězeňská koupelna, v níž byli všichni nově příchozí vězni vystaveni nelidskému zacházení a degradování na pouhé číslo. Výstava je – jakožto kontrast – věnována životním příběhům bývalých vězňů.

V roce 2010 byla v budově někdejší vězeňské kuchyně otevřena druhá stálá výstava „Co zůstává – následky koncentračního tábora Flossenbürg“. Tato výstava ukazuje, jak se společnost vypořádala s dědictvím nacismu a přibližuje různorodé následky koncentračního tábora na pozadí německých dějin od konce druhé světové války až po současnost. Je koncipována tak, že strukturuje historii v prostoru, a vyznačuje se inovativním využitím médií. Výstava si klade otázku, nakolik je historie stále aktuální.

Otevřením vzdělávacího centra určeného pro pořádání seminářů, konferencí či dalších akcí, ke kterému došlo v dubnu 2015, a také díky nové podobě areálu pokračoval památník v realizaci nové koncepce tohoto historického místa. Díky pestré nabídce studijních dnů, ale především díky zdejším mezinárodním programům setkávání je Památník koncentračního tábora Flossenbürg i daleko za hranicemi regionu známý jako místo učení zaměřené na období nacismu a na kulturu vzpomínání.

Kontakt

KZ-Gedenkstätte Flossenbürg
Bildungsabteilung
(Vzdělávací oddělení)
Gedächtnisallee 5 – 7, 92696 Flossenbürg
Tel.: +49 (0)9603 903 90 – 10 nebo – 20
Fax: +49 (0)9603 903 9099
web: www.gedenkstaette-flossenbuerg.de

Otevírací doba

Březen – listopad: denně 9:00 – 17:00
Prosinec – únor: denně 9:00 – 16:00
Vstup do památníku a na výstavy je zdarma.

Vzdělávací nabídky (i vícedenní) jsou pro žáky, učně, studenty, multiplikátory, osoby s postižením a také pro bývalé vězně a jejich rodinné příslušníky zdarma.

Rezervace
buchung@gedenkstaette-flossenbuerg.de
Poradenství
bildung@gedenkstaette-flossenbuerg.de
Popis cesty

Veřejnými dopravními prostředky (vlakem a autobusem) na autobusovou zastávku „Flossenbürg-Gedenkstätte“.

Cesta osobním autem trvá:

z Regensburgu cca 1 hodinu
z Hofu cca 1 hodinu
z Plzně cca 1 hodinu 10 minut
z Norimberku cca 1 hodinu 20 minut

Ubytování

Pro vícedenní programy existují v okolí různé nabídky ubytování.

Altglashütte (vzdálenost: 7 km)

Jugendgästehaus Altglashütte (Ubytovna mládeže Altglashütte), zřizovatel: Evangelische Jugend Weiden (Evangelická mládež Weiden), vybavení: vlastní stravování, možnost závozu jídla a pití na objednávku, 9 pokojů s 35 lůžky, samostatná umývárna, kuchyně a seminární, společenské místnosti k dispozici; cena: 9,50 až 11,50 eur za osobu a noc.

www.ej-weiden.de

Falkenberg (vzdálenost: 27 km)

Jugendherberge Falkenberg-Tannenlohe (Ubytovna pro mládež Falkenberg-Tannenlohe), zřizovatel: DJH/IYH; vybavení: 36 pokojů se 173 lůžky, část z nich má vlastní sprchu a WC, seminární a společenské místnosti jsou k dispozici; cena: 21,40 až 32,90 eur za osobu a noc.

www.falkenberg.jugendherberge.de

Trausnitz (vzdálenost: 37 km)

Jugendherberge Burg Trausnitz (Ubytovna pro mládež Hrad Trausnitz), zřizovatel: DJH/IYH; vybavení: 23 pokojů se 141 lůžky, část z nich má vlastní sprchu a WC, seminární a společenské místnosti jsou k dispozici. Cena: 21,40 až 33,40 eur za osobu a noc.

www.trausnitz.jugendherberge.de

Waldsassen (vzdálenost: 42 km)

Gästehaus St. Joseph, Zisterzienserinnen Abtei Waldsassen (Dům pro hosty St. Joseph, Cisterciácké opatství Waldsassen); vybavení: pokoje vyšší kategorie, jedno- a dvoulůžkové pokoje, seminární místnosti k dispozici; cena: 50 až 110 eur za noc.

www.abtei-waldsassen.de

Použití workshopu „Transport smrti z Litoměřic“ při česko-německých setkáváních mládeže

Dvě starší české dámy, Václava Stárková a Jitka Jakubcová, sedí na lavičce, před sebou mají zaparkovanou svou chodítku pro seniory. Paní Jakubcová má ruce složené v klíně. Paní Stárková se vedle ní předloktím nenuceně opírá o držadla svého chodítka. Obě dvě zamyšleně pozorují starou budovu za drátěným plotem. „Co vím, to vím“, pronese paní Stárková a povzdechne si. „Cos říkala?“, ptá se její sousedka a nakloní se k ní, aby lépe slyšela. „Co vím, to vím“, opakuje. „A jo“, přikývne paní Jakubcová. Budova, před kterou sedí, je bývalý chudobinec v Roztokách u Prahy. Zde na jaře 1945 společně s mnoha dalšími místními občany ošetřovaly vězně z koncentračních táborů, kteří se nacházeli ve vlakovém transportu. Tento rozhovor obou dam zachycuje krátká scéna z dokumentárního filmu „Vlak smrti“ (v originále „Todeszug in die Freiheit“).

Obě tyto ženy, kterým je dnes již přes osmdesát, byly v mládí svědkem transportu vězňů z Litoměřic, pobočného tábora koncentračního tábora Flossenbürg. Tento transport v posledních dnech války projížděl územím Protektorátu Čechy a Morava a mířil na jih. Evakuační transport z koncentračního tábora Litoměřice byl během tohoto jara jen jedním z mnoha.

Již v létě 1944 začala SS vyklízet koncentrační tábory, aby se vězni nedostali do rukou blížících se spojenců. Tisíce vězňů byli při pochodech smrti a vlakových transportech zavlčeni do stále ještě existujících táborů. Na konci války se tedy pobočný koncentrační tábor Litoměřice stal cílem celé řady evakuačních transportů a pochodů smrti z jiných táborů, které se vyklízely.

Na jaře 1945 panoval zmatek. Spojenecká vojska stále více pronikala na německé území. Od

» Cvičení v rámci workshopu „Transport smrti z Litoměřic“, Projektstelle Gedenken und Versöhnung, Evangelische Jugend im Dekanat Weiden

poloviny dubna 1945 probíhala „evakuace“ táborového komplexu Flossenbürg. Vězni koncentračního tábora byli hnáni směrem na jih.

I největší pobočný tábor Flossenbürgu, koncentrační tábor Litoměřice, byl rozpuštěn. Během necelého roku své existence muselo zhruba 18 000 vězňů budovat v tamějším vápencovém dole podzemní továrnu určenou pro zbrojní průmysl. Na konci dubna 1945 byl v Litoměřicích sestaven nákladní vlak určený k „evakuaci“ pobočného tábora Litoměřice. Dne 28. dubna 1945 opustil tento vlak, složený ze 77 převážně otevřených vagonů, se 4500 vězni město. Měl namířeno do koncentračního tábora Mauthausen nedaleko Lince v Rakousku. Příběh tohoto transportu zachycuje dokumentární film Bavorského rozhlasu (BR) s názvem „Vlak smrti“, jehož autory jsou Andrea Mocellin a Thomas Muggenthaler.¹

Film divákům prostřednictvím celé řady rozovorů s pomáhajícími, přeživšími a také s potomky vězňů přibližuje tehdejší události.

8. května zastavili vlak v jihočeském Velešíně tzv. vlasovci, příslušníci Ruské osvobozené armády. Strážce se daly na útěk. Osvobozeným vězňům bylo ve Velešíně a v okolních obcích poskytnuto jídlo a zdravotnická pomoc.

Během této čtrnáctidenní strastiplné jízdy zemřelo 200 vězňů a další zemřeli po osvobození. Zvláštností na evakuačním transportu z koncentračního tábora Litoměřice je obrovská podpora, které se vězňům dostalo ze strany českého civilního obyvatelstva. Všude, kde vlak zastavil, přinášeli lidé jídlo, poskytovali zdravotnickou pomoc a dokonce vězňům napomáhali k útěku. Přitom vůbec nebylo jasné, jaké bude mít jejich jednání důsledky: po celou dobu byly přítomné strážce, byly nervózní, ozbrojené a celkovou situaci neměly pod kontrolou. Je zdokumentována celá řada případů, kdy se dozorcí na vězních dopustili svévolného násilí. I přesto se mnoho Čechů vzhledem k humanitární katastrofě, která se před nimi odehrávala, rozhodli pomoci.

Tato komplexní a ve filmu skvěle zpracovaná případová studie vlaku smrti se stala předmětem dvojjazyčného workshopu určeného pro česko-německá setkávání mládeže.

Workshop je zaměřen na konkrétní možnosti jednání, kterých na jaře 1945 české obyvatelstvo využilo, aby vězňům z vlaku smrti na cestě z Litoměřic do Velešína pomohlo. Pro vypracování 2,5 hodinového workshopu „Transport smrti z Litoměřic“ (Der Todestransport aus Leitmeritz) pro nás byly z pedagogického hlediska důležité následující body.

Princip multiperspektivity: česká perspektiva a dvojjazyčnost

Pro česko-německé setkání hraje významnou roli, že film „Vlak smrti“ vypráví specifický český příběh zejména z pohledu českých pamětníků. Jak čeští, tak i němečtí účastníci česko-německého setkání mají možnost nechat na sebe tento příběh zapůsobit a uvědomit si, nakolik je pro ně relevantní. Filmový materiál je díky titulům v němčině zpracován tak, že si čeští účastníci mohou poslechnout všechny rozhovory s pamětníky v originále, zatímco části dokumentu, které jsou v němčině, mají české titulky. Při sledování filmu tak vzniká vyrovnaná dvojjazyčná situace, která při setkání představuje důležitou učební zkušenost a přispívá ke vzájemnému respektu.

¹ Oba autoři tohoto filmu byli v roce 2018 v Olomouci na předávání Česko-německé novinářské ceny vyznamenání Zvláštní cenou Mileny Jesenské. Kameraman Sorin Dragoi v roce 2018 obdržel německé ocenění Deutscher Kamerapreis. Kromě toho byl tento dokument nominován také na prestižní filmovou cenu Grimme-Preis.

Přihlízející a pomáhající

Ve filmu se dostávají ke slovu jak oběti z vlaku smrti, tak i Češi a Češky, kteří jim cestou pomáhali. V rámci workshopu jsme se zaměřili pouze na druhou perspektivu, tedy perspektivu pomáhajících, abychom si lépe uvědomili, jaké možnosti jednání jedinec a společnost mají. Workshop při tom sice pracuje s pozicí přihlízejících i pomáhajících, ale klade si především otázku: Jak se z přihlízejícího stane pomáhající? Je třeba zamyslet se také nad tím, že se nacistická okupace týkala i českého civilního obyvatelstva v protektorátu.

Metodická pestrost

Svým zaměřením na individuální a společenské možnosti jednání se workshop pohybuje na pomezí mezi historickým a občanským vzděláváním. V případě, že je to nutné a smysluplné, tedy využíváme metod vzdělávání k občanské statečnosti a vzdělávání k demokracii a pracujeme v souladu s principy Beutelsbašského konsensu. Workshop může být součástí vícedenního setkání. Vhodná je také kombinace s prohlídkou historického místa paměti.

Zařazení workshopu do česko-německého projektového týdne

V květnu a v říjnu 2019 projektová kancelář pro uctívání památky a smíření spadající pod Evangelickou práci s mládeží v děkanátu Weiden uspořádala dvě česko-německá setkání s názvem „Za co se stojí nasadit...“ (Dinge, für die es sich lohnt), na nichž byl vypracován tento workshop. Téma jako „společenské hodnoty“ a „možnosti jednání jednotlivce v období diktatury“ byly hlavní náplní školních projektových dnů. Program setkání žáků

» Čeští a němečtí účastníci setkání během prezentace práce ve skupinách v prostorách výstavy, Projektstelle Gedenken und Versöhnung, Evangelische Jugend im Dekanat Weiden

znázorňuje, jak může v rámci různých bloků proběhnout příprava na workshop i jeho vyhodnocení.

ZÁVĚR

Workshop v pilotní fázi proběhl v mírně upravené podobě. Zadání úkolů bylo pro účastníky (jednou se jednalo o žáky 9. třídy ZŠ a podruhé o žáky učiliště z oboru kovovýroby) dobře pochopitelné a nedělalo jim problémy. Film účastníkům záživnou formou přibližuje události, které se odehrály v souvislosti s vlakem smrti jedoucím z Litoměřic do Velešína, a umožňuje tak diskuzi o možnostech jednání individua a o občanské statečnosti.

Matthias Rittner

» Tento příspěvek je doplněk k obsáhlému článku k Památníku Flossenbürg z prvního dílu.

Program česko-německého projektového týdne „Za co se stojí nasadit...“ Evangelická práce s mládeží v děkanátu Weiden. Modře označeny jsou body programu, které se vztahují k workshopu.	Pondělí	Úterý	Středa	Čtvrtek	Pátek
	Seznámení	Exkurze Jáchymovské peklo	Exkurze Památník koncentračního tábora Flossenbürg	Práce na projektu	Závěr
		Prohlídka Jáchymova	Workshop „Historie na dotyk“	Projektová práce ve skupinách	Prezentace výsledků
	Jazyková animace a úvod do tématu: * hierarchie hodnot * práce s biografii Růžena Růžičková (pomáhající ve Velešíně), Dietrich Bonhoeffer, Miroslav Kopt	Rozhovor s pamětníkem Jáchymov	Workshop „Transport smrti z Litoměřic“	Závěrečná reflexe	

Dokumentační centrum nucené práce Berlín

Historie místa a tábora

V letech 1938 až 1945 odvěkli nacisté do Německé říše 13 milionů osob – mužů, žen a dětí – a nutili je pracovat ve velmi obtížných podmínkách. Bylo mezi nimi asi 8,4 milionů civilistů, 4,6 milionů válečných zajatců a 1,3 milionů vězňů z koncentračních táborů, takzvaných „pracovních Židů“ (Arbeitsjuden) a také Sintů a Romů, jakož i dalších vězňů. Přibližně 355 000 civilistů bylo deportováno z Čech a Moravy, z území dnešní České republiky.

Jen v Berlíně muselo nucené práce vykonávat 500 000 lidí. Byli ubytováni v přibližně 3000 hromadných ubytovnách – v kasárnách, ve školách, hostincích, tanečních sálech nebo bytech. V areálu jednoho z těchto ubytovacích táborů – na historickém místě – se nachází Dokumentační centrum nucené práce v Berlíně.

V rámci zvláštní kampaně na stavbu táborů z pověření úřadu generálního stavebního inspektora (GBI) vznikl od léta 1943 v ulici Britzer StraÙe ve čtvrti Berlín-Schöneeweide tábor 75/76. Ležel uprostřed obytné čtvrti v bezprostřední blízkosti průmyslových podniků, jako byly např. AEG, Pertrix nebo opravárenské závody Říšských drah.

Stavební práce byly zahájeny v létě 1943, ale nebyly dokončeny. Ze 13 ubikací a jedné hospodářské budovy, které byly všechny kvůli požárnímu předpisům vybudovány z kamene, se jich do dnešního dne dochovalo jedenáct. Měla zde vzniknout kapacita pro ubytování 2160 osob, z dokumentováno je jich 900, z toho 435 Italů a 200 žen z koncentračního tábora Ravensbrück.

Na konci dubna 1945 byl tábor osvobozen a zrušen, německé vedení tábora zmizelo již předtím, nuceně nasazení byli nejprve ponecháni svému osudu a pak se pomalu vrátili do svých domovů.

Po skončení války tábor, který nebyl zasažen bombami, krátce využívala Rudá armáda, později tu sídlil výzkumný ústav pro vývoj očkovacích látek, různé firmy a ještě dnes se v některých jeho částech nachází autoopravna, sauna, mateřská škola a restaurace s bowlingovou dráhou.

» Ubikace č. 13 – místo nové výstavy, © Dokumentační centrum nucené práce Berlín

Poté, co se tábor v roce 1992 v rámci rekonstrukce opět dostal do povědomí veřejnosti, se díky občanské angažovanosti podařilo objekt zachovat a prohlásit ho za památkově chráněný. Po dlouholetém úsilí řady občanských iniciativ rozhodl berlínský Senát zřídit v části bývalého tábora vzdělávací instituci, a zachovat tak na památku milionů nuceně nasazených jeden z více než 30 000 táborů v Německé říši.

Kronika Dokumentačního centra nucené práce od roku 2006 s důrazem na představení českých nuceně nasazených

V srpnu 2006 bylo na historickém místě otevřeno Dokumentační centrum nucené práce jakou součástí Nadace Topografie teroru (Stiftung Topographie des Terrors). Od té doby centrum informuje o systému nucené práce v době nacismu, a to prostřednictvím prohlídek s průvodcem, workshopů a výstav.

První výstava „Stavební kameny. Historie a perspektivy Dokumentačního centra nucené práce“ byla k vidění do roku 2013. Zároveň probíhaly různé krátkodobé výstavy, jako například od května 2008 putovní výstava „Totálně nasazení. Nucená práce pro Třetí říši“. Záštitu nad ní převzali ministři zahraničních věcí České republiky a Spolkové republiky Německo a vypracoval ji Česko-německý fond budoucnosti ve spolupráci s Dokumentačním centrem nucené práce.

V srpnu 2010 byl slavnostně otevřen nový výstavní prostor Baracke 13 (Ubikace 13). Tři ze čtrnácti zde citovaných bývalých nuceně nasazených

pocházeli z České republiky. Jejich biografie jsou otištěny v doprovodné brožuře.

V květnu 2013 byla otevřena stálá expozice „Každodenní život na nucených pracích v letech 1938 – 1945“. Dvojazyčná (německo-anglická) výstava poskytuje informace o systému nucených prací v době nacismu a o životních podmínkách nuceně nasazených lidí. Jedním z protagonistů, jehož biografie je na výstavě představena, je český obchodní příručí Karel Jakeš.

V roce 2015 zahájilo Mezinárodní centrum setkávání mládeže svou činnost trinacionálním setkáním mládeže. Od té doby se setkání mládeže zúčastnili i mladí lidé z České republiky.

Na konci listopadu 2016 se veřejnosti představila druhá stálá expozice „Mezi dvěma židlemi. Historie italských vojenských zajatců v letech 1943 – 1945“.

V roce 2019 se v Dokumentačním centru nucené práce konala výstava „Ztracená paměť? Místa nacistické nucené práce v České republice“. Při této příležitosti se uskutečnilo první česko-německé setkání mládeže. Vždy deset studentů z českého a deset z německého gymnázia se týden zabývalo tématem nucené práce. Navštívili místa nucených prací v Berlíně, prošli si výstavu a mohli si promluvit s dvěma českými pamětníky. Plánují se další setkání.

Vzdělávací nabídky – příklady z praxe s metodickými pokyny

Vzdělávací nabídky dokumentačního centra jsou určeny hlavně mládeži a mladým dospělým, zejména žákům a studentům. Vybrané formáty jsou vhodné již pro žáky od 5. třídy a některé nabídky se hodí pro dospělé, například v případě studijního volna, jehož cílem je rozšíření znalostí na téma nacismu.

Modulární princip

Ať už půldenní výlet, nebo projektový týden: veškeré vzdělávací nabídky mají modulární strukturu a lze je libovolně kombinovat. Pro projekty Mezinárodního centra setkávání mládeže přichází v úvahu doplňující návštěvy muzea, exkurze a další aktivity v okolí. S koncepcí individuálního vzdělávacího programu v Dokumentačním centru nucené práce Vám rádi poradíme.

Jazyky a speciální nabídky

Prohlídky nabízíme v němčině, angličtině, polštině, ruštině, francouzštině, italštině a srbochorvatštině. Workshopy většinou probíhají v němčině nebo v angličtině. Dorozumivacím jazykem při setkávání mládeže je angličtina. Na požádání zajistíme kurzy dalšího vzdělávání pro pedagogy a také speciální prohlídky pro osoby se zrakovým postižením nebo s poruchami učení.

Aktivní heuristické učení

Výchozím bodem našich vzdělávacích nabídek je historické místo. Bývalý tábor nucených prací nabízí jedinečnou příležitost aktivně prozkoumat jeho historii v období nacismu: v areálu, v ubikaci číslo 13, i s využitím dokumentů, fotografií, předmětů nebo při setkání s pamětníky. Je pro nás důležitá aktivní účast. Motivujeme mladé lidi k tomu, aby pracovali samostatně a aby výsledek své práce představili například v podobě prezentace, videí, fotografických výstav a scénických čtení. Tímto způsobem chceme podporovat samostatné osvojení si informací a kritický přístup k historii.

Prohlídky

Návštěvníci si mohou zvolit mezi komentovanými prohlídkami dvou stálých expozic „Každodenní život na nucených pracích“ a „Mezi dvěma židlemi“, které jsou spojené také s prohlídkou areálu, či s návštěvou krátkodobých výstav nebo s různými tematickými prohlídkami. Stálá expozice „Každodenní život na nucených pracích“ díky fotografiím českých nuceně nasazených umožňuje vzbudit zájem o toto téma.

Prohlídka „Ženy a děti na nucených pracích“ se věnuje velkému podílu žen mezi nuceně nasazeným civilním obyvatelstvem, které byly v táborech a na pracovišti kromě rasismu a diskriminací vystavovány také sexuálními útokům, a přibližuje tak zvláštní životní situaci žen a dětí na nucených pracích. Při prohlídce „Například Ugo a Marie“ zaznívají životní příběhy nuceně nasazených z různých zemí. Biografické příběhy doplněné fotografiemi a dokumenty umožňují mladým lidem snazší přístup k historii než prostřednictvím strohých dat a faktů.

„Dotýkání povoleno“ je prohlídka připravená speciálně pro děti. Prostřednictvím fotografií a uvnitř budov se při ní mladí školáci dozvědí, jak vypadal

každodenní život v táboře: zápach v protileteckém krytu, drsné stěny ubikací, luštění nápisů. Naši referenti oslovují různé smysly účastníků a upozorňují je na souvislosti s jejich životem. Prohlídka umožňuje první seznámení se s tématem nucených prací a má odstranit zábrany v souvislosti se zkoumáním nacismu.

Workshopy

Během čtyř- až pětihodinových workshopů se účastníci mohou intenzivně zabývat tématem nucených prací. Při jednodenní nebo vícedenní návštěvě je lze modulárně kombinovat. Rádi bychom Vám zde představili vybrané workshopy.

„Životní příběhy z tábora nucených prací – biografické učení“

Co v době nacismu znamenala nucená práce? Jak nacistická rasová hierarchie ovlivnila životy jednotlivců? Účastníci tohoto workshopu pracují s biografickými prameny: s osobními dokumenty a fotografiemi a také s ukázkami z rozhovorů s nuceně nasazenými. Žáci se také seznámí s různými prameny k tématu nacismu. Workshop je vhodný jako úvod do tématu.

„Žáci zkoumají nucené práce v době nacismu – individuální prohlídka“

Žáci v malých skupinách v areálu a ve výstavních prostorách samostatně zkoumají aspekty nucených prací v době nacismu: Jakou má tábor historii? Jak probíhal nábor nuceně nasazených? Jak vypadal jejich každodenní život a jejich práce? Co se stalo během náletů? Jakým způsobem se trestaly útoky? Jaké strategie přežití měli nuceně nasazení a jaké si vydobyli svobody? Žáci mají k dispozici složky s materiálem. Na závěr workshopu se skupiny provádějí navzájem a při tom představují výsledky své práce.

„Aktéři nucené práce – učení s prameny“

Nucená práce neznala jen pachatele a oběti, ale i osoby, které z nucených prací profitovaly, pomocníky a přihlížející. Jaký prostor pro rozhodování měli příslušní aktéři? Tím se zabývají účastníci tohoto workshopu. Při své práci využívají biografie, různé zdroje z období nacismu a informace ze stálé expozice „Každodenní život na nucených pracích v letech 1938 – 1945“.

„Dokonalý svět nebo pozlátka? Fotografie nuceně nasazených – interpretace fotografií“

Fotografie nuceně nasazených často zachycují upravené, usmívající se lidi, a jsou tak v rozporu s očekáváním, jak by měly vypadat fotky obětí. Účastníci tohoto workshopu kriticky zkoumají fotografie jakožto zdroj informací týkajících se nacistické historie. Využívají se metody jako klasická interpretace obrazu a také „segmentová analýza obrazu“. Tato uvolněná a asociativní forma analýzy rozděluje fotografie do segmentů, z nichž každý je interpretován zvlášť. Tímto způsobem se trénuje detailní pohled na historické fotografie.

„Workshop věcí“

Mladí lidé se s tématem nucených prací v době nacismu seznamují prostřednictvím předmětů: dotýkají se jich, prohlíží si je ze všech stran, přemýšlejí, co by to mohlo být za věc a co tato věc může vypovídat o životních podmínkách nuceně nasazených? K dispozici mají i další informace, které jim pomáhají předmět identifikovat. Účastníci mohou zkoumat a učit se všemi smysly – a na závěr možná dokonce vypracovat malou prezentaci nebo najít pro svůj předmět místo na jedné z výstav. Tento workshop je možné rezervovat jen v kombinaci s prohlídkou areálu a výstav.

Setkávání mládeže organizované Mezinárodním centrem setkávání mládeže (IJBS)

Mezinárodní centrum setkávání mládeže je mezinárodním místem vzdělávání, na kterém se setkává mládež, mladí dospělí i dospělí z nejrůznějších zemí a mohou si spolu popovídat. Programy IJBS jsou určené hlavně mládeži a mladým dospělým z Německa i ze zahraničí. Vycházejí z potřeb účastníků a usilují o otevřenou, akčně zaměřenou koncepci vzdělávání, které jsou založené na dialogu a při nichž se nehodnotí výkon.

Na základě historického tématu nucených prací v době nacismu se účastníci výměn mládeže zabývají dopady historických událostí až po současnost. Při své práci si nejprve klademe otázku, jaký přístup mají mladí lidé z různých zemí k významu historie nucených prací v době nacismu a jakým způsobem se mohou co nejaktivněji podílet na vytváření vzpomínkového diskurzu.

V současné době nabízíme projektové týdny, studijní pobyty, a kurzy dalšího vzdělávání pro multiplikátory. Předchozí znalosti zpravidla nejsou zapotřebí. Společným pracovním jazykem je většinou angličtina.

Biografie

V době nacismu muselo vykonávat nucené práce pro Německou říši zhruba 355 000 občanů Československa. Čtyři z nich, kteří byli nuceně nasazení v Berlíně, Vám zde chceme představit.

Karel Jakeš

narozen ve Stupně v roce 1923, zemřel v roce 2019 v Rudolfově

Karel Jakeš, 18letý obchodní příručí z jižních Čech, byl povolán na nucené práce v roce 1942 a musel pracovat pro Říšskou poštu v Berlíně.

Byl ubytován v různých barákových táborech Říšské pošty. Bombardování Německa ho děsilo natolik, že se v říjnu 1943 nevrátil z dovolené v Čechách. V prosinci 1943 ho proto zatkl četníci a za trest strávil 56 dní v pracovním výchovném táboře v Plané nad Lužnicí. I když věděl, že ho čekají další a přísnější tresty, ani pak se do Berlína nevrátil, ale skrýval se. V květnu 1944 ho chytili v Praze a odsoudili k 96 dnům pobytu v pracovním výchovném táboře v Mirošově. Poté byl v doprovodu policisty a zaměstnance berlínské pošty dopraven do Berlína, kde musel znovu pracovat pro poštu. Zde zůstal až do konce války, tj. od září 1944 do dubna 1945.

Až do vysokého věku se Jakeš aktivně angažoval ve Svazu nuceně nasazených. Spolu se svou manželkou dlouho jezdil do Prahy na setkání s bývalými nuceně nasazenými. V květnu 2013 se s manželkou v Berlíně zúčastnil vernisáže stálé expozice Dokumentačního centra nucené práce a v roli pamětníka poskytl rozhovor jedné berlínské třídě. V květnu 2019 Karel Jakeš krátce po své ženě zemřel ve věku 95 let.

Helena Petříková, rozená Ruthová

narozena 20.8.1923 v Praze

Stejně jako většinu českých nuceně nasazených nařídil pracovní úřad i Heleně Ruthové jakožto příslušnici svého ročníku vykonávat nucené práce v Německé říši. 24. června 1942 byla spolu s 240 dalšími mladými ženami převezena do Berlína. Nejprve musela spát v jídelně hostince na poloostrově Stralau a o půl roku později byla přeložena do barákového tábora.

Ve firmě AEG v berlínském městském obvodu Treptow musela vyrábět náhradní díly pro letadla. Spřátelila se zde s Němkou, která jí vysvětlovala

» Karel Jakeš 2013 před poštou v Berlíně, kde dříve musel pracovat.

© Dokumentační centrum nucené práce Berlín

pracovní postupy, poskytovala jí jídlo navíc a někdy ji pozvala k sobě domů. V roce 1944 matka Heleny Ruthové vážně onemocněla. Helena Ruthová bez povolení odjela ke své rodině do Prahy. Tam se nejprve schovávala, ale nakonec se přece jen přihlásila u pracovního úřadu. Poté, co týden pracovala na novém pracovišti, ji zde vyzvedla policie a odvezla ji zpět do Berlína. Když tam dorazila, využila zmatku během jednoho z náletů a nastoupila do prvního vlaku, který se naskytnul. Tak se dostala k Baltskému moři, kde umývala nádobí. Seznámila se tu se svým budoucím – českým – manželem, který pro ni obstaral doklady k jejímu druhému útěku v září 1944. Útěk vyšel a Heleně Ruthové se podařilo až do konce války zůstat v Praze. Její budoucí muž byl za napomáhání k útěku zatčen. Oba si pravidelně dopisovali a v roce 1946 se v Praze vzali.

František Vanda

narozen v roce 1923 v Praze

Po ukončení školy se František Vanda vyučil strojním zámečnickem. Hned nato dostal rozkaz pracovat v Německé říši. Jeho transport vyjel z Prahy 10. června 1942 a cílovou stanicí byl Berlín-Hohenschönhausen. Spolu s dalšími 100 Čechy a 20 Maďary byl ubytován v hospodském sále. František Vanda musel pracovat ve dvanáctihodinových denních a nočních směnách pro společnost Argus Motorenwerke v berlínském městském obvodu Reinickendorf. V září 1942 byl přeložen do barákového tábora na ulici Graf-Roedern-Allee.

Jídlo bylo k dispozici pouze ve fabrice a v táboře. Bylo tak špatné, že nuceně nasazení protestovali. Poté se již tak malé přídělky jídla ještě zmenšily a buřiči byli potrestáni.

Ke konci svého nuceného pracovního nasazení František Vanda při své výšce 183 cm, vážil jen 50 kilo. Při jednom z náletů byl tábor zasažen a částečně zničen. Nuceně nasazení, kteří pracovali pro společnost Argus, pak byli ubytováni na půdách obytných domů ve Weißensee. 27. listopadu

» Helena Petříková, roz. Ruthová (vpravo), se svojí kamarádkou Jindřiškou Svítkovou v okně ubikace berlínského tábora,
© Dokumentační centrum nucené práce Berlín

1943 František Vanda spolu s dalšími 14 nuceně nasazenými dělníky uprchl. Až do konce války se mu podařilo skrývat se v Praze před gestapem. V důsledku svého nuceného pracovního nasazení měl František Vanda trvalé zdravotní následky.

Wladimir-F. Setina

datum narození neznámé, zemřel v roce 2009 ve Frankfurtu, Německo

Wladimir-F. Setina v Berlíně pracoval od 7. července 1943. Po krátkém zaučení jako zámečnický byl zaměstnán v kanceláři ve společnosti Siemens. Bydlel ve sběrném táboře „Haselhorst“ v berlínské městské části Siemensstadt. Po náletu 22. listopadu 1943 tábor vyhořel. Wladimir-F. Setina poté uprchl, ale železniční policie ho v Sudetech dopadla. Po čtrnáctidenním pobytu ve vězení v severočeském Tanvaldu musel pracovat jako montér v jednom z tamních podniků. Vedoucí pracovník závodní stráže společnosti Siemens Wladimira-F. Setinu koncem

ledna 1944 povolal zpátky do Berlína. Zde znovu pracoval ve své staré práci, ale tentokrát ho firma ubytovala v táboře v berlínské městské části Staaken.

Wladimir-F. Setina se ještě dvakrát pokusil o útěk. Po třetím pokusu o útěk v únoru 1945 skončil za trest v koncentračním táboře Neukirchen nedaleko Chemnitz. Životní podmínky vězně v koncentračním táboře se od podmínek nuceně nasazeného dělníka lišily. Během svého uvěznění

v koncentračním táboře Wladimir-F. Setina jedl útržky papíru a pilin. Osvobození se dočkal v Berlíně, kde musel kopat protitankové zákopy.

18. června 1945 se Wladimir-F. Setina vrátil do Prahy. Pracoval jako spisovatel a publikoval pod pseudonymem Jan Ryba. V roce 1968 emigroval do Německa.

Tyto biografie je možné poskytnout pro přípravu na návštěvu dokumentačního centra.

Kromě toho je v knihovně Dokumentačního centra nucené práce k dispozici literatura o českých nuceně nasazených a sbírka zpráv českých nuceně nasazených a také fotografií, které je také možné využít. Celá řada dokumentů, fotografií a rozhovorů s českými nuceně nasazenými je obsažena také v digitálním archivu dokumentačního centra. Registrace není nutná.

Další informace

www.ns-zwangsarbeit.de

www.ns-zwangsarbeit.de/bildung

www.dz-ns-zwangsarbeit.de/zeitzeugenarchiv

Kontakt a poradenství ke vzdělávacím nabídkám:

Dokumentationszentrum NS-Zwangsarbeit
Britzer Straße 5, 12439 Berlin

Tel.: +49 (0)30 6390 2880

Web: www.ns-zwangsarbeit.de

Skupiny: +49 (0)30 6390 288 – 27/– 21

E-Mail: schoeneweide@topographie.de
bildung-sw@topographie.de

Otevírací doba: ÚT-NE 10:00 – 18:00, vstup zdarma

Mezinárodní centrum setkávání mládeže

Tel. +49 (0)30 6390 288 – 16/– 21

Eva Kubý, Tania Vaitulevich

Dokumentační centrum národního socialismu Mnichov

Dokumentační centrum národního socialismu bylo otevřeno 30. dubna 2015. Nachází se na místě někdejšího sídla NSDAP, v takzvaném „Hnědém domě“, v bezprostřední blízkosti náměstí Königsplatz. Tato lokalita byla zvolena záměrně, jelikož je příkladem vzestupu NSDAP v Mnichově a také příkladem mocenských a reprezentativních nároků strany. Okolí Königsplatzu bylo po roce 1933 přebudováno na centrum stranické organizace. Podle plánů německého architekta Paula Ludwiga Troosta zde v podobě budovy nazývané „Führerbau“ (dnes Vysoká škola hudby a divadla), správní budovy NSDAP (dnes Dům kulturních institutů), jakož i dvou chrámů cti neboli „Ehrentempel“ (v roce 1947 byly na příkaz americké vojenské vlády odstřeleny) vznikl první soubor režimních staveb, který sloužil jako vzor pro nacistické reprezentativní budovy po celém Německu.

Zatímco politická moc se soustředila v Berlíně, Mnichov jakožto místo vzniku NSDAP zůstal po celou dobu nacistické nadvlády centrem stranické byrokracie. V 68 budovách v okolí Königsplatzu v určité době pracovalo asi 6000 osob, jež až do konce války zajišťovaly fungování různých stranických organizací a jejich aktivit.

Stálá výstava a vzdělávací fórum

Stálá výstava „Mnichov a národní socialismus“ na čtyřech podlažích tematizuje vznik a vzestup národně socialistického hnutí; Zapojení – vyloučení ze společnosti. Dvě strany „národního spo-lečenství“; Mnichov a válka a také vyrovnání se s obdobím nacismu po roce 1945. Například zvláštní společenské a politické prostředí města v období Výmarské republiky, role Mnichova jakožto „hlavního města hnutí“ a také struktury a funkce stranického aparátu umožňují seznámit se s historií nacismu. Kromě toho se výstava zaměřuje i na ambivalentní přístup města Mnichov k historii nacismu. Pozornost je věnována mimo jiné demokratizačním procesům, přístupu justice k pachatelům a pachatelkám, jakož i městské kultuře vzpomínání. Texty k výstavě jsou v němčině a v angličtině.

Ve vzdělávacím fóru v suterénu jsou k dispozici čtyři velké interaktivní dotykové stoly, knihovna a seminární místnosti. Návštěvníci zde mají možnost prohloubit si informace týkající se výstavy a samostatně se věnovat rešerši. Kromě dotykového stolu k základům nacistické ideologie přibližuje druhý stůl lidově antisemitistickou síť v Mnichově, z níž v roce 1919 vzešla DAP/NSDAP. U třetího dotykového stolu je možné rešeršovat životní příběhy a někdejší místa pobytu asi 15 000 osob z různých pronásledovaných skupin a zobrazit tato místa na mapě Mnichova. Čtvrtý dotykový stůl přináší bližší informace o tom, jak se z Mnichova stalo „hlavní město hnutí“. Na 24 počítačích je navíc k dispozici kompletní obsah stálé výstavy. Výstavní texty jsou zde propojeny s digitálním lexikonem, který poskytuje doplňující informace k projednávaným tématům. Vzdělávací fórum tak poskytuje celou řadu možností heuristického a sebeřízeného učení.

Kontakt

Dokumentační centrum národního socialismu
Mnichov

Max-Mannheimer-Platz 1, 80333 München

Tel.: +49 (0)89 2336 7000

Fax: +49 (0)89 2336 7005

Web: www.ns-dokuzentrum-muenchen.de

Otevírací doba

úterý – neděle 10:00 – 19:00, Prodloužená otevírací doba pro předem ohlášené třídy, skupiny a účastníky seminářů.

Informace a rezervace termínu
bildung.nsdoku@muenchen.de

Vstup zdarma

Výstava a veškeré veřejné prostory Dokumentačního centra národního socialismu jsou bezbariérové.

Popis cesty

Metro | linka U2: zastávka Königsplatz, východ B, Tramvaj | linka 27/ 28: zastávka Karolinenplatz, Autobus | linka 100 (Museumslinie): zastávka Königsplatz, S-Bahn | všechny linky: zastávka Hauptbahnhof (10 minut pěšky)
Nejsou k dispozici žádná vlastní vyhrazená

» Dokumentační centrum národního socialismu v Mnichově, prosinec 2016,
© Jeans Weber

parkovací místa pro návštěvníky ani pro autobusy. Autobusy mohou zastavit na náměstí Königsplatz (pouze pro nástup a výstup).

Vzdělávací nabídka

Vzdělávací práce Dokumentačního centra národního socialismu v Mnichově chce přispět k vytvoření kritického historického povědomí a tím pádem i k posílení kritického přístupu k současným společenským a politickým procesům. Různorodé nabídky a specifické formáty zohledňují zájmy různých cílových skupin a vše se vždy se skupinou konzultuje. Třídy z různých typů škol a skupiny si mohou zamluvit prohlídky s průvodcem, semináře a kurzy dalšího vzdělávání. Tyto nabídky se po domluvě a v závislosti na zvoleném formátu mohou uskutečnit v různých jazycích. Většina seminářů trvá celý den. Kromě toho existují i vícedenní a půldenní formáty. Při čtyřhodinových seminářích, které se věnují rešeršim, se pracuje

s digitálními médii ve vzdělávacím fóru. Na dotykových stolech a na počítačích se účastníci věnují rešerši k tématu, které si sami zvolili. Samostatná práce vycházející z individuálního zájmu umožňuje zvolit si své vlastní tempo učení a vlastní přístup k tématu. Presentace výsledků probíhá v prostorách stálé výstavy tak, že se účastníci provází navzájem a při tom si představují výsledky své práce.

Součástí vzdělávací nabídky jsou také formáty jako je vedení projektových a vědeckých seminářů ve vyšších ročnících gymnázia nebo realizace kulturně pedagogických projektů s nejrůznějšími partnery z oblasti vzdělávání a kultury.

Další vzdělávání

V kurzech dalšího vzdělávání se účastníci seznámí s konceptem stálé výstavy a s tématy, na něž se výstava zaměřuje. Kromě toho poznají různé vzdělávací nabídky a dozví se jakým způsobem lze tyto nabídky zkombinovat s návštěvou žáků. V pravidelných intervalech se konají také speciální tematické kurzy dalšího vzdělávání zaměřené na určitou problematiku, při nichž jsou účastníci blíže obeznámeni s různými formami práce, jakož i s hlavními prameny. Další vzdělávání je určeno pro pedagogy ze všech typů škol i pro multiplikátory ze vzdělávacích institucí z mimoškolní oblasti.

Mediální průvodci

Jednotlivci si při návštěvě stálé výstavy mohou vypůjčit různé mediální průvodce. Základní průvodce je k dispozici v deseti jazycích, v češtině však zatím ještě ne. Obsahuje audionahrávky ke každému ze 33 hlavních témat výstavy. Prohlídka v „jednoduchém jazyce“ umožňuje lidem s poruchami učení, kognitivními omezeními a nízkou jazykovou kompetencí nízkoprahový přístup k tématu nacismu. Pro mladou generaci je k dispozici mediální průvodce, na jehož vzniku se podíleli žáci a sami ho namluvili. Další nabídka, která je určena dětem od 12 let, představuje životní příběh mnichovského přeživšího Ernsta Grubeho. Naposledy byl dokončen mediální průvodce pro osoby se zrakovým postižením a také průvodce ve znakovém jazyce.

Čtyři tematicky zaměřené průvodci umožňují hlouběji se seznámit s tématy „Antisemitismus“, „Vyloučení ze společnosti“ nebo „Muži a ženy – jejich role a atributy v období nacismu“. Mediální

průvodce s názvem „Kritika fotografií“ kriticky zkoumá zdroje informací v podobě vybraných fotografií ze stálé výstavy a uvádí je do historického kontextu.

Příklady seminářů

Spoluúčast správy města na nacistických zločinech: Seminář „Veřejná správa a zodpovědnost“

„Dá se říct, že naše správa města jeden ze zákonů vydaných národně socialistickou vládou interpretovala a vykonávala v národně socialistickém smyslu.“

(městský syndikus Dr. Josef Zink, 1933)

Veřejná správa hrála při etablování a posílení nacistického režimu důležitou roli. Navzájem koordinované správní úřady nejenže se řídily pokyny „shora“, ale často je v uspěchané poslušnosti ještě zostřovaly. Seminář „Veřejná správa a zodpovědnost“ účastníkům poskytuje informace o strukturách a o způsobu práce mnichovské městské správy a o tom, jakým způsobem se správa města podílela na zločinech v době nacistické nadvlády. Účastníci dostanou k dispozici dokumenty a fotografie a s jejich pomocí v malých skupinách zpracovávají různá témata jako například, role nacistického primátora Karla Fiehlera, struktura a úkoly městské pokladny, „arizace“ jakožto správní akt založený na dělbě práce, deportace mnichovských Židů a denacifikace po roce 1945. Na základě historických pramenů účastníci semináře hledají odpovědi na otázku, jak lze vysvětlit, že tolik pracovníků veřejné správy bylo ochotno podílet se na nacistických zločinech. Zkoumají se při tom jak ideologické předpoklady, tak i jejich osobní motivy. Pozornost je věnována také strukturám, které těm, kteří se zapojili, umožnily převzít ve svém každodenním pracovním životě iniciativu a vykonávat pokyny, aniž by byli konfrontováni s důsledky svého jednání nebo aniž by za ně museli převzít zodpovědnost. Na závěr probíhá diskuze o tom, jaký význam mají získané poznatky pro vlastní odbornou praxi účastníků semináře.

Tento seminář je nedílnou součástí školení „Viel-falt schlägt Einfalt“ (Rozmanitost vítězí nad jednoduchostí), které musí absolvovat ti, kdo mají zájem pracovat pro město Mnichov. Několikrát ročně se seminář koná pro studenty duálního studijního oboru Public Management a pro mladé státní úředníky na takzvané 3. kvalifikační úrovni.

Jak dětem přiblížit obtížné téma? Čtení z knihy pro děti „Setkání s Anne Frankovou“

„To, že nesmíme ven, mě sklíčuje přece jenom víc, než mohu vypovědět, a mám děsný strach, že nás najdou a pak zastřelí.“

(Anne Franková, 28.09.1942)

Ve škole se nacismus obvykle probírá až v 8. nebo v 9. třídě. Většina dětí se však s tímto tématem setkává mnohem dřív, ať už v rodině nebo prostřednictvím médií, kde zaznívají pojmy jako „vyloučení ze společnosti“, „pronásledování“, „válka“ nebo „Hitler“. Proto nemá smysl tuto část německých dějin před dětmi skrývat, ale mělo by se o ní mluvit. Dokumentační centrum národního socialismu nabízí ve spolupráci se spolkem Lesefüchse e.V. program pro žáky od 4. třídy. Děti v tomto věku – tedy 10 až 11 let – toho zpravidla o historii moc nevědí. Zároveň však mají o historii velký zájem, jenž je možné podpořit pomocí vyprávění, které pro ně bude pochopitelné. Předčítání z knihy pro děti spojené s diskuzí se zabývá životem židovské dívky Anne Frankové. Příběh Anne Frankové umožňuje dětem cítit se do konkrétní osoby, přiměřeně věku se věnovat tématu vyloučení ze společnosti a pronásledování a získat určité povědomí o historii nacismu.

Nejprve si děti prohlédnou fotografie Anne Frankové, aby bylo jasné, že skutečně žila. Pak následuje půlhodinové literární čtení z ilustrované knihy pro děti „Anne Franková“ od Josephine Poole. Text je působivý a není příliš dlouhý, takže děti po celou dobu udrží pozornost. Během předčítání se data-projektorem na zeď promítají ilustrace pro lepší vizualizaci. Poté probíhá diskuze o obsahu knihy. Děti mají dostatek prostoru na to, aby položily otázky nebo vyjádřily své myšlenky. Během diskuze pedagogičtí pracovníci vždy mluví tak, aby jim děti rozuměly. Kromě zprostředkování základních historických vědomostí a empatie s pronásledovanými je cílem tohoto čtení seznámit děti se základními lidskými právy a jejich významem. Pomocí práv dětí, o kterých se často žáci ve škole již učili, lze zprostředkovat, jak minulost souvisí s přítomností.

V případě zájmu je možné literární čtení zkombinovat s prohlídkou stálé výstavy dokumentačního centra a spolu s průvodcem navštívit vybraná stanoviště. Během prohlídky se znovu naváže na témata z předchozí diskuze a dojde k propojení

s historií nacismu. Díky návštěvě výstavy si děti znovu uvědomí, že se tento příběh opravdu stal a že se jedná o „pravdivý příběh“.

Biografické přístupy

„Vyloučení ze společnosti – pronásledování – život poté, Seminární den s Ernstem Grubem“

„Když jsme vyšli za brány dětského domova, tak na nás pokřikovali a plivali na nás.“

(Ernst Grube)

Seminární den „Vyloučení ze společnosti – pronásledování – život poté“ se zabývá životním příběhem Ernsta Grubeho, rodáka z Mnichova, který byl v době nacistické nadvlády pronásledován kvůli svému židovskému původu.

Seminář je zaměřen na samostatné a participativní učení. Nejprve se účastníci v malých skupinách seznámí se životem Ernsta Grubeho. Mohou při tom využít velké množství obrazového materiálu a textů. Výsledky pak jednotlivé skupiny představí ostatním. Otázky, které zůstaly otevřené, jim pak osobně zodpoví Ernst Grube. Díky vědomostem o životě pamětníka získaným prostřednictvím

práce s historickými zdroji získává rozhovor na intenzitě.

Ernst Grube se narodil 13. prosince 1932 v Mnichově. Jeho matka Clementine, vystudovaná zdravotní sestra, pocházela ze silně věřící židovské rodiny z Darmstadtu. Otec, Franz Grube, pocházel z evangelické rodiny z Východního Pruska. Byl malířským mistrem a byl komunisticky orientovaný. Franz a Clementine se vzali v roce 1929 v Mnichově a narodili se jim tři děti, Werner (1930), Ernst (1932) a Ruth (1938). Rodina žila v obytném domě, který patřil Izraelské náboženské obci a nacházel se přímo vedle hlavní synagogy. Po jejím zbourání v červnu 1938 dostala rodina od města Mnichova výpověď z bytu. Otec však, jakožto jediný nežidovský nájemník, odmítl byt opustit. Jeho snahy sehnat pro rodinu nový byt zůstaly bezúspěšné. Když se situace stále více zhoršovala – poté co jim vypnuli vodu, elektřinu a plyn – odvedli rodiče Ernsta a jeho sourozence do židovského dětského domova v ulici Antonienstraße. Několik dalších let museli tedy sourozenci žít odděleně od svých rodičů. Po uzavření domova se v roce 1942 dostali do „židovského tábora“ Milbertshofen a Berg am

Laim. Od roku 1943 žili opět s rodiči v různých bytech. Jelikož se jeho nežidovský otec nechtěl nechat rozvést, a tím svou rodinu chránil, mohli Ernst, jeho sourozenci a jeho matka ještě nějakou dobu zůstat v Mnichově. V únoru 1945 však přece jen byli deportováni do koncentračního tábora Terezín. Otec zůstal v Mnichově. 8. května 1945 byli Ernst, oba jeho sourozenci a jeho matka osvobozeni Rudou armádou a vrátili se zpátky k otci do Mnichova. Ernst se vyučil malířským mistrem, později si dodělal maturitu a pracoval jako učitel na odborném učilišti. Angažoval se v politice a kvůli akci s letáky pro Komunistickou stranu Německa (KPD), která byla v roce 1956 zakázána, strávil několik měsíců ve vazbě. Počátkem 70. let dostal zákaz výkonu povolání.

Ernst Grube se stal mluvčím představenstva bavorského zemského svazu Sdružení pronásledovaných nacistickým režimem (Vereinigung der Verfolgten des Naziregimes) a místopředsedou Lagergemeinschaft Dachau e.V. Kromě toho je předsedou kuratoria Nadace bavorských památníků (Stiftung Bayerische Gedenkstätten). Od 80. let Ernst Grube jako pamětník vypráví svůj životní příběh.

„Protože jsme Sintové...“ – životní příběh Sinta Huga Höllenreina

„Pořád jsem toho ale měl plnou hlavu, každý den. Nikdy jsem neměl klid.“

(Hugo Höllenreiner)

Generace těch, kteří přežili nacistickou perzekuci a likvidační politiku, se již brzy v rámci občanského vzdělávání zabývajících se historií nacismu nebude moci osobně podělit o své vzpomínky. Vystává proto otázka, jak i nadále zachovat a předávat dál jejich autobiografická svědectví. Je tedy naším úkolem shromažďovat a zpracovávat existující zprávy a dokumenty a ve vhodných kontextech k nim umožnit přístup. Seminář „Protože jsme Sintové...“ tematizuje příběh pronásledování Sintů a Romů v období nacismu na příkladu mnichovského Sinta Huga Höllenreina.

Účastníci semináře se ve čtyřech pracovních skupinách věnují vždy jedné životní etapě Huga Höllenreina. Zdrojem materiálu jsou rodinné fotografie, citáty pronásledovaných a nacistické zákony a nařízení. Prostřednictvím analýzy textu a fotografií se kriticky pracuje zejména s diskriminujícími dokumenty nacistické perzekuční politiky.

První skupina se zabývá dětstvím Huga Höllenreina. Hugo se narodil 15. září 1933 v Mnichově. Se svými rodiči a pěti sourozenci bydlel v mnichovské čtvrti Obergiesing. Jeho otec působil jako přepravce. Již v raném věku byl Hugo konfrontován s rozšířenými předsudky vůči Sintům a Romům. Sociální diskriminaci stále častěji doprovázelo rasově motivované pronásledování. Jakožto „Artfremde“ („ti cizí“) bylo Sintům a Romům na základě norimberských zákonů z roku 1935 odepřeno říšské občanství.

Druhá pracovní skupina se zaměřuje na roky 1943 až 1945. Ráno 8. května 1943 mnichovští policisté zatklí Höllenreinerovi v jejich bytě. O pět dní později byli deportováni do „cikánského tábora“ Osvětim-Březinka. Hugo, jeho rodiče a sourozenci pře-

» Od února 2016 připomíná pamětní deska na Vysoké škole hudby a divadla v Mnichově, bývalá budova tzv. "Führerbau", podepsání Mnichovské dohody 29. září 1938. Foto: Michael Nicolay/Simone Kern

žili vícero koncentračních táborů. 36 členů jejich rodin však bylo zavražděno. Účastníci semináře pracují s dokumenty a s výpověďmi popisujícími deportaci rodiny a životní podmínky v koncentračních a vyhlazovacích táborech Osvětim-Březinka, Ravensbrück, Mauthausen a Bergen-Belsen. Třetí skupina se věnuje období po osvobození a po návratu rodiny do Mnichova: složité finanční situaci, psychickým a fyzickým následkům věznění v koncentračním táboře, jakož i nadále trvající diskriminaci německými spolkovými úřady. Hugovi Höllenreinerovi se i přes celou řadu překážek podařilo vybudovat si nový život. Stejně jako mnoho dalších i on, zprvu však bez úspěchu, usiloval o to, aby společnost uznala, že to, co prožil, bylo nespravedlivé a také bojoval o odškodnění.

» Königsplatz 1936, © Bavorská státní knihovna/obrazový archiv (BSB_hoff_14387)

Tématem čtvrté skupiny je působení Hugo Höllenreina v roli pamětníka: Kdy a proč prolomil několik desítek let trvající mlčení? Od roku 1993 při besedách vyprávěl svůj příběh a poskytoval rozhovory. Hugo Höllenreiner zemřel 10. června 2015 ve věku 81 let v Ingolstadtu.

Závěr dne patří desítky let trvajícímu boji Sintů a Romů o adekvátní formu vzpomínání na toto rasové pronásledování. Na základě aktuálních zpráv si účastníci semináře uvědomí, jak toto historické téma souvisí se současností. Hovoří se při tom nejen o útocích a nadále trvající diskriminaci Sintů a Romů, ale i o protestech proti těmto případům a zároveň také o úspěších Centrální rady německých Sintů a Romů v boji proti ostrakizaci a diskriminaci.

„Jeho stíny, mé obrazy“. Rozhovor s pamětníkem Jensem-Jürgenem Ventzkim

„Od té chvíle mi bylo jasné, že můj otec o tom, co se stalo, nejenže věděl, ale že se na tom i sám podílel.“

(Jens-Jürgen Ventzki)

Besedy s pamětníky, kteří přežili nacistickou perzekuci, jsou již desítky let nedílnou součástí naší kultury vzpomínání a občanského vzdělávání. Na rozhovory s pachatelkami a pachateli, respektive s jejich potomky se pozornost zaměřila až v poslední době. Jens-Jürgen Ventzki je jedním z mála, kdo se kriticky a otevřeně zabývá svou rodinnou historií v období nacismu. Otázku, jak přistupovat ke (spolu)pachatelství členů vlastní rodiny, si Jens-Jürgen Ventzki položil v roce 1990, když navštívil výstavu ve Frankfurtu nad Mohanem a na dokumentu, v němž se řešilo další použití oblečení zavražděných Židů z vyhlazovacího tábora Chelmno, bez jakýchkoli pochybností poznal rukopis svého otce. Jeho otec, Werner Ventzki, byl za války starostou v polském městě Lodž (polsky Łódź), jež leželo na území okupovaném nacisty. Ve své funkci měl na starost také správu tamějšího ghetta. O práci Wernera Ventzkiho, o jeho pravomocích a konkrétních úkolech, které souvisely s úřadem starosty, se v rodině ani po skončení války nikdy nemluvalo. Teprve v roce 2001 Jens-Jürgen Ventzki prolomil desítky let trvající mlčení a začal zkoumat aktivity svého otce v době nacismu. Nelehký proces svého pátrání a jeho výsledky představil v roce 2011 v knize „Seine Schatten, meine Bilder“ (Jeho stíny, mé obrazy).

Dokumentační centrum národního socialismu společně s Jensem-Jürgenem Ventzkim připravilo seminář pro vyšší ročníky gymnázia a pro dospělé. Na základě fotografií, dokumentů a vzpomínek Jens-Jürgen Ventzki líčí životní cestu svého otce jakožto vedoucího župního úřadu, říšského řečníka, starosty, člena Waffen-SS a později úředníka ve Spolkové republice Německo. Poté mají účastníci semináře možnost klást otázky, na které Jens-Jürgen Ventzki velmi otevřeně odpovídá, i když jsou někdy velmi osobní a bolestivé: Jaký dopad mělo jeho pátrání na vztah k otci, dokud byl ještě naživu? Nahlížel pak na svého otce jinak? Je možné v něm ještě vidět toho stejného milujícího otce, když člověk ví, že se v letech 1933 až 1945 podílel na nacistických zločinech? Jak toto pátrání ovlivnilo život rodiny? Vyvolalo to konflikty mezi sourozenci? Povzbudil ho někdo? Pokud ano, kdo?

Mimořádně reflektovaný přístup Jense-Jürgena Ventzkiho ke svým „dvěma otcům“ a jeho otevřený způsob vypořádání se s vlastní rodinnou historií na účastníky vždy velmi zapůsobí. Během rozhovorů je jasné vidět, že dochází ke spuštění nejrůznějších myšlenkových procesů a k povzbuzení účastníků semináře, aby se zajímali o historii své rodiny v období nacismu.

Mnichovská dohoda

Stálá výstava tematizuje také Mnichovskou dohodu, která byla podepsána v září 1938 v tehdejší v budově zvané „Führerbau“.

V létě 1938 Hitler vyhlásil „sudetskou krizi“, kterou sám vyvolal, a pod výhrůžkou války požadoval začlenění Sudet do Říše. 29. a 30. září 1938 zástupci Německa, Velké Británie, Francie a Itálie podepsali Mnichovskou dohodu. Československo tak bylo donuceno část svého území obývaného převážně sudetskými Němci postoupit hitlerovskému Německu.

Obsazení Sudet proběhlo od 1. do 10. října 1938. Anglie a Francie věřily, že tato dohoda zajistí mír a garantovaly, že zbytek československého státu zůstane zachován. Již v březnu 1939 však německá vojska vpochodovala do takzvaného „zbytkového Česka“ a obsadila Prahu.

Individuální nabídky pro skupiny

Skupiny mají možnost nechat si sestavit individuální program. Po domluvě pro Vás rádi připravíme i nabídku k Mnichovské dohodě a jejím důsledkům.

Thomas Rink

Dokumentace Obersalzberg

Idyla a zločin – s Obersalzbergem je spojeno obojí. Horský hřbet nad Berchtesgadenem je dnes oblíbeným výletním cílem. Alpská atmosféra a horské panorama sem každoročně lákají statisíce návštěvníků. První turisté sem zamířili již na konci 19. století a díky tomu se z malé horské zemědělské obce stala rekreační oblast. V roce 1923 tuto idylku navštívil také Adolf Hitler. V následujících letech sem zavítal ještě několikrát a v roce 1928 zde našel svůj druhý domov v domě Wachenfeld (Haus Wachenfeld), který nechal v letech 1935/36 přebudovat na reprezentativní rezidenci Berghof. Celkem Hitler v Obersalzbergu strávil zhruba čtvrtinu období své vlády. Ve zdejší panenské alpské krajině se prezentoval jako lidový kancléř a milý občan. Miliony fotografií v tomto duchu byly otištěny v novinách, na pohlednicích nebo jako sběratelské kusy a dodnes zachycují image příjemného místa, kam se říšský kancléř jezdil rekreovat.

Za tím vším se skrývá skutečnost, že Obersalzberg byl druhým sídlem vlády nacistického režimu. V Hitlerově bezprostředním sousedství vlastnili nemovitosti Hermann Göring, Martin Bormann a Albert Speer. Do sídel v této oblasti se přestěhovali i Heinrich Himmler, Hans-Heinrich Lammers a další. Nacistické vedení v Obersalzbergu učinilo celou řadu rozhodnutí, která zpečetila konec demokracie v Německu, vedla k vyhlazovací válce a k vyvraždění milionů lidí – počínaje zrušením odborů v roce 1933, přes napadení Polska v roce 1939, až po deportaci maďarských Židů do Osvětimi v roce 1944. Prostředí hor Hitler zároveň využíval k tomu, aby se před státními hosty ukázal jako mocný vládce. Obersalzberg hrál ústřední roli například v sudetské krizi v roce 1938. Začátkem září tu Hitler Konradu Henleinovi, vůdci Sudetoněmecké strany, přislíbil válku. O pár dní později do Berghofu přicestoval britský ministerský předseda Neville Chamberlain, aby válce zabránil. Výsledkem jednání byla Mnichovská dohoda, na jejímž základě bylo Československo, jehož zástupci však k jednání v Mnichově nebyli přizváni, donuceno odstoupit svá pohraniční území, tzv. Sudety, Německu. Příslušný zákon o „opětovném sjednocení sudetoněmeckých území s Německou říší“ (Gesetz über die Wiedervereinigung der sudetendeutschen Gebiete mit dem Deutschen Reich) přijal Hitler 21. listopadu 1938 v Berchtesgaden.

Potřebná infrastruktura pro sídlo vlády v Alpách vznikala od roku 1933. Původní horská obec musela ustoupit ve prospěch „vůdcovi uzavřené oblasti“ s obytnými budovami pro vysoce postavené nacistické funkcionáře, s kasárnami a účelovými stavbami. Na obrovské množství stavebních prací firmy zpočátku využívaly dobrovolné pracovní síly, později – zejména při stavbě komplexu bunkrů o délce 6,2 kilometrů – nuceně nasazené dělníky ze všech zemí okupovaných Německem. Drtivá většina z nich pocházela z bývalého Československa, v té době tedy z „říšského Protektorátu Čechy a Morava“. Přestože podmínky na Obersalzbergu byly lepší než jinde, i tak se jednalo o práci z donucení, kdy nebyla možnost svobodně se rozhodovat a těm, kteří se nějakým způsobem provinili, hrozily kruté tresty. Muži a ženy z protektorátu museli v regionu v okolí Berchtesgadenu vykonávat nucené práce v obchodech, v zemědělství, v domácnostech nebo v kamenolomech. České ženy musely prostituovat v bordelu pro zahraniční pracovníky na úpatí Obersalzbergu.

Koncem dubna 1945 spojenci bombardovali Obersalzberg a začátkem května Berchtesgaderskou kotlinu osvobodili. Od konce války pozůstatky stavby v někdejší uzavřené oblasti lákaly návštěvníky z Německa i ze zahraničí. Místní obyvatelé tento vývoj vnímali se smíšenými pocity. Na jednu stranu mnoho komunálních a státních politiků chtělo, aby historie tohoto místa ustoupila do pozadí, na druhou stranu je těšily lukrativní obchody, které s touto historií souvisely. Oficiálně se mělo navázat na tradici cestovního ruchu před rokem 1933, kdy sem hosté jezdili jen díky zdejší krásné krajině. V reakci na tlak amerických okupačních sil nechala bavorská státní vláda v roce 1952 vyhodit trosky Berghofu do povětří a na oplátku bylo tomuto zemskému okresu umožněno přeměnit dům Kehlsteinhaus (známý spíše pod svým neoficiálním názvem Orlí hnízdo), který si v roce 1938 nechal Hitler na vrcholu hory postavit, na lukrativní pamětihodnost s příjezdovou cestou pro autobusy a hostincem. Historické „informace“ davům turistů poskytovaly jen lesklé brožury s obrázky Hitlera a další pochybné suvenýry. Národní a mezinárodní kritika, která se ozývala již od počátku 50. let, na tom nic nezměnila. K zásadní změně došlo, až když odtud v roce 1996 odešla americká armáda, která v bývalých nacistických budovách od roku 1947 provozovala rekreační středisko pro své vojáky. Svobodný stát

» Dokumentace Obersalzberg, průčelí, Foto: Karin Wabro
© Institut für Zeitgeschichte München – Berlin

Bavorsko se v rámci dvoupilířového konceptu rozhodl podporovat nejen cestovní ruch, ale zároveň věnovat pozornosti i nacistické historii tohoto místa.

Dokumentace Obersalzberg, místo vzdělávání a paměti, otevřela své brány v říjnu 1999. Během dvaceti let navštívily výstavu mnichovského a berlínského Institutu pro soudobé dějiny více než tři miliony návštěvníků. Asi třetina pocházela ze země, v nichž se nemluví německy, a mnoho z nich bylo z České republiky. V současné době se na Obersalzbergu staví nová, větší budova, do níž se přesune nově koncipovaná stálá expozice „Idyla a zločin“.

Bližší informace

Ubytování

CVJM Hintersee

Am See 61, 83486 Ramsau

Tel.: +49 (0)8657 98870

E-Mail: hintersee@cvjm.de

Web: www.hintersee.de

Jugendherberge Berchtesgaden

Struberberg 6, 83483 Bischofswiesen

Tel.: +49 (0)8652 94370

E-Mail: berchtesgaden@jugendherberge.de

Web: www.jugendherberge.de/

jugendherberge/berchtesgaden-656

Příjezd veřejnými dopravními prostředky

Z Mnichova, Vídně a Salzburgu se do Berchtesgadenu můžete dostat vlaky německé společnosti Deutsche Bahn AG (DB) nebo rakouského národního dopravce Österreichische Bundesbahnen (ÖBB).

Web: www.reiseauskunft.bahn.de
www.fahrplan.oebb.at

Z hlavního nádraží v Berchtesgadenu jezdí autobusová linka společnosti RVO číslo 838 „Berchtesgaden – Dokumentation – Buchenhöhe – Christophorusschule“ až na zastávku „Dokumentation“.

Web: www.rvo-bus.de/oberbayernbus/view/mdb/kursbuch/mdb_312373_838_300520.pdf

Turistické cíle v regionu

Berchtesgadener Land Tourismus GmbH
www.berchtesgaden.de

Kontakt

Dokumentation Obersalzberg

Salzbergstr. 41, 83471 Berchtesgaden

Tel.: +49 (0)8652 947960

Fax: +49 (0)8652 947969

E-Mail: info@obersalzberg.de

Web: www.obersalzberg.de

Web: www.facebook.com/doku.obersalzberg

Web: www.instagram.com/doku.obersalzberg

Vzdělávací nabídka

Dokumentace Obersalzberg nabízí širokou vzdělávací nabídku. Ze 170 000 návštěvníků, kteří k nám za rok zavítají, se jedna čtvrtina zúčastní prohlubujících programů. Zhruba 1000 skupin ročně absolvuje komentovanou prohlídku výstavy nebo využije několikahodinových nabídek vzdělávacího oddělení. Naše formáty jsou určené různým cílovým skupinám a kromě žáků a studentů jsou vhodné i pro vzdělávací instituce a pro skupiny z řad policie a armády. Prohlubující program workshopů a seminářů se skládá ze samostatných modulů, což umožňuje přizpůsobit obsah a metody potřebám konkrétní skupiny. Nejmenší stavební jednotkou je standardní prohlídka, která poskytuje přehled o stálé výstavě a o bunkru. V případě hlubšího zájmu lze zvolit tři tematická

zaměření, která umožňují seznámit se s historií Obersalzbergu a národního socialismu prostřednictvím různých přístupů a perspektiv.

„Co si počít s Berghofem a jeho okolím?“

Vůbec nic, zřít tu druhé muzeum, památník nebo otevřít McDonald's – nebo jinými slovy nechat být, zabývat se historií, uctít památku nebo pro Berghof najít úplně jiné využití? Debaty o tom, jak přistupovat k nacistické minulosti, se často projevují na konkrétních místech a každá generace se k nim znovu vrací. Výchozím bodem workshopu je Berghof; místo, kde dříve stávala Hitlerova rezidence na Obersalzbergu. Zde je možné lépe pochopit a shrnout procesy vyjednávání týkající se nacistické historie, které probíhaly po roce 1945. Přitom je napínavé, že situace na Obersalzbergu je nerozhodná. Berghof byl na konci války zničen, pozůstatky stavby byly v roce 1952 vyhozeny do povětří, oblast byla znovu zalesněna a dnes se tu nachází jen cedule, díky níž je možné toto místo identifikovat. Zároveň sem proudí davy turistů a pro různé aktéry má toto místo různý význam – včetně neonacistů a konzervativců. Zaznívá tedy mnoho kritických hlasů, ale řešení stále neexistuje – pokud vůbec existuje jedna jediná správná cesta. Jak se lze bránit pravicově smýšlejícímu publiku? Kdo by měl mít právo o tomto místě rozhodovat? Smí se v rámci propagace tohoto místa zmiňovat, že tu žil Hitler, nebo by se to mělo zamlčovat? Jak se svou historií nakládají jiná místa? Na základě prohlídky pozemku, kde dříve stával Berghof, a seznámení se s tím, jakým způsobem se tato oblast v současné době využívá, se workshop diskurzivně přibližuje konceptům možných řešení, o kterých se na závěr v malých skupinách diskutuje a která se vizualizují. Cílem workshopu je zvýšit povědomí účastníků o tom, jak společnost zachází s historií, a objasnit význam nacistické minulosti pro současnost.

„Po stopách historie prostřednictvím dobových fotografií“

Workshop je zaměřen na kontextualizaci a dekonstrukci fotografií, k níž dochází na příkladu snímků, které zachycují Adolfa Hitlera v Obersalzbergu a které se v období nacismu publikovaly ve velkém. Je možné položit si otázku, jaké asociace měly fotografie v lidech vyvolávat a jaké mělo být jejich sdělení a zároveň je možné zabývat se jejich technickou stránkou. Kromě toho probíhá diskuze o jejich účinku

a jejich distribuci prostřednictvím sběratelský alb, do kterých se nalepovaly. Dochází tak k narušení jednodimenzionálního chápání propagandy a odhalení složité interakce mezi vládci, výrobci a občany státu. Dokumenty, dosud nepublikované snímky a rozhovory s pamětníky pomáhají dekonstruovat pravdivost, kterou se nám použité fotografie snaží vsugerovat. Za pomoci snímků s opačným obsahem sdělení se pak tyto fotografie zasazují do širšího kontextu, čímž dochází k narušení původně zamýšlené image. Na závěr se workshop věnuje také působení snímků po roce 1945. Cílem je díky kritickému přístupu k interpretačním vzorcům rozvíjet reflektované historické povědomí a posílit mediální kompetence nejen co se týče nacismu, ale i s ohledem na význam těchto kompetencí pro současnost.

„Prožít příběhy – zažít historii“

Účastníci mají za úkol se v malých skupinách prostřednictvím různých zdrojů z období nacismu seznámit s životními příběhy konkrétních osob. Biografie jsou úzce spjaté s historickým místem Obersalzberg a dohromady tvoří kaleidoskop tehdejší společnosti. Lze díky nim lépe pochopit různé pohledy na lidi, na mechanismy exkluze, jakož i na způsob předávání historie a umožňují zpochybnit absolutnost „reality“. Kromě poskytnutí vhledu do dějin nacismu se tento workshop díky práci s primárními zdroji zabývá také tím, jak se „tvoří“ historie a jak lze k historickým pramenům přistupovat.

Chybějící svědectví a prameny přitom představují šanci, jak zprostředkovat historii: konfrontace s bílými místy v životopisech účastníkům umožňuje vytvořit si realistický pohled na to, jakým způsobem se píšou dějiny.

Přiblížení se minulosti prostřednictvím životních příběhů umožňuje osobní a empatický přístup k historickým faktům. Účastníci pronikají do světa prezentovaných osob a mají za úkol propojit jednotlivé biografie a porovnat je se svým vlastním životem. Cílem workshopu je tedy v neposlední řadě reflektovaně prozkoumat motivy, záměry a strukturální podmínky, které lze na základě práce s biografiemi odhalit.

Široká škála biografii pachatelů, obětí a přívrženců režimu umožňuje účastníkům získat multiperspektivní a diferencovanější přístup

» Prohlídka v Dokumentaci Obersalzberg, Foto: Karin Wabro
© Institut für Zeitgeschichte München – Berlin

k historickým tématům. Tímto způsobem je možné zabránit rigidnímu stereotypnímu myšlení a uvědomit si, že při posuzování a hodnocení historie existují různé odstíny šedé, na něž je potřeba upozornit. Následující tři biografie s geografickými vazbami na Českou republiku přinášejí různé perspektivy obětí. Tři výše popsané nabídky mají podobu klasického workshopu v délce čtyř hodin, časově ani prostorově ale nejsou na tento rámec vázány. Koncepte umožňuje uspořádat několikaleté semináře či zorganizovat workshopy na jiném místě než v Dokumentaci Obersalzberg.

Příklad průběhu workshopu: „Prožít příběhy – zažít historii“

Workshop začíná devadesátiminutovou dialogicky koncipovanou prohlídkou výstavy Dokumentace Obersalzberg. Poté v seminární místnosti dochází k vytvoření společné časové osy. Na předkreslenou škálu účastníci zaznamenávají data a události, které považují za obzvláště důležité pro pochopení nacismu a jeho zločinů. Cílem je upevnit znalosti získané během prohlídky a vizualizovat průběh a souběžnost událostí. Při další práci ve skupinách tato časová osa slouží k orientaci a účastníci ji během řešerše mají dále doplňovat.

Po rozdělení do malých skupin účastníci otevřou krabice s biografiemi, v nichž kromě pracovního zadání najdou i další zdrojový materiál, jako například rozhovory s pamětníky, dokumenty, dopisy

» Workshop s fotografiemi, Foto: Karin Wabro
© Institut für Zeitgeschichte München – Berlin

a fotografie. Jedná se o reprodukce, které se, co se velikosti a materiálů týče, velmi podobají originálním pramenům. „Autentické“ zpracování těchto materiálů nejenže v účastnících probouzí zvědavost a touhu po poznání, ale zároveň samo o sobě představuje relevantní informaci pro pochopení biografie v kontextu tehdejší doby. Zkoumání poskytnutých materiálů probíhá na základě otázek z různých oblastí. V rámci bloku „Po stopách minulosti“ by se účastníci měli blíže seznámit s biografií, mimo jiné tím, že zanesou hlavní životní události do již dříve vytvořené časové osy. Tematický blok „Kontext“ si klade za cíl zasadit biografie do širších souvislostí. Pozornost je přitom věnována životním podmínkám, prostoru pro vlastní rozhodování a případným bílým místům v životopisech. Pod „Zamyšlení“ spadá kritická reflexe získaných informací, jejímž cílem je také transfer poznatků do současnosti i do vlastního života.

Workshop je zakončen fází reflexe, během níž jednotlivé skupiny prezentují výsledky své práce a probíhá diskuze. Hlavní tematické okruhy se v jednotlivých biografiích opakují a účastníci je v malých skupinách zkoumají z různých perspektiv. Tyto vzájemné přesahy jsou výchozími body pro diskusi v závěrečné fázi.

Workshop je strukturován tak, aby umožňoval konverzaci a výměnu názorů v malých skupinách. Vedoucí workshopu se aktivně zapojuje do

» Biografický workshop, Foto: Karin Wabro
© Institut für Zeitgeschichte München – Berlin

skupinové práce, upozorňuje například na klíčové otázky, objasňuje nedorozumění a podněcuje diskuze.

Karel Rádl

V Berchtesgadenu a na Obersalzbergu někdy pracovalo současně až 6000 nuceně nasazených. Původně pocházeli ze všech částí Německa, Rakouska a okupovaných československých příhraničních oblastí. Od roku 1938 probíhal nábor italských pracovníků a od 15. března 1939 Čechů z protektorátu, kteří do Berchtesgadenu původně přišli za prací dobrovolně. Když v roce 1939 začala válka, tak se jejich situace zásadně změnila, protože nyní zde byli na práci přiděleni a už si své pracoviště nemohli svobodně zvolit. Později se pro jednoduchou a nejtěžší práci na Obersalzbergu využívali převážně pracovníci ze zahraničí, většinou z tehdejšího Protektorátu, ale i z Itálie, Holandska, Polska a Estonska. Od léta 1943 dosáhla potřeba zahraničních pracovních sil z důvodu výstavby bunkru na Obersalzbergu a kvůli tomu, že němečtí dělníci museli narukovat do wehrmachtu, rekordní úroveň.

Nábor českých pracovních nasazených probíhal prostřednictvím protektorátních pracovních úřadů. Na základě příkazovacího výměru byli přiděleni k výkonu práce na určitém místě. Několik dní po vystavení tohoto výměru byli lidé většinou ve

větší skupině převezeni vlakem do Berchtesgadenu. Přesný počet českých nuceně nasazených v Berchtesgadenu lze jen odhadovat; jen na Obersalzbergu jich v letech 1943 až 1945 pracovalo několik tisíc.

Jedním z nich byl i jednadvacetiletý Karel Rádl, který musel od roku 1942 pracovat na Obersalzbergu na stavbě. Rádl byl rodákem z Domažlic a pocházel z rodiny bednářů, která byla úzce spjata s místním pivovarem. Po úspěšném dokončení reálného gymnázia v roce 1940 pracoval na stavbě silnic.

Po příjezdu do Obersalzbergu české dělníky vyzvedli zástupci místních firem a obvykle je ubytovali v táborech. Rádl nejprve pracoval jako pomocný dělník ve společnosti ARGE Obersalzberg a měl za úkol hlavně fyzicky náročné výkopové práce. Většina Čechů pracovala pro stavební firmy – vykonávali těžké práce na stavbách na Obersalzbergu, na stavbě podzemních bunkrů a také na stavbě Německé alpské stezky (Deutsche Alpenstraße). Kromě toho museli v kamenolomu Zill opracovávat růžový mramor určený pro stavbu budov na Obersalzbergu.

Nuceně nasazení bydleli v hromadných ubytovnách. Karel Rádl byl přidělen do tábora Antenberg, kde musel přebývat s dalšími 15 muži v místnosti, v níž bylo jen skromné základní vybavení. Dřevěné budovy šly v zimě jen těžko vytopit, často byly zamořené štěnicemi a chybělo tu hygienické zázemí. Také jídla byl nedostatek, obsahovalo málo živin a porce byly malé. Výdej měla na starost centrální táborová kuchyně. Potraviny a jídlo byly jen na příděl. Vítaným zpestřením stravy byly pro Karla Rádla a pro mnoho dalších dělníků potraviny, které dostávali v balíčcích z domova.

Panovaly tu těžké pracovní a životní podmínky. Většina nuceně nasazených dělníků pracovala venku na stavbách v nebezpečném horském terénu bez jakýchkoliv ochranných opatření a bez pomůcek. Při náročných stavebních pracích často docházelo i ke smrtelným nehodám. Pracovalo se 10 až 12 hodin denně, na některých pracovištích se střídala denní a noční směna. Volná byla pouze neděle nebo jeden víkend za 14 dní. Dovolanky se vydávaly pouze výjimečně jednou nebo dvakrát ročně.

Když v listopadu hodně mrzlo, Rádl kvůli nuznému oblečení a neustálé práci venku onemocněl. Díky shodě okolností a díky dobrým znalostem němčiny se mu podařilo získat místo pomocníka v kanceláři ve firmě, která měla na starost stavbu Německé alpské stezky. Nahradil tu českého pomocného kresliče, který se mohl vrátit domů. Po roce a půl byl Karel Rádl přidělen jako kreslič do stavební firmy Polensky & Zöllner.

» Karel Rádl, © Soukromý archiv Karla Rádla

Rádl se dvakrát pokusil z nucených prací utéct, po druhém pokusu byl uvězněn v Bischofswiesenu. I když se oficiálně nejednalo o pracovní výchovný tábor, panovaly zde srovnatelné podmínky. Po několika dnech byl po intervenci svého zaměstnavatele propuštěn a okamžitě převezen zpět na své pracoviště ve firmě Polensky & Zöllner. V jednom z dopisů, který Rádl napsal domů, svého zaměstnavatele posměšně nazývá 'Podvodníkem & Zlodějem'. Celkem Rádl na nucených pracích strávil téměř tři roky svého života – od října 1942 do 27. května 1945.

Po válce se Rádl vrátil domů, nejprve pracoval jako úředník na poště a později se stal ředitelem okresního poštovního úřadu v Horšovském Týně a zástupcem ředitele okresního poštovního úřadu v Domažlicích.

Jak je již zmíněno výše, kromě strukturovaného životopisu účastníci workshopu obdrží také primární zdroje. V případě biografie Karla Rádla se

jedná o dopis z roku 1945, který napsal své rodině, nahrávka vzpomínek, kterou pořídil jeho vnuk, a také různé fotografie. Dále jsou přiloženy kresby z Rádlovy sbírky, které zachycují interiér jednoho z baráků, a celá řada dokumentů z doby, kdy Rádl na Obersalzbergu vykonával nucené práce. S využitím těchto materiálů se workshop zaměřuje na zpracování úkolů a otázek v několika krocích, které na sebe nemusí nutně navazovat. Tyto otázky je třeba chápat jako úvod do diskurzu a s pomocí lektora vedou k závěrečné fázi reflexe. Níže uvádíme příklad modulů z workshopu k biografii Karla Rádla.

Po stopách minulosti

- *Prohlédněte si fotky a pozorně si přečtěte životopis*
- *Společně vyberte maximálně 6 důležitých životních událostí*
- *Umístěte tyto životní události na velkou časovou osu*

Kontext I

- *Co vám tyto prameny prozrazují o životě Karla Rádla před rokem 1942?*
- *Jaké okolnosti ho přivedly na Obersalzberg?*
- *Proč na Obersalzbergu pracoval tak velký počet dělníků?*

Kontext II

- *Jaké byly pracovní podmínky dělníků na Obersalzbergu?*
- *Jaké měli dělníci na Obersalzbergu možnosti zlepšit svou složitou životní situaci nebo si dokonce zajistit, aby přežili?*
- *Jaké stopy po dělnících je možné ještě dnes na Obersalzbergu najít? Co nám prozrazují o lidech, kteří tu pobývali?*

Zamyšlení

- *Dokonce i v odborných kruzích se ozývají kritici, kteří v souvislosti s Obersalzbergem odmítají pojem „nucené práce“. Jejich argument, že zde byly lepší podmínky než na jiných srovnatelných pracovištích, je sporný. Když si vzpomeneš na biografii Karla Rádla, hovořil(a) bys ty osobně o nucené práci? Jak bys to odůvodnil(a)?*
- *Vysvětlete svými vlastními slovy, co je nucená práce.*
- *Znáte příklady moderní nucené práce?*
- *Jaký by podle vás byl v dnešní době adekvátní způsob, jak na Obersalzbergu uctít památku nuceně nasazených?*

Felicitas Moderegger

Jezero Königssee má dlouhou turistickou tradici. Kromě hotelů a hostinců bylo jedním z oblíbených výletních cílů v regionu také koupaliště, které vedli Max a Felicitas Modereggerovi. K mnoha hostům na Königssee patřil také Adolf Hitler a jeho doprovod, kteří to sem z Obersalzbergu neměli daleko. Až do roku 1935 tato společnost ráda trávila čas u jezera a ze všeho nejraději měla hotel Schiffmeister. Koupaliště Maxe a Felicitas Modereggerových bylo hned vedle. Zatímco ona jakožto židovka musela trpět v důsledku nacistického pronásledování, nacističtí vůdci si nedaleko odtud dopřávali kávu a dezert nebo si užívali výlet po jezeře.

Felicitas pocházela z Opole ve Slezsku a pracovala v Berlíně, když se během dovolené na Königssee seznámila s Maxem. V roce 1920 se vzali a o dva roky později se jim narodil syn Rolf. Na živobytí si Modereggerovi vydělávali příjmy z koupaliště a z obchodu se dřevem, byli součástí zdejší vesnické komunity a svého syna Rolfa vychovávali v katolické víře.

Když se k moci dostali nacisté, musela Felicitas kvůli svému židovskému původu stále častěji čelit útokům a nakonec byla z obce vyhnána. Rozhodující roli přitom sehrál dopis rekreaanta z Dortmundu, který poslal do časopisu „Der Stürmer“. Tento štvavý plátek byl známý svým radikálním antisemitismem a dopisy čtenářů předával policii a straně. V rubrice „Lieber Stürmer“ byly zveřejňovány dopisy, jejichž odesílatelé hanobili lidi ve svém okolí. Turista, člen SA, pravidelně navštěvoval jezero Königssee a židovští návštěvníci ho už roky obtěžovali. Ve svém dopise dal průchod své nenávisti vůči Židům. Ačkoliv jeho dopis nebyl otištěn, byl předán k přezkoumání místnímu oddělení NSDAP, které vše ohlásilo na vyšší místa.

Na podzim roku 1938 začalo okresní vedení NSDAP na Modereggerovi vyvíjet nátlak a donutilo Maxe, aby podepsal předem připravené závazné prohlášení: měl svou vlastní manželku z koupaliště vyloučit. V dokumentu se o Felicitas mluví jako o Schlesinger, což bylo její dívčí jméno, a její manželství s „árijskem“ je tudíž ignorováno. Nacistická rasová politika „smíšená manželství“ zakazovala. Stávající manželství byla sice tolerována, manželé ale byli často šikanováni a uráženi. Max Moderegger toto prohlášení nakonec podepsal.

Během Křišťálové noci z 9. na 10. listopadu 1938 byla Felicitas Moderegger donucena opustit svůj domov a rodinu. Nejprve našla útočiště v Mnichově, v dubnu 1939 uprchla do Nizozemska a odtud se chystala odjet do Jižní Ameriky. Kontakt s rodinou na Königssee v té době udržovala prostřednictvím dopisů.

V roce 1944 byla Felicitas Moderegger v Nizozemsku zatčena. Zpočátku byla internována v tranzitním táboře Westerbork a pak byla deportována do terezínského ghetta. Felicitas Moderegger přežila a po skončení války se vrátila na Königssee.

Poté, co byla Felicitas Moderegger ze Schönau vyhnána, vedli její manžel Max a syn Rolf Moderegger koupaliště dál sami. Nátlak na Maxe, aby se rozvedl, zůstal velký. Max to však po celá léta odmítal a až do své smrti v prosinci 1944 stál při své manželce. Felicitas Moderegger se o smrti svého muže dozvěděla, až když se v létě 1945 vrátila domů. V 50. letech spolu se synem emigrovala do Argentiny.

Po stopách minulosti

- *Prohlédněte si fotky a pozorně si přečtěte životopis*
- *Společně vyberte maximálně 6 důležitých životních událostí*
- *Umístěte tyto životní události na velkou časovou osu*

Kontext I

- *Kdo byla Felicitas Moderegger? Co jste se o ní a její rodině před rokem 1933 dozvěděli?*
- *Kdy a jak se pro rodinu Modereggerových na Königssee změnila situace? Proč svůj dům prodali?*
- *S jakými formami diskriminace a vyloučení židovského obyvatelstva ze společnosti byla rodina Modereggerových konfrontována?*

Kontext II

- *Co se vám na výstavě a díky poskytnutým materiálům podařilo zjistit o táboře Westerbork a o Terezíně?*
- *Co místní obyvatelé museli vědět o zmizení Felicitas Moderegger?*
- *Nacismus skončil v roce 1945. Co Felicitas Moderegger a mnoho dalších přeživších přimělo ještě v roce 1950 k emigraci?*

Zamyšlení

- *Bez udavačů a bez pomoci obyvatel by vyloučení ze společnosti, zbavení občanských práv a nakonec i vyvraždění velké části židovského obyvatelstva byly nemyslitelné.*
- *Proč někteří pachatelům pomáhali? Proč před tím jiní přivírali oči?*
- *Proč hrstka lidí obětem pomáhala?*
- *Jakým způsobem bylo možné rodině Modereggerových pomoci?*

» Felicitas a Rolf Modereggerovi, © Conrado Moderegger

Arthur Eichengrün

Obersalzberg byl po dlouhá desetiletí letním sídlem Arthura Eichengrüna, chemika a fyzika, známého svými průlomovými vynálezy, mezi něž mimo jiné patří aspirin, lék proti bolesti. Na Mitterwurflenu, skromné usedlosti tohoto bohatého muže ze severního Německa, ho často navštěvovaly děti z okolních statků.

Narodil se v roce 1867 v Cáchách, byl synem obchodníka a vystudoval chemii, mineralogii a fyziku a ve 21 letech získal v Erlangenu doktorát. V roce 1894 se Arthur oženil se svou první manželkou Elizabeth, s níž měl čtyři děti. Ve stejném roce se také oficiálně vzdal židovské víry.

Ve 28 letech začal Eichengrün pracovat ve firmě na výrobu barev Ferdinand Bayer & Co a v roce 1895 zde převzal vedení farmaceuticko-vědecké laboratoře. V roce 1908 si založil svou vlastní firmu „Cellon-Werke“ a v následujících letech se mu

podařilo velmi zbohatnout, což mu v roce 1915 umožnilo spolu se svou druhou manželkou Madeleine Eichengrün koupit na Obersalzbergu usedlost Mitterwurflenu, kterou využíval jako své letní sídlo. V prázdninovém domě na Obersalzbergu to hodně žilo a rodina Eichengrünů byla v sousedství oblíbená. Vzájemné vztahy byly přátelské a místní děti i později vzpomínaly na bohaté dětské oslavy narozenin.

Idylka skončila v roce 1928, když si Adolf Hitler v těsném sousedství pronajal dům Wachenfeld.

Rodina Eichengrünových byla nyní stále častěji napadána, většinou anonymně. Ve své schránce nacházeli výhrůžné dopisy a v jednom z nich stálo: „Židy postavíme před lidový soud a dáme jim co proto.“ V dubnu 1932 dcera Hille Eichengrün dům prodala.

V důsledku nacistického režimu se životní podmínky Artura Eichengrüna postupně zhoršovaly. V roce 1935 musel do firmy přibrat „árijského“ společníka, zpočátku si ale ještě udržel svou pozici hlavního vedoucího. V roce 1937 byl však nakonec donucen „Cellon-Werke“ prodat. Skutečnost, že se Arthur v roce 1894 oficiálně vzdal židovské víry, nacisty vůbec nezajímala. Ve velmi krátké době musel Eichengrün zaplatit 96 000 říšských marek a platit pak musel ještě několikrát. V roce 1942 ve své závěti napsal: „Tímto způsobem jsem státu odevzdal, respektive dal do zástavy asi 220 000 říšských marek a příčinou této ztráty byla jen a pouze má rasová příslušnost.“

V roce 1942 se Arthur dopustil závažné „chyby“: od roku 1939 se v Německu všechny osoby židovského vyznání musely podepisovat druhým křestním jménem, muži „Izrael“, ženy „Sara“. Když Arthur v roce 1942 podepsal jeden ze svých patentů, zapomněl jméno „Izrael“ uvést. Předseda říšského patentového soudu Klauer si této „chyby“ všiml a nahlásil ji. Koncem roku 1943 byl proto Eichengrün na čtyři měsíce uvězněn. V roce 1944 udělal opět stejnou chybu. Jakožto 76letý diabetik byl tedy znovu zatčen a deportován do ghetta v Terezíně. I přes svůj pokročilý věk a řadu nemocí Arthur Eichengrün pobyt v koncentračním táboře přežil. Zemřel 23. prosince 1949 v Bad Wiessee.

Po stopách minulosti

- *Prohlédněte si fotky a pozorně si přečtěte životopis*
- *Společně vyberte maximálně 6 důležitých životních událostí*
- *Umístěte tyto životní události na velkou časovou osu*

Kontext I

- *Jak vypadal život rodiny Eichengrünových na Obersalzbergu?*
- *Jaký vztah měli Eichengrünovi se svými sousedy na Obersalzbergu? Popište jednu příhodu.*
- *Kdy a jak se pro rodinu Eichengrünových na Obersalzbergu změnila situace? Proč svůj dům prodali?*

Kontext II

- *Jak se změnil život lidí na Obersalzbergu po roce 1933?*
- *Co se v období nacismu stalo s původními obyvateli a s jejich domy na Obersalzbergu?*
- *Najděte příběh Johanna „Hansla“ Brandnera. Co se v jeho případě stalo?*

Zamyšlení

- *Proč byl Arthur Eichengrün zatčen?*
- *Proč nacisté zavedli označení pro Židy?*
- *S jakými formami diskriminace a vyloučení židovského obyvatelstva ze společnosti byla rodina Eichengrünových ještě bezprostředně konfrontována? Uveďte tři příklady.*
- *Znáte podobné příklady ze současnosti?*

Kromě vzdělávací nabídky pro skupiny se na vzdělávací oddělení mohou obrátit studenti a žáci, kteří dělají rešerši pro své seminární nebo diplomové práce související s historií Obersalzbergu. V kooperaci se vzdělávacím oddělením Dokumentace Obersalzberg je také možné zrealizovat několik semestrové projekty na individuálně zvolené téma. Individuálně lze dohodnout a přizpůsobit také kurzy dalšího vzdělávání pro učitele a další multiplikátory z oblasti vzdělávání.

Pro školní třídy, které se rozhodnou navštívit Dokumentaci Obersalzberg na vlastní pěst, jsou k dispozici pracovní materiály určené na

» Arthur Eichengrün, © Ulrich Chaussy

přípravu a následné zpracování, jakož i materiály k výstavě.

Těmito nabídkami Dokumentace Obersalzberg nejenže zvyšuje transparentnost, ale také úspěšně působí proti vytváření nových a reprodukci starých mýtů. Především však využívá příležitosti toto historické místo paměti úspěšně využít v rámci občanského vzdělávání. Tyto nabídky, které se neustále rozšiřují a aktualizují, nejsou určeny pouze zájemcům z regionu a z Německa, ale i mezinárodnímu publiku.

Mezinárodní skupiny by se měly pokud možno včas obrátit na vzdělávací oddělení Dokumentace Obersalzberg z důvodu rezervace termínu, možnosti poradenství a společné kvalitní přípravy.

Mathias Irlinger/Karin Wabro/Leonie Zangerl

III Další historická místa v České republice

Památník Ležáky

Vesnice Ležáky zažila stejný osud jako Lidice. Kvůli spolupráci obyvatelstva s československými parašutisty, kteří se podíleli na atentátu na Heydricha, byla vesnice 24. června 1942 vypálena a skoro všichni obyvatelé zavražděni. Dnes se zde nachází památník s muzeem, galerie a pietní místo.

Kontakt

Dachov 75, 539 55 Měřetice

Web: www.lezaky-memorial.cz/de/gedenkstaette/pietaetsgebiet/

Otevírací doba: duben, květen, září, říjen – úterý až neděle 9:00 – 17:00, červen, červenec, srpen – denně 9:00 – 17:00, listopad až březen – úterý až pátek 9:00 – 15:00

Vstupné: Dospělí = 30 CZK
Děti od 7 do 15 let = 20 CZK
Děti do 7 let = zdarma
Senioři od 65 let = 20 CZK

Pedagogická nabídka

prohlídky v angličtině – 500 CZK

prohlídky v češtině – v ceně vstupenky

Prohlídky je nutné předem objednat pomocí objednávacího formuláře (www.lezaky-memorial.cz/kontakt/objednavka-prohlidky) nebo telefonicky +420 469 344 179 nebo +420 739 335 734. Prohlídka trvá dvě hodiny.

Programy pro školy

- *Osudy dětí za 2. světové války – Vzdělávací program pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ, SŠ a VŠ*
- *Stopy ležácké tragédie – Vzdělávací program pro studenty středních škol*
- *Ležáky – místo mé stanice – Vzdělávací program pro žáky II. stupně ZŠ*
- *Jak se žilo v Ležákách – Vzdělávací program pro I. stupeň základního školství*
- *Kde bydlí sluníčko sedmítečné – Vzdělávací program pro MŠ a žáky 1. třídy ZŠ*

Kontaktní osoba

Kamila Chvojková

Tel.: +420 739 335 734

E-Mail: chvojkova@lezaky-memorial.cz

Národní památník 2. světové války v Hrabyni – část Slezského zemského muzea

Národní památník 2. světové války přibližuje návštěvníkům chronologický sled událostí v tehdejší Protektorátu Čechy a Morava a v cizině, ale také kulturu, hospodářství a běžný život občanů v tehdejší době. Zprostředkování probíhá pomocí autentických materiálů, které poskytli muzeu pamětníci.

Kontakt

Hrabyně 192, 747 63 Hrabyně

Web: www.szm.cz/de/category/244/ausstellungsareale-des-schlesischen-landesmuseums/gedenkstatte-des-ii-weltkriegs-hrabyne.html

Otevírací doba: duben–říjen: úterý až neděle 9:00 – 17:00, listopad: čtvrtek až neděle 9:00 – 16:00, prosinec – březen: zavřeno

Vstupné: Expozice + výstavy = 80 CZK
Expozice + výstavy (mládež do 18 let) = 40 CZK
Expozice + výstavy (rodinné vstupné) = 160 CZK
Výstavy = 30 CZK
Výstavy (mládež do 18 let) = 20 CZK
Výstavy (rodinné vstupné) = 50 CZK

Pedagogická nabídka

Národní památník 2. světové války poskytuje semináře pro žáky a studenty jak v českém, tak v anglickém jazyce.

- *Holocaust a deportace židovského obyvatelstva – vhodné pro žáky od 8. třídy, doba trvání 60 minut*
- *Několik aspektů ze života v Protektorátu Čechy a Morava – vhodné pro žáky od 8. třídy, doba trvání 50 minut. Může být přizpůsobeno i pro mladší žáky*
- *Zvířata ve válkách – vhodné pro žáky od 8. třídy, doba trvání 45 až 60 minut*
- *Ve stínu okupace – vhodné pro žáky od 8. třídy, doba trvání 60 minut*
- *Ani máslo ani sádlo – vhodné pro žáky od 8. třídy, doba trvání 60 minut*

Poplatek = 20 CZK na osobu

Kontaktní osoby

Mgr. Kamila Poláková

Tel.: +420 732 974 070

E-Mail: polakova@szm.cz

Lucie Vlková

Tel.: +420 553 775 091

E-Mail: vlkova@szm.cz (pro semináře v angličtině)

Podzemní továrna Rabštejn – Muzeum pobočného tábora Rabštejn (pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg)

Na konci roku 1942 přeložila brémská firma Weserflugzeugbau (WFG) svoji výrobu leteckých dílů do rabštejnského údolí, kde během krátké doby pracovali tisíce nuceně nasazených. V roce 1944 zde byl zřízen pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg. Vězni pracovali na stavbě podzemních štol. Dnes zde mohou návštěvníci zhlédnout výstavu o historii tohoto místa.

Kontakt

Janská v severních Čechách, okres Děčín
Výchozí bod pro prohlídky

GPS: 50°48'5.523" N/14°22'7.606" O

Web: www.podzemirabstejn.cz/de

otevírací doba: otevřeno celoročně – nejpozději den před příjezdem objednání skupiny

Vstup: dospělí = 100 CZK
děti = 50 CZK

Pedagogická nabídka

Prohlídky pro minimálně osm lidí s objednáním předem

Kontaktní osoby

VI. Pešek

E-Mail: danusepeskova@seznam.cz

Tel.: +420 732 850 351

K. Hunčovský

E-Mail: karelhuncovsky@seznam.cz

Tel.: +420 775 862 485

Tvrz Hanička

Tvrz Hanička tvořila díl opevňovacího systému, který byl ve 30. letech vystaven na německo-československé hranici, ale po Mnichovské dohodě byl v říjnu 1938 bez boje přenechán německé armádě. Od roku 2006 je tato bývalá tvrz kulturní památkou. Dnes se zde nachází výstava, která se zabývá historií tohoto místa, hraničním opevněním a československou vojenskou historií.

Kontakt

Asi 5 km od Rokytnice v Orlických horách, přímo na česko-polské hranici v blízkosti Panenská pole – Hanička.

Tel.: +420 491 616 998

+420 736 752 218 (ředitel muzea)

E-Mail: tvrzhanicka@seznam.cz

Web: www.hanicka.cz

Otevírací doba

květen, červen, září, říjen, sobota od 9:30 do 15:00 (prohlídky v každou celou hodinu), neděle a svátky od 9:30 do 14:00 (prohlídky v každou celou hodinu), červen v týdnu, pondělí zavřeno, úterý – pátek od 9:30 do 14:00 (prohlídky v 10:00, 12:00 a 14:00), červenec-srpen, pondělí zavřeno, úterý – neděle od 9:30 do 17:00 (prohlídky v každou celou hodinu)

Vstupné: dospělí = 75 CZK
děti od 6 let = 55 CZK
třídy = 20 % sleva

Pedagogická nabídka: prohlídky je možné objednat i mimo otevírací hodiny. Prohlídka trvá 80 minut.

IV Příloha

Časová osa 1918 – 1945

Poznámka

Pomocí různých stylů písma jsou označeny vývoj a události, které se týkají – převážně – Československa (netučně), Německé říše (kurzívou) nebo obou zemí (polotučně).

» **28. říjen 1918** – Vyhlášení samostatného česko-slovenského státu, který zahrnoval území Čech, Moravy a Slovenska, jež byla po staletí pod nadvládou Habsburků a byla součástí Rakouska-Uherska rozpadnuvšího se na konci 1. světové války. Nový stát měl přibližně 13,6 mil. obyvatel (1921), z toho 6,85 mil. Čechů (=50,3 %), 1,91 mil. Slováků (=14 %), 3,123 mil. Němců (=22,9 %) a také příslušníků celé řady dalších národnostních skupin, které představovaly celkem 1,73 mil. (=12,8 %).

» **listopad 1918** – Ustanoveno československé Národní shromáždění (parlament) – jako státní forma je zvolena republika založená na demokratických principech a Tomáš G. Masaryk je poprvé zvolen jejím prezidentem.

» **listopad 1918** – V Německé říši skončila 1. světová válka tzv. Listopadovou revolucí, jež vedla k pádu monarchie a k vyhlášení republiky; v lednu 1919 se konaly volby do ústavodárného Národního shromáždění, které se sešlo v únoru ve Výmaru a v červenci 1919 schválilo Ústavu Německé říše (tzv. „Výmarská ústava“).

» **1919** – V tomto období vzniká pojem „Sudetští Němci“ (podle pohraničních oblastí označovaných jako Sudety) pro lidi německé národnosti žijící v polském, československém a německém trojmezí.

» **dvacátá a třicátá léta** – „První československá republika“ byla na tehdejší dobu moderním státem, který svým občanům umožňoval politickou participaci, určitou míru sociální jistoty a svobodnou účast na veřejném životě. Na rozdíl od sousedních států zůstala demokracie zachována až do roku 1938. Po roce 1933 Československo poskytl útočiště mnohým emigrantům z Německa.

» **1926** – Vstup zástupců dvou československých německých aktivistických stran (Svaz zemědělců

a venkovských živnostníků – Bund der Landwirte a Německé křesťansko-sociální strany lidové – Deutsche Christlich-Soziale Volkspartei), které zastupovaly 70 % německy mluvících voličů, do vlády Československé republiky (německé aktivistické strany měly ve vládě zastoupení až do roku 1938).

» **1929/1930** – Počátek Velké hospodářské krize v Československu, která tíživě dolehla zejména na pohraniční území, kde převažoval spotřební průmysl a kde žili německy mluvící obyvatelé.

» **1933** – Kulminace Velké hospodářské krize v Československu.

» **30. leden 1933** – Jmenováním Adolfa Hitlera říšským kancléřem začíná v Německé říši období nacistického režimu. Během krátké doby se parlamentně demokratický vládní systém Výmarské republiky mění v totalitní diktaturu.

» **září 1933** – Zákaz a rozpuštění DNSAP (Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei) v Československu.

» **říjen 1933** – Založení Sudetoněmecké vlastenecké fronty (Sudetendeutsche Heimatsfront) v čele s Konradem Henleinem; později (1935) přejmenované na Sudetoněmeckou stranu (Sudetendeutsche Partei – SdP). Postupně se SdP stále více dostávala pod vliv Adolfa Hitlera a stala se nástrojem jeho politiky, jejímž cílem byla „likvidace Česka“.

» **květen 1935** – Parlamentní volby, ve kterých Sudetoněmecká strana získala hlasy dvou třetin německých voličů.

» **září 1935** – „Norimberské zákony“; na základě těchto zákonů byli židovští občané postupně zbaveni svých práv.

» **říjen 1935** – Zahájení stavby pohraničního opevnění pro případ války s Německem.

» **prosinec 1935** – Abdikace T. G. Masaryka během jeho čtvrtého funkčního období a volba Edvarda Beneše prezidentem.

» **12. březen 1938** – Vstup německých vojsk do Rakouska a anexe Rakouska hitlerovským Německem.

» **březen až září 1938** – Zostření agresivní německé zahraniční politiky vůči Československu doprovázené stupňujícími se požadavky SdP na československou vládu. Eskalace směrem k vojenskému konfliktu.

» **duben 1938** – Konrad Henlein představuje tzv. Karlovarský program (osmibodový program požadující autonomii pro německé obyvatelstvo v československém pohraničí/Sudetech).

» **květen 1938** – Československo vyhláší částečnou mobilizaci v souvislosti s nepokoji v pohraničí a přesuny německých jednotek k hranicím.

» **září 1938** – Sudetoněmecká strana se pokouší o ozbrojený převrat v pohraničí, který je potlačen; vyhlášení všeobecné mobilizace československých branných sil.

» **29./30. září 1938** – Uzavření Mnichovské dohody zástupci Německa, Itálie, Velké Británie a Francie – v jejím důsledku bylo k Německu po nátlaku na Československo ze strany jejích signatářů připojeno československé pohraničí s tamním převážně německy mluvícím obyvatelstvem (29 000 km² s 3,6 mil. obyvatel, z toho 719 000 příslušníků české a slovenské národnostní skupiny); Československo se však jednání přímo nezúčastnilo.

» **říjen/listopad 1938** – Obsazení postoupeného území německou armádou. Mnoho českých, slovenských, židovských, ale i opozičních německých obyvatel utíká do neobsazené části země. V okupovaných regionech dochází k honu na odpůrce připojení. Mnoho z nich je deportováno do koncentračních táborů.

» **říjen 1938** – Oficiální označení zbylého okleštěného území zní „Česko-Slovenská republika“ (období od října 1938 do března 1939 se označuje jako druhá republika).

» **říjen 1938** – Polsko získává na základě Mnichovské dohody část pohraničních území Československa (Těšínsko, část Oravy a Spiše); abdikace prezidenta Edvarda Beneše a jeho odchod do exilu.

» **listopad 1938** – Také Maďarsko získává část pohraničních území Československa (na jižním Slovensku a Podkarpatské Rusi); prezidentem zvolen Emil Hácha.

» **9./10. listopad 1938** – Říšský pogrom (tzv. Křišťálová noc) proti obyvatelstvu židovského původu; bylo zabito více než sto Židů; 26 000 osob bylo zatčeno a přemístěno do koncentračních táborů; byly zničeny, respektive zdemolovány téměř všechny synagogy a přes 7000 židovských obchodů.

» **prosinec 1938** – Národním shromážděním přijat tzv. zmocňovací zákon – vláda dle něj mohla přijímat nařízení s platností zákona (likvidace parlamentní demokracie v Československu).

» **březen 1939** – Održení Slovenska od Československa a obsazení českého zbytku republiky německým vojskem – vznik Protektorátu Čechy a Morava a jmenování bývalého německého ministra zahraničí Konstantina von Neuratha říšským protektorem; obsazení Podkarpatské Rusi Maďarskem.

» **1. září 1939** – Po útoku Německa na Polsko začala 2. světová válka.

» **září 1939** – Počátek formování československé zahraniční armády v boji proti Německu (v průběhu druhé světové války byly vytvořeny česko-slovenské zahraniční jednotky, které bojovaly po boku západních Spojenců, Rudé armády i jinde).

» **říjen 1939** – Masové demonstrace v protektorátu proti okupaci Československa u příležitosti výročí 28. října (vznik samostatného Československa v roce 1918).

» **listopad 1939** – Uzavření českých vysokých škol, poprava 9 funkcionářů studentských spolků a deportace cca 1200 vysokoškolských studentů do KT Sachsenhausen.

» **červenec 1940** – Uznání Prozatímní československé vlády v exilu Velkou Británií a zahájení výstavby exilových československých státních orgánů (prezidentem Edvard Beneš).

» **červenec 1941** – Velká Británie uznává československou zahraniční vládu v Londýně jako představitelku Československa; jedním z válečných cílů protihitlerovské koalice, jejíž součástí se československá zahraniční akce stala, je osvobození a obnovení Československa.

» **září 1941** – Jmenování šéfa Hlavního úřadu říšské bezpečnosti Reinharda Heydricha zastupujícím říšským protektorem v Čechách a na Moravě, fakticky sesazení říšského protektora Neuratha z funkce; zostření opatření, jejichž cílem byl útisk českého obyvatelstva.

» **říjen 1941** – Zahájení masových deportací obyvatelstva židovského původu z území protektorátu.

» **20. leden 1942** – *Konference ve Wannsee (Berlín): setkání ministerských úředníků a stranických funkcionářů pod vedením Reinharda Heydricha. Bodem jednání byla koordinace „konečného řešení židovské otázky“.*

» **27. květen 1942** – Provedení atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha příslušníky československé zahraniční armády za podpory domácího odboje. Heydrich zraněním krátce nato podlehl.

» **červen 1942** – Období tzv. Heydrichiády – civilního výjimečného stavu a stanného práva po atentátu na Heydricha; vyhlazení Lidic a Ležáků v rámci teroru jako odvety za atentát.

» **srpen/září 1942** – Velká Británie a Francouzská exilová reprezentace prohlašují Mnichovskou dohodu za neplatnou.

» **srpen 1943** – Dřívější ministr vnitra Wilhelm Frick se stává místo Neuratha říšským protektorem.

» **srpen 1944** – Vypuknutí Slovenského národního povstání.

» **duben 1945** – Vyhlášení Košického vládního programu – programu československé vlády ustavené v zahraničí v roce 1945 ze zástupců Londýnského i Moskevského odbojového centra, která měla být v úřadě do prvních poválečných parlamentních voleb (proklamoval například zahraničně politickou orientaci na SSSR, odejmutí občanství těm československým Němcům a Maďarům, kteří nepůsobili prokazatelně jako antifašisté, nebyli vězněni či nemuseli uprchnout za hranice; hovořil o potrestání kolaborantů a národních škůdců a o zákazu činnosti pravicových politických stran z předválečné doby, o znárodňování, konfiskací a přerozdělování majetku).

» **květen 1945** – Vypuknutí Pražského povstání i dalších revolučních vystoupení na celém území protektorátu; dokončení osvobození území Československa a zánik protektorátu; obnovení Československa; zahájení tzv. divokého odsunu německého obyvatelstva z obnoveného Československa.

» **8. květen 1945** – *Bezpodmínečná kapitulace německých vojsk; konec 2. světové války v Evropě*

» **od 1946** – Organizovaný odsun německého obyvatelstva z Československa na základě usnesení Postupimské konference.

Glosář

Denacifikační soudy

Od roku 1946 jsou výkonným orgánem denacifikace. Zavedli je Spojenci v západních okupačních zónách. V americké okupační zóně musel každý Němec starší 18 let vyplnit podrobný dotazník, který v denacifikačním soudu (Spruchkammer) vyhodnotili laici. Za denacifikační proces tedy v té době zodpovídali Němci. Rozlišovalo se pět kategorií: hlavní viníci, viníci, menší viníci, pasivní spoluúčastníci, zproštění obvinění. Testy se pohybovaly od peněžitě pokuty až k deseti letům v pracovním táboře. K odsouzení však docházelo jen zřídka.

Gestapo (tajná státní policie)

Téměř ve všech zemích Německé říše existovala před nástupem nacistů k moci v roce 1933 politická policie, jež měla za úkol potírat veškeré protistátní snahy. Organizace výslovně označená jako tajná státní policie (Geheime Staatspolizei – Gestapo) vznikla v roce 1933 v Prusku. Během několika málo měsíců se z ní stala samostatná represivní policejní složka fungující mimo ostatní tradiční jednotky. Po svém jmenování šéfem německé policie v červnu 1936 „říšský vůdce“ Heinrich Himmler centralizoval různé politické policie na území Říše a sjednotil je pod pruským označením gestapo. Úkolem gestapa bylo pronásledování protivníků nacistického režimu. Bez řádného soudního řízení posílalo gestapo lidi do vězení a koncentračních táborů, vraždilo politické vězně, cizince nasazené na nucené práce a válečné zajatce. Gestapo se významnou měrou podílelo na genocidě evropských Židů.

Koncentrační tábory (KT)

Vznikly v roce 1933 krátce po jmenování Hitlera říšským kancléřem – zpočátku pro internaci politických odpůrců, jako např. sociálních demokratů a komunistů, později také pro takzvané asociály a osoby štitící se práce (Arbeitsscheue), homosexuály, svědky Jehovovy, Sinty a Romy, sovětské válečné zajatce, odbojáře, Židy z celé Evropy a mnoho dalších. Vězni museli vykonávat těžkou fyzickou práci, především pro německý válečný průmysl. Mnoho z nich zemřelo v důsledku vyčerpání, hladu, zimy, nejrůznějších epidemií,

lékařských pokusů či týrání ze strany dozorců. SS používala pro koncentrační tábory zkratku KL (v němčině „Konzentrationslager“), dnes se v Německu používá zkratka KZ.

KSČ

Komunistická strana Československa

Mezinárodní den studentstva

Mezinárodní den studentstva, který se slaví 17. listopadu, je připomínkou studentského odporu proti německé okupaci Československa v roce 1939. Během demonstrace 28. října 1939 – u příležitosti výročí vzniku samostatného Československa – byl do břicha postřelen student Jan Opletal a 11. listopadu svému zranění podlehl. Pohřební průvod, kterého se zúčastnily tisíce studentů, se změnil v protinacistickou demonstraci, kterou nacistický režim brutálně potlačil. Bylo zatčeno více než 1200 studentů. 17. listopadu 1939 bylo bez soudního rozsudku devět studentů popraveno a 1140 studentů bylo převezeno do koncentračního tábora Sachsenhausen poblíž Berlína.

Tehdejší Mezinárodní studentská rada v Londýně poprvé vyhlásila International Students' Day v roce 1941; její nástupnické organizace v této tradici pokračují dodnes a připomínají tak společenskou odpovědnost, kterou studenti mají.

Nacismus

Politické hnutí; v roce 1920 založení Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP); od roku 1921 vedená Adolfem Hitlerem, v roce 1933 převzala moc v Německé říši; v roce 1945 po skončení války strana v Německu. Nacismus otevřeně šířil nenávist vůči Židům, bojoval proti demokratickému státu a pronásledoval osoby, jež měly jiné politické smýšlení, např. komunisty. Základem nacistické ideologie je myšlenka nadřazené silnější (takzvané árijské) „rasy“ a podřadných slabších „ras“. Po převzetí moci nacisty se toto přesvědčení stalo měřítkem státní politiky. Pojem „rasa“ je pojmem pseudovědeckým, ve skutečnosti mezi lidmi žádné rasy neexistují, jen různé národnosti, různá náboženská vyznání a různé jazyky.

NDR

Německá demokratická republika existovala jako stát od 7. října 1949 do znovusjednocení Německa 3. října 1990. Vznikla na území sovětské okupační zóny – jedné ze čtyř částí, do nichž bylo Německo po své porážce v roce 1945 rozděleno.

Německý svaz odborů (DGB)

Německý svaz odborů (Deutscher Gewerkschaftsbund, DGB) je zastřešující organizací pro osm členských odborových svazů s více než 6 miliony členů ve Spolkové republice Německo.

NKVD

Zkratka ruského označení pro Lidový komisariát vnitřních záležitostí (sovětská tajná policie fungující v letech 1934 až 1946); v roce 1946 přejmenován na Ministerstvo vnitra (MVD).

Norimberské zákony

„Norimberské zákony“, vyhlášené 15. září 1935 na říšském sjezdu NSDAP v Norimberku, představovaly právní základ pro diskriminaci a pronásledování židovského obyvatelstva v Německu. Na základě Zákona o říšském občanství (Reichsbürgergesetz) a Zákona o ochraně německé krve a německé cti (Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre) byli židovští spoluobčané označováni za lidi s menšími právy.

Na rozdíl od „říšských občanů“, což museli být občané německé či příbuzné krve, kterým příslušela plná občanská práva, mohli být němečtí Židé pouze tzv. „státními příslušníky“ Německé říše bez politických práv. Židem („Volljude“) byl ten, kdo pocházel přinejmenším od tří židovských prarodičů. Za občany s menšími právy se pokládali též „míšenci“ s jedním nebo dvěma židovskými prarodiči, kteří patřili k židovské náboženské obci nebo byli oddáni (v manželství) se Židem. Zákon o ochraně německé krve zakazoval sňatky mezi Židy a Němci a trestán byl i pohlavní styk mezi takovými osobami, neboť byl považován za „hanobení rasy“.

Odsun

V německé jazykové oblasti označuje tento pojem především nucené přesídlení (Zwangs-umsiedlung) a vyhoštění (Ausweisung) německého obyvatelstva z Polska, Československa a jihovýchodní Evropy po konci 2. světové války. Tomu předcházela nacistická likvidační politika

a deportace milionů lidí v celé Evropě. První fázi útěku a odsunu na konci války a bezprostředně po ní doprovázely akty odplaty vůči Němcům. Podle Postupimské dohody spojeneckých velmocí ze dne 2. srpna 1945 měl odsun probíhat pořádaně a lidsky. Do roku 1950 muselo své domovy opustit asi 12,5 milionů Němců.

Osvětim (KT)

Osvětim nechali v roce 1940 zřídit nacisté v okupovaném Polsku západně od Krakova (polsky Kraków). Skládal se ze tří hlavních táborů – kmenového koncentračního tábora Osvětim I., vyhlazovacího tábora Osvětim II. – Březinka (Auschwitz-Birkenau) a pracovního tábora pro potřeby německé firmy I. G. Farben, jakož i z mnoha pobočných táborů.

Příkaz k ochranné vazbě

Jedním z nejostřejších represivních opatření režimu byla tzv. „ochranná vazba“ (Schutzhaft). V roce 1933 zrušil říšský prezident celou řadu důležitých základních práv a legitimizoval neomezené a nekontrolované uvěznění „na ochranu německého lidu“. Nejprve posílalo gestapo do koncentračních táborů jako „politické vězně v ochranné vazbě“ (tzv. politische Schutzhaftlinge) německé představitele opozice, později také zahraniční účastníky odboje a nuceně nasazené pracovníky. Političtí odpůrci nacistického režimu museli v koncentračních táborech nosit červený trojúhelník.

Říšská pracovní služba (RAD)

Od roku 1935 byla v nacistickém režimu půlroční pracovní služba pro mladé muže mezi 18 a 25 lety povinná, pro dospívající dívky dobrovolná. Říšská pracovní služba původně sloužila ke snížení nezaměstnanosti. Několik dní po začátku 2. světové války – 1. září 1939 – byla zavedena povinná pracovní služba i pro dospívající dívky. Pracovní služba a život v pracovním táboře s vojenským výcvikem byly součástí „nacistické výchovy“, jež měla ve smyslu národní pospolitosti odstranit společenské rozdíly a podpořit ideologické smýšlení.

SNS

Společenství nezávislých států. Mezinárodní organizace, jejímiž členy jsou některé z bývalých republik Sovětského svazu. SNS bylo založeno v roce 1991.

Speciální tábory

Sovětská tajná služba NKVD zřídila v květnu 1945 v sovětské okupační zóně deset tzv. speciálních táborů, v nichž zadržovala německé civilisty. Většinou se jednalo o nižší a střední funkcionáře NSDAP. K přezkoumání individuální viny nedocházelo. Speciální tábory byly téměř zcela izolovány od okolního světa. Rodinní příslušníci nebyli informováni o místě pobytu a osudu zatčeného. Speciální tábory byly zrušeny začátkem roku 1950.

SS

Zkratka pro „Schutzstaffel“ (ochranný oddíl), založen v roce 1925 jako „osobní stráž“ Adolfa Hitlera, v roce 1929 se stává elitní jednotkou strany, v roce 1934 samostatnou složkou NSDAP a postupně se sloučil se státní policií. Zodpovídal za vnitropolitické zajištění moci a za vedení i ostrahu koncentračních táborů. Pro roce 1939 měl rozhodující úlohu při plánování a realizaci okupační politiky a masových vražd.

Sudetoněmecká strana

Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei) hájila od roku 1933 národní zájmy německy mluvící menšiny v Československu. Od roku 1935 byla financována Národně socialistickou německou dělnickou stranou (NSDAP) a stala se mocensko-politickým nástrojem nacistů. Hitler a vůdce Sudetoněmecké strany, Konrad Henlein, požadovali připojení Sudet k Německé říši. Hrozbu války v roce 1938 odvrátila „Mnichovská dohoda“. Vynucené připojení sudetských oblastí k říši bylo prvním krokem vedoucím k rozbití Československa. V roce 1939 Hitler anektoval zbylé území Čech a Moravy (tzv. Rest-Tschechei). Sudetoněmecká strana se 11. prosince 1938 stala součástí NSDAP.

Trockismus

Trockismus je směr revolučního marxismu pojmenovaný podle Lva Trockého (1878 – 1940), jakož i politické bojovné heslo, které používal Josef Stalin k diskreditaci a pronásledování politických odpůrců.

Versailleská smlouva

Versailleská mírová smlouva byla výsledkem jednání vítězných mocností první světové války na Pařížské mírové konferenci v roce 1919. Německá delegace se jednání zúčastnit nesměla. Německo se muselo vzdát sedminy svého území s desetinou svého obyvatelstva.

Jelikož Versailleská smlouva navíc označovala Německo za viníka války, ukládala mu povinnost splácet vysoké reparace. Především kvůli tomuto článku o válečné vině byla Versailleská smlouva, ať už extrémní pravici nebo sociální demokracií, zásadně odmítána jakožto „diktát“ a „hanebný mír“. V následujících letech byla Versailleská smlouva využívána jako silná agitace proti Výmarské republice a proti zahraničí. Nejen extrémní pravice vyčítala republikánským silám, že svým souhlasem a podpisem smlouvy přispěly významnou měrou k ponížení Německé říše a odmítnutí práva na sebeurčení. Zbavit se „Versailleských pout“ bylo tudíž během Výmarské republiky hlavním cílem německé zahraniční politiky.

Literatura

Protektorát

- **BRANDES, Detlef:** Češi pod německým protektorem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945, Praha 1999
- **ČVANČARA, Jaroslav:** Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc, Praha 2002, 2003, 2008
- **GEBHART, Jan/KUKLÍK, Jan:** Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996
- **OKOŠKA, Stanislav:** Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání, Praha 2005
- **KVAČEK, Robert/DEJMEK, Jindřich** a další: Nacistická okupace sedmdesát let poté – sborník textů, Praha 2009
- **MARŠÁLEK, Pavel:** Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939 – 1945, Praha 2002
- **PASÁK, Tomáš:** Pod ochranou říše, Praha 1998

Muzeum romské kultury v Brně

- **HORVÁTHOVÁ, Jana/SIGMUND HERÁKOVÁ, Alice:** Amendar. Pohled do světa romských osobností, Brno 2018
- **NEČAS, Ctibor:** Holocaust českých Romů, Praha 1999
- **KRAMAŘOVÁ, Jana.** (Ne)bolí: vzpomínky Romů na válku a život po válce, Praha 2005
- **Rychlíková, Monika:** DVD...to jsou těžké vzpomínky. Dokumentární film o holocaustu Romů v Čechách, 28 min, 2002
- **SADÍLKOVÁ, Helena/SLAČKA, Dušan/ZÁVODSKÁ, Milada:** Aby bylo s námi počítáno: Společensko-politická angažovanost Romů a snahy o založení romské organizace v poválečném Československu, Brno 2018

Hodonín u Kunštátu

Památník holokaustu Romů a Sintů na Moravě.

- **HORVÁTHOVÁ, Jana** (ed.): Ma bisteren-nezapomeňme. Historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu (1942 – 1943), Brno 1997
- **NEČAS, Ctibor:** Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940 – 1943. In: Vlastivědný věstník moravský 25; 26, Brno 1973; 1974
- **NEČAS, Ctibor:** Nemůžeme zapomenout – Našři bisteras. Olomouc 1994

- **NEČAS, Ctibor:** Andr'oda taboris. Tragédie protektorátních cikánských táborů v Letech a Hodoníně, Brno 1995

Letý u Písku

Památník holokaustu Romů a Sintů v Čechách.

- **NEČAS, Ctibor:** Holocaust českých Romů, Praha 1999
- **PAPE, Markus:** A nikdo vám nebude věřit: dokument o koncentračním táboře Letý u Písku, Praha 1997

Živá paměť

- Česko-německý fond budoucnosti: Totálně nasazení: Nucená práce českého obyvatelstva pro třetí říši, 2008
- Kancelář pro oběti nacismu: Nepřichází-li práce k Tobě: Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech, 2003
- **MAINUŠ, František:** Totální nasazení: Češi na pracích v Německu 1939 – 1945, Ústí nad Labem 1970
- **TMEJ, Zdeněk/URBANOVA, Alexandra/BIRGUS, Vladimír/LADD, Jeffrey:** Abeceda duševního prázdna, 2011
- Živá paměť (ed.): Místo určení: Sársko, 2004
- Živá paměť (ed.): Nucená práce 1939 – 1945. Příběhy pamětníků ve výuce. Příručka pro učitele k online výukovému prostředí, 2016

Dokumentace Obersalzberg

- **CAPELLE, van H./BOVENKAMP, van de A.P:** Berghof: utajené sídlo Hitlerovy moci, Praha 2017
- **JUNEK, Václav:** Hitlerova hora, Velké Přílepy 2018

Flossenbürg

- **BRUŽENÁK, Vladimír:** Ve stínu Krušných hor: z historie poboček koncentračního tábora Flossenbürg na Karlovarsku a Sokolovsku (Svatava, Kraslice, Nová Role, Ostrov a Korunní) a pochodů smrti, Cheb 2015

Autoři

K. Erik Franzen, ročník 1964, Dr. phil., studium historie, filozofie, publicistiky a politologie v Osnabrücku, Münsteru a Kolíně nad Rýnem. Od roku 1999 pracuje v institutu Collegium Carolinum v Mnichově, v současné době mimo jiné jako vědecký sekretář Česko-německé a Slovensko-německé komise historiků.

Mathias Irlinger, ročník 1984, Dr. phil., studium historie a politických věd v Mnichově a v Exeteru. Od roku 2017 referent pro vzdělávání v Dokumentaci Obersalzberg.

Šárka Jarská, ročník 1973, studium na Univerzitě Karlově v Praze na Institutu mezinárodních studií, katedra německých a rakouských studií, v letech 2000 – 2007 pracovala v Kanceláři pro oběti nacismu Česko-německého fondu budoucnosti, kde se podílela na zpracování žádostí o odškodnění bývalých nuceně nasazených. Od roku 2005 spolupracovnice v obecně prospěšné společnosti „Živá paměť“.

Eva Kuby, ročník 1958, M.A., studium empirických kulturních věd a dějin umění v Paříži a v Tübingenu, od roku 1990 se podílela na výstavních projektech v kulturněhistorických muzeích v Detmoldu, Bielefeldu a Eisenhüttenstadtu, od roku 2007 referentka pro vzdělávání a od roku 2016 pedagogická pracovnice v Dokumentačním centru nucené práce v Berlíně.

Václava Kutter Bubnová, ročník 1981, Dr. phil., studium historie na Univerzitě Ludwiga Maximiliana v Mnichově. Externí spolupracovnice Studijního centra Maxe Mannheimera v Dachau.

Joachim König, ročník 1965, studium historie, geografie a politologie v Bochumu a v Bordeaux, poté studium učitelství. Od roku 1999 pedagogický pracovník Nadace památníků Buchenwald a Mittelbau-Dora.

Michael Löffelsender, ročník 1978, Dr. phil., studium historie a germanistiky na univerzitě v Kolíně nad Rýnem. Od roku 2012 vědecký pracovník Nadace památníků Buchenwald a Mittelbau-Dora.

Thomas Rink, Dr. phil., historik, vědecký pracovník pro oblast vzdělávání v Dokumentačním centru národního socialismu v Mnichově.

Matthias Rittner, Dr. phil., od roku 2013 vědecký pracovník v Památníku koncentračního tábora Flossenbürg. Ve vzdělávacím oddělení v současné době zodpovídá za mezinárodní a inkluzivní kontaktní programy.

Bernhard Schoßig, ročník 1943, Dr. phil., studium sociologie, pedagogiky a historie. První pedagogický vedoucí ubytovny mládeže v Dachau (dnes: Studijní centrum Maxe Mannheimera). Od roku 2005 je v aktivním důchodu: pracuje na volné noze a jako dobrovolník a věnuje se zejména zprostředkování historie a historickému výzkumu.

Tanja Vaitulevich, ročník 1983, studium tlumočnictví v Minsku, studium historie v Brémách, Amsterdamu, Göttingenu. Od roku 2020 pedagogická pracovnice v Dokumentačním centru nucené práce, oblast Mezinárodní centrum setkávání mládeže.

Karin Wabro, ročník 1984, studium dějin umění v Salzburgu a v Heidelbergu. Od roku 2017 referentka pro vzdělávání v Dokumentaci Obersalzberg.

Leonie Zangerl, ročník 1993, studium učitelství v aprobaci dějepisu – společenské vědy – občanské vzdělávání a výtvarné výchovy v Salzburgu. Od roku 2020 referentka pro vzdělávání v Dokumentaci Obersalzberg.

Ve 20. století se hranice evropských států několikrát změnilly. V mapách, které jsou součástí této publikace, jsou zachyceny nejdůležitější změny týkající se Československa a Německé říše. Co se týče map z let 1938 a 1941 je třeba upozornit na to, že jsou na nich vyznačeny hranice Německé říše, které podle mezinárodního práva nebyly uznány. Regulárními hranicemi předválečného Německa jsou hranice z roku 1937.

- **Mapa #1 = Josef BRUNCLÍK, Místopisná mapa Rakouska-Uherska (1907),** sig. MAP G 86
© Historický ústav AV ČR, v.v.i. Praha

Tato mapa zobrazuje rakousko-uherskou monarchii v roce 1907. Jednotlivé země dvojmonarchie jsou očíslovány římskými číslicemi a označeny různými barvami. Země I.–XIV. patřily k rakouské části monarchie, země XV.–XVII. k maďarské části. Bosna a Hercegovina jsou zde na mapě uvedeny jako okupované země.

- **Mapa #2 = Přehledná mapa Československé republiky (1920),** sig. MAP A 2462
© Historický ústav AV ČR, v.v.i. Praha

Tato mapa zobrazuje Československo a jeho hranice v roce 1920.

- **Mapa #3 = Československo (1938),** sig. MAP A 2453
© Historický ústav AV ČR, v.v.i. Praha

Tato mapa z roku 1938 zachycuje přímé i nepřímé důsledky „Mnichovské dohody“ ze dne 29. září 1938 pro Československo. Růžové území jsou takzvané „Sudety“, které byly v důsledku Mnichovské dohody začleněny do Německé říše. Vlevo dole je toto území označeno jako „navrácené Sudety“. Tmavě žlutě je označena oblast Zálží v okolí Těšína, kterou již 2. října 1938 obsadilo Polsko. Tmavě zelené území na jižním Slovensku a na Podkarpatské Rusi bylo na základě první vídeňské arbitráže ze dne 2. listopadu 1938 odstoupeno Maďarsku. Kromě toho je na této mapě vidět okupace a začlenění Rakouska do Německé říše (březen 1938).

- **Mapa #4 = Německá říše (1941),** Westermannova mapa č. 552, i. č. 3203
© Historický ústav AV ČR, v.v.i. Praha

Tato mapa zobrazuje Německou říši a okupovaná území, mimo jiné Protektorát Čechy a Morava, v roce 1941.

[Za poskytnutí map děkujeme Historickému ústavu AV ČR, v.v.i. v Praze.]

Další historické mapy Německa a Rakouska najdete na internetu pod následujícími odkazy:

- <https://diercke.westermann.de/content/deutsches-reich-1937-978-3-14-100700-8-75-2-0>
- https://www.landkartenindex.de/historischelandkarten/wp-content/uploads/2014/07/deutschland_1920.jpg
- <https://www.bkg.bund.de/DE/Produkte-und-Services/Shop-und-Downloads/Landkarten/Karten-Downloads/Deutschlandkarten/Kostenlose-Deutschlandkarten.html>

Spolková centrála pro politické vzdělávání (Bundeszentrale für politische Bildung) nabízí různé mapy:

- www.bpb.de/shop/lernen/karten/317234/oesterreich-physisch-historisch
- www.bpb.de/shop/lernen/karten/34303/undesrepublik-deutschland

Předmluva	7
Co to byl Protektorát?	9
Časová osa 1918–1945	13
Památník Terezín	16
Památník Lidice	27
Studijní centrum Maxe Mannheimera Dachau	34
Památník Flossenbürg	43
Památník Ravensbrück	51
Památník a muzeum Sachsenhausen	58
Dokumentační centrum areálu říšských sjezdů NSDAP v Norimberku	68
Glosář	76
Literatura	79
Členové pracovní skupiny transnacionální práce na památných místech	80